

บทที่ ๓

การสื่อสารทางการเมืองเพื่อสันติเชิงพุทธ

สังคมไทยพบปัญหาความไม่สันติเกิดขึ้น โดยเฉพาะทางการเมืองพบว่า การสื่อสารได้ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการต่อสู้โจมตีทางการเมืองด้วยกลยุทธ์หลากหลายทางการประชาสัมพันธ์ของกลุ่มบุคคลต่างๆ จากสิ่งที่ปรากฏมีตัวแปรสำคัญที่แฝงตัวอยู่เบื้องหลังคือ การสื่อสารเพื่อสร้างความเกลียดชัง (hate speech) ที่เป็นปรากฏการณ์ใหม่ในสังคมไทย และส่งผลกระทบต่อพฤติกรรม โดยเฉพาะด้านคุณธรรมและจริยธรรม นำไปสู่ความแตกแยกขาดสันติร่วมกัน จากเหตุการณ์ที่ปรากฏในสังคมไทยในวิกฤตการณ์ความรุนแรงทางการเมือง การนำแนวทางพระพุทธศาสนาที่เป็นหลักคำสอนผ่านกระบวนการสื่อสาร ช่วยเป็นภูมิคุ้มกันการสื่อสารทางการเมืองให้เกิดสันติในสังคม

ดังนั้น ประเด็นที่ผู้วิจัยจะศึกษาคือ การสื่อสารทางพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับคำว่า “สันติ” ในแง่มุมต่างๆ ที่ได้ให้ไว้เป็นอย่างไร การสื่อสารทางการเมืองในทางพระพุทธศาสนาเกิดความสันติสุขในสังคม มีตัวแปรและผลกระทบจากการสื่อสารทางการเมืองเป็นอย่างไร หลักธรรมใดบ้างที่พระพุทธองค์ได้ทรงเสนอแนวทางไว้เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข พระพุทธองค์ทรงเข้าไปมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับเหตุการณ์ความขัดแย้งความรุนแรงอย่างไร และจะสามารถนำการสื่อสารดังกล่าว นำมาบูรณาการเข้ากับสถานการณ์ความขัดแย้งความรุนแรงในสังคมปัจจุบันได้หรือไม่ ดังที่พระพุทธองค์ทรงเสนอหลักการและวิธีการไว้เป็นกรอบการประพฤติปฏิบัติเพื่อสร้างสันติไว้ในคัมภีร์พระไตรปิฎก

๓.๑ การสื่อสารในพระพุทธศาสนา

๓.๒ การสื่อสารทางการเมืองเพื่อสันติในพระพุทธศาสนา

๓.๑ การสื่อสารในพระพุทธศาสนา

๓.๑.๑ การสื่อสารในพระพุทธศาสนาเถรวาท

การนับถือศาสนา มนุษย์สามารถตัดสินใจด้วยตนเองว่าจะนับถือศาสนาใด ควรจะเชื่อในคำสอนของศาสนาใด และเลือกนับถือศาสนาใด ไม่มีใครบังคับเปลี่ยนแปลงความเลื่อมใสศรัทธาของแต่ละบุคคลในศาสนานั้นๆ ได้ เรื่องศาสนาเป็นเรื่องของความสมัครใจ เป็นเรื่องของความเชื่อส่วนบุคคล บุคคลเหล่านั้นสามารถเชื่อว่าหลักคำสอนของศาสนานั้นๆ เป็นคำสอนที่มีจุดประสงค์ให้มนุษย์ประพฤติตนเป็นคนดี เพื่อให้สังคมมนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างสันติ

๓.๑.๑.๑ พัฒนาการสื่อสาร

พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นมาแล้วกว่า ๒,๕๐๐ ปี โดยการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธองค์ พระอัครสาวก และชาวพุทธศาสนิกชนในสมัยนั้น พระองค์ทรงการแสดงธรรมครั้งแรกแก่ปัญจวัคคีย์ หลังจากการตรัสรู้ผ่านไปเจ็ดสัปดาห์ จนกระทั่งปัญจวัคคีย์ได้อุปสมบท จากนั้นจึงแสดงธรรมแก่ ยสกุลบุตรและสหายของยสกุลบุตร ในครั้งนั้นได้มีผู้อุปสมบทเป็นภิกษุจำนวน ๖๐ รูป จึงได้เกิดเป็นคณะสงฆ์ขึ้น การเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยคณะสงฆ์จึงได้เริ่มขึ้น วิธีการเผยแผ่จึงเป็นการ

เทศนาธรรมโดยใช้วิธีสอนที่เรียกว่า มุขปาฐะ ต่อมาจึงมีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรจนกลายเป็นคัมภีร์ในยุคต่อๆ มา อายุพระพุทธศาสนายาวได้ด้วยการเผยแผ่โดยมีปัจจัยทางกระบวนการเผยแผ่ คือ การสื่อสาร จากกลุ่มหนึ่งไปยังกลุ่มหนึ่ง โดยยึดอุดมการณ์ของพระพุทธองค์ว่า การสื่อสารทั่วไปในยุคพระพุทธองค์ทรงยังไม่มีสื่อและเทคโนโลยีสมัยใหม่ในการสื่อสาร มีเพียงการสื่อสารด้วยการพูดเท่านั้น

การสื่อสารที่พระองค์ทรงสั่งสอนจึงเน้นไปที่ “การพูด” “การฟัง” โดยเฉพาะในเรื่องของการเผยแผ่ศาสนาโดยวิธีปากต่อปากคือ สอนกันด้วยวาจาเรียกว่า “มุขปาฐะ” จากนั้นค่อยพัฒนาตามยุคสมัย เช่น จารึก พิมพ์หนังสือ จนกระทั่งปัจจุบันมีคำสอนของพระพุทธศาสนาปรากฏบนโลกไซเบอร์ (cyber world) มากขึ้นในหลากหลายรูปแบบ จากคำสอนที่พระองค์ทรงสั่งสอนสามารถนำมาพัฒนาประยุกต์ใช้ได้กับการสื่อสารในทุกรูปแบบ เช่น การรายงานข่าว การโฆษณา การประชาสัมพันธ์ พระพุทธองค์ทรงเป็นนักสื่อสาร หรือ ใช้การสื่อสารเพื่อการเผยแผ่หลักธรรมคำสอน ซึ่งมีประวัติและพัฒนาการพอสังเขป ดังนี้

พัฒนาการแห่งคัมภีร์พระพุทธศาสนานักวิเคราะห์กล่าวว่า คัมภีร์พระพุทธศาสนามีพัฒนาการ ๓ ยุค คือ

(๑) ยุคมุขปาฐะ ระยะเวลาสืบทอดพระธรรมวินัย โดยระบบปากต่อปาก ผู้มีบทบาทสำคัญมี ๓ รูป คือ พระพุทธเจ้า พระอานนท์ และพระอุบาลี

(๒) ยุคพระสูตร ระยะเวลาสืบทอดพระธรรมวินัยโดยการรวบรวมร้อยเรียงเป็นพระสูตร ผู้มีบทบาทสำคัญมี ๓ รูป คือ พระมหากัสสปเถระ พระอุบาลี และพระอานนท์ เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน ๓ เดือน พระมหากัสสปเถระเป็นประธานจัดประชุมสังคายนาร้อยเรียงพระธรรมเทศนาเป็นพระสูตร รวบรวมพระวินัยเป็นหมวดหมู่

(๓) ยุควิชาการ ระยะเวลาสืบทอดพระธรรมวินัย โดยการแต่งคัมภีร์พระพุทธศาสนา ผู้มีบทบาทสำคัญมี ๓ ท่าน คือ พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ พระมัชฌันติกะ และพระมหาเถระ^๑

ในเวลาต่อมาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาดำเนินการมาตามลำดับ โดยใช้อุปกรณ์ของแต่ละยุค แต่พอมาถึงปัจจุบันเมื่อโลกเจริญมากขึ้น จึงมีพัฒนาการในการเผยแผ่โดยเพิ่มวิทยุโทรทัศน์และเทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามา

การพัฒนาการของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจะแบ่งออกเป็น ๕ ยุค คือ

๑. ยุคการสื่อสารโดยคำพูดการเผยแผ่พระพุทธศาสนาใช้วิธีมุขปาฐะ

ในยุคพุทธกาลเมื่อพระพุทธศาสนากำเนิดขึ้นครั้งแรก มีสาวกผู้ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าทรงปรารถนาจะให้พระพุทธศาสนาเป็นที่รู้จักของชนมหาชน จึงได้ส่งสาวกออกประกาศ

^๑ พระมหาสมจินต์ สมมาปณฺเณ, วิชาภักษ์แนวคิดพระพุทธศาสนาสำหรับโลกหลังยุคใหม่, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๕๐.

พระพุทธศาสนา ตามที่พระพุทธองค์ส่งสาวกรุ่นแรกออกไปประกาศศาสนานั้นได้มีพระดำรัสดังที่ปรากฏในวินัยมหาวรรคความว่า

พวกเธอจงเที่ยวจาริกเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มากเพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์ แก้อกฺกุส และความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ พวกเธออย่าได้ไปรวมทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลางงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถ ทั้งพยัญชนะครบบริบูรณ์ บริสุทธิ์ สัตว์ทั้งหลาย จำพวกที่มีธูลีคือกิเลสในจักขุน้อยมีอยู่ เพราะ ไม่ได้ฟังธรรมย่อมเสื่อม ผู้รู้ทั่วถึงธรรม จักมี ดุริยภิกษุทั้งหลายแม้เราก็จักไปยังตำบลอุรุเวลา เสนานิคมเพื่อแสดงธรรม^๒

นอกจากนั้น พระองค์ทรงส่งพระสมณทูตจำนวน ๖๐ รูปครั้งแรก ในการเผยแผ่ธรรมในครั้ง นั้น โดยมีจุดมุ่งหมายคือเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มากอะไรคือ ประโยชน์ในพระพุทธศาสนา ทรงแสดงประโยชน์ไว้ ๓ ประการดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า

ดุริยภิกษุทั้งหลาย อันบุคคลผู้เล็งเห็นประโยชน์ตน สมควรแท้เพื่อยังกิจให้ถึงพร้อมด้วย ความ ไม่ประมาท หรือบุคคลผู้เล็งเห็นประโยชน์ผู้อื่น สมควรแท้เพื่อยังกิจให้ถึงพร้อมด้วย ความไม่ประมาท ก็หรือว่า บุคคลผู้มองเห็นประโยชน์ทั้งสองฝ่ายสมควรแท้จริงเพื่อยังกิจให้ถึง พร้อมด้วยความไม่ประมาท”^๓

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในการเผยแผ่ธรรมของพระพุทธองค์ ที่ทรงแนะนำพระสาวกในการเผยแผ่ธรรมคือ “อย่าไปทางเดียวกันสองรูป” เหตุใดทรงตรัส ไม่ให้ไปทางเดียวกัน พระองค์น่าจะมี จุดมุ่งหมายจากการตรัสครั้งนี้ คือ พระองค์ทรงเล็งเห็นว่า แต่ละองค์นั้นจะได้ทำงานได้อย่างเต็มที่ เพราะสัตว์ที่มีกิเลสน้อยหรือผู้มีปัญญามากมีอยู่ เมื่อได้ฟังธรรมก็อาจจะทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพานได้ แม้แต่พระองค์เองก็เสด็จไปแสดงธรรมเพื่อโปรดชฎิลสามพี่น้องที่ตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเช่นกัน ดังนั้น พระธรรมทูตจึงได้เกิดขึ้นครั้งแรกในสมัยนี้ ต่อมาเมื่อจำนวนภิกษุมีจำนวนมากขึ้นพระพุทธศาสนา ค่อยๆ เจริญรุ่งเรือง จนกระทั่งก่อนจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระองค์ได้ทรงแสดงหลักธรรมสำคัญ แก่ภิกษุทั้งหลายในมหาปรินิพพานสูตรความว่า “ธรรมและวินัยอันใด เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่ พวกเธอธรรมและวินัยอันนั้น จักเป็นศาสดาของพวกเธอโดยกาลล่วงไปแห่งเรา”^๔

จากที่พระพุทธองค์ตรัสกล่าวดังข้างต้น พระธรรมคำสอนที่พระองค์ทรงแสดงไว้นั้น ผู้วิจัย มองประเด็นนี้ว่า “พระธรรมวินัยที่พระองค์ทรงแสดงจะเป็นตัวแทนของพระองค์ เมื่อพระองค์เสด็จ ดับขันธปรินิพพาน” นั้นหมายถึง บุคคลใดก็ตามถึงจะอยู่ไกล แต่ถูกกิเลสครอบงำถือว่าอยู่ห่างไกล พระองค์เพราะผู้นั้นไม่เห็นธรรมเมื่อไม่เห็นธรรมก็ไม่เห็นพระองค์ ทว่าคนอยู่ใกล้สักเพียงใดแต่มี

^๒ วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๓๗-๔๐.

^๓ ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๖๗/๒๙.

^๔ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๑/๑๔๖.

ใจเข้มแข็ง ปราศจากกิเลสครอบงำก็เท่ากับเห็นธรรม เมื่อเห็นธรรมก็เหมือนเห็นพระองค์และธรรมนี้
จักเป็นตัวแทนของพระองค์ เมื่อพระองค์ทรงดับขันธปรินิพพานไปแล้ว

กล่าวโดยสรุป พระองค์ทรงเผยแผ่ธรรมต่อคนทั่วไปโดยใช้การเทศน์ สั่งสอน การบรรยาย
ธรรม การสนทนาธรรม การอภิปรายธรรม ในด้านประสิทธิผลนั้นการใช้วิธีการเผยแผ่ในยุคนั้นจะมีผล
มากหรือน้อยขึ้นอยู่กับจำนวนคนที่มาฟัง หรือ ความสามารถของผู้แสดงธรรม ซึ่งจากข้อมูลในสมัย
พุทธกาลมีบันทึกไว้ว่าบางครั้งมีคนฟังจำนวนมาก ดังที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่พระเจ้าพิมพิสาร
ที่ ลัฏฐิวัน ครั้งนั้นมีคนฟังจำนวนมากล้วนเป็นข้าราชการบริพาร การเผยแผ่โดยวิธีมุขปาฐะนี้ ประสิทธิผล
จึงขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพของผู้แสดงและของผู้ฟังด้วย ผลกระทบของวิธีการมุขปาฐะคือ การ
เปลี่ยนแปลงความคิดของคนจำนวนมาก หากไม่มีการเตรียมการไว้ล่วงหน้าก็อาจจะรับมือกับคน
จำนวนมากไม่ได้

๒. ยุคการสื่อสารโดยการเขียนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยเขียนตามผนังถ้ำ

จากการศึกษาพบว่า มีการจารึกลงใบลานประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประเทศที่
นับถือพระพุทธศาสนาจะมีวรรณกรรมมากกว่าประเทศที่ไม่นับถือพระพุทธศาสนา เพราะว่าประเทศที่
นับถือพระพุทธศาสนามีประชากรที่รู้หนังสือมากกว่า โดยเฉพาะพวกผู้ชายได้มีโอกาสบวชเรียน จึงมี
ความรู้ด้านนิทานชาดกต่างๆ และมีความรู้ทางด้านภาษาดีกว่าผู้ที่ไม่ได้บวช สำหรับวรรณกรรมที่ถือว่า
มีค่านั้น อาจแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภทคือ ๑) จารึกภาษาบาลี และ ๒) วรรณกรรมภาษาบาลี

วรรณกรรมประเภทจารึก จารึกภาษาบาลีอักษรปัลลวะ ที่พบในประเทศไทยตามภูมิภาค
ต่างๆ มีเนื้อหาแบ่งเป็น ๕ กลุ่ม^๕ คือ ๑) จารึกเนื้อความแสดงธรรม ๒) จารึกเนื้อความแสดงเหตุการณ์
๓) จารึกแสดงเนื้อความนมัสการพระรัตนตรัย ๔) จารึกแสดงเนื้อความปรารภนา ๕) จารึก
เนื้อความปกณณกะ

๑) จารึกเนื้อความแสดงธรรม จารึกภาษาบาลีในกลุ่มนี้เท่าที่สำรวจพบมี ๕๐ หลัก
แบ่งเป็นกลุ่มตามเนื้อหา คือ

(๑) กลุ่มจารึกคาถา เย ธมมา ที่ค้นพบมีประมาณ ๒๐ หลัก เช่นที่ระยองด้านขว
องค์พระปฐมเจดีย์บนสุภูปศิลา บริเวณองค์พระปฐมเจดีย์ หน้าศาลเจ้าช้างองค์พระปฐมเจดีย์ นครปฐม
โดยใช้อักษรอินเดียใต้ที่เรียกว่า “ปัลลวะ” ข้อความเป็นคาถาคัดมาจากคัมภีร์วินยปิฎกมหาวรรค

ท่านสมณะ ท่านจงกล่าวแต่เนื้อความเถิด ข้าพเจ้าต้องการเฉพาะเนื้อความเท่านั้น พระอัสส-
ชิ เถระได้ฟังคำของอุปติสสะปริพาชกแล้ว จึงกล่าวหัวข้อธรรมมีใจความว่า "เย ธมมา เหตุปภ
วา เตสํ เหตุ (เหตุ) ตถาคโต (อาห) เตสยจ โย นิโรธ จ เอว วาที มหาสมโณติ"^๖ แปลความ

^๕ สุภาพรรณ ณ บางช้าง, วิวัฒนาการงานเขียนภาษาบาลีในประเทศไทย : จารึกตำนานพงศาวดาร
สาส์น ประกาศ, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๑๕.

^๖ วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๕/๖๙.

ว่า ธรรมเหล่าใดมีเหตุเป็นแดนเกิด พระตถาคตเจ้าทรงแสดงเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะทรงตรัสอย่างนี้^๗

นอกจากนั้นยังพบบนแผ่นอิฐหลักที่ ๓๐ บ้านท่ามะม่วง ตำบลจระเข้ม่า อำเภอกู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี พบที่บ้านพรหมหิน ตำบลหลุมข้าว อำเภอโคกสำโรง จังหวัดลพบุรี พบที่เมืองศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นต้น แสดงว่าจารึกคาถา เย ธมมา มีกระจายอยู่ทั่วประเทศไทย

(๒) กลุ่มจารึกสารธรรมเอกเทศ คือ แต่ละหลักมีเนื้อหาตามความสนใจหรือตามความเห็นคุณค่าเฉพาะหลัก ที่รวบรวมได้มี ๑๘ หลัก เป็นจารึกสมัยก่อนสุโขทัย ๕ หลัก จารึกสมัยสุโขทัย ๘ หลักจารึกอยุธยา ๔ หลัก และสมัยรัตนโกสินทร์ ๑ หลัก^๘

(๓) กลุ่มจารึกคาถาย่ออริยสัจ ๔ จารึกคาถา เย ธมมา ได้สิ้นสุดลงในสมัยสุโขทัย และได้เกิดจารึกกลุ่มสาระธรรมขึ้นแทนสืบเนื่องมาจนถึงสมัยอยุธยา ทางอาณาจักรล้านนาได้เกิดนิยมสร้างจารึกแสดงคาถาย่ออริยสัจ ๔ ขึ้น โดยได้รับอิทธิพลจากลังกา เท่าที่ค้นพบมี ๙ จารึก เช่น จารึกที่ฐานพระพุทธรูปวัดเกศศรี จังหวัดเชียงราย จารึกด้วยอักษรสิงหล

(๔) กลุ่มจารึกสาระนิพพาน มีเนื้อความกล่าวถึงนิพพาน หรือความสงบว่าเป็นสุขอย่างยิ่ง เท่าที่ค้นพบมีเพียงสามหลักสร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ทั้งสิ้น

๒) จารึกเนื้อความแสดงเหตุการณ์ เป็นการบันทึกเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์เช่นจารึกวัดดอน จังหวัดลำพูน โดยพระเจ้าสรพหิทธิ แห่งนครหริภุญชัย ประมาณปีพุทธศักราช ๑๖๑๐-๑๖๔๑ นอกจากนั้นยังมีจารึกวัดกุดตู หรือวัดจามเทวี ลำพูน จารึกปราสาทหินพิมาย จ. นครราชสีมา จารึกแม่น้ำเมือง จ. นครสวรรค์ จารึกเมืองไชยา จ. สุราษฎร์ธานี

๓) จารึกแสดงเนื้อความภาษาบาลีกล่าววรมัสการหรือสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย จารึกเป็นตัวอักษรอินเดียใต้ สมัยหลังปัลลวะ เป็นภาษาขอมและภาษาบาลี ในตอนที่เป็นภาษาบาลีเขียนเป็นวรรณคดีกลฉันท์ กล่าวสรรเสริญพระพุทธรูปคุณ ศิลาจารึกเนินสระบัว จังหวัดปราจีนบุรี แต่งเมื่อ พ.ศ. ๑๓๐๔ แต่งโดย กมรเตงพุทธสิริระผู้อยู่ในตระกูลปาทวะ เป็นคำสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย

๔) จารึกเนื้อความภาษาบาลีแสดงความรักปรารถนาพบหลายแห่ง เช่น จารึกลานทองสมเด็จพะมหาเถรจุฬามณี พ.ศ. ๑๙๑๙ มีเนื้อความว่า อมินา ปุณณกมเมเน พุทโธ โหมิ อนาคเต สงสารา โมจนตถาย สพเพ สตเต อเสสโต นอกจากนี้ยังมีจารึกทองคำ (๑๙๒๗) จารึกที่ฐานพระพุทธรูปวัดผาบ่อง จังหวัดเชียงใหม่ จารึกที่ฐานพระพุทธรูปพระธาตุพนม จารึกบนฐานปราสาทโลหะ จังหวัดเชียงราย^๙

^๗ วิ.ม. (ไทย) ๔/๗๐/๗๓.

^๘ สุภาพรรณ ณ บางช้าง, วรรณกรรมงานเขียนภาษาบาลีในประเทศไทย : จารึกตำนาน พงศาวดาร สารานุกรม, หน้า ๓๔.

^๙ ก่องแก้ว วีระประจักษ์, จารึกลานทองสมเด็จพะมหาเถรจุฬามณี, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศิลปากร, ๒๕๒๖), หน้า ๘๑.

๕) จารึกเนื้อความปณิณกะ กลุ่มนี้มีข้อความภาษาบาลีแทรกเป็นบางส่วนสั้นๆ เช่น จารึกที่ฐานพระพุทธรูปวัดชัยพระเกียรติ จังหวัดเชียงใหม่ พระพุทธรูปปางสมาธิ จังหวัด ศรีสะเกษ

จากการศึกษา รูปแบบของการเผยแพร่โดยใช้จารึก ส่วนมากจะใช้ภาษาดั้งเดิมของ พระพุทธศาสนา ทำให้คนทั่วไปไม่สามารถเข้าใจได้ การจารึกจึงเป็นเหมือนการบันทึกเพื่อความ ศักดิ์สิทธิ์ จำกัดอยู่เฉพาะหมู่นักปราชญ์ผู้มีความรู้ในภาษาที่จารึกเท่านั้น คนทั่วไปมองด้วยความเคารพ และสักการบูชามากกว่าจะศึกษาเนื้อหาของหลักธรรมในจารึกนั้น

๓. ยุคการสื่อสารโดยการพิมพ์การเผยแพร่พระพุทธศาสนาโดยการพิมพ์หนังสือพระไตรปิฎก คัมภีร์ตำราทางพระพุทธศาสนา

จากการศึกษาข้อมูลพบว่า พระพุทธศาสนาเถรวาทใช้ “ภาษาบาลี” หรือ “มคธ” เป็น ภาษาบันทึกพระพุทธศาสนา ดังนั้นในยุคต่อมาจึงมีการพิมพ์คัมภีร์พระพุทธศาสนาที่เรียกว่า “พระไตรปิฎก” และคัมภีร์อื่นๆ เป็นภาษาบาลี พระไตรปิฎกเกิดขึ้นครั้งแรกมีผู้สันนิษฐานว่าเกิดขึ้น ตั้งแต่การสังคายนาครั้งที่ ๑ ภายหลังพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ ๓ เดือน โดยมูลเหตุที่พระสุภัททะ บรรพชิตกล่าวคำจาบจ้วงพระพุทธองค์ เมื่อได้ฟังคำกล่าวพระมหากัสสปะ จึงได้ดำริว่า

เอาเถิด ท่านทั้งหลาย พวกเราจงสังคายนา พระธรรมและพระวินัยเถิด ในภายหน้าสภาวะมิใช่ ธรรมจักรุ่งเรือง ธรรมจักเสื่อมถอย สภาวะมิใช่วินัยจักรุ่งเรือง วินัยจักเสื่อมถอย ภายหน้าอธรรม วาที่บุคคลจะ มีกำลัง ธรรมวาที่บุคคลจักเสื่อมกำลัง อวินยวาที่ บุคคลจักมีกำลัง วินยวาที่บุคคล จักเสื่อมกำลัง...^{๑๐}

เป็นที่น่าสังเกตว่า การทำสังคายนาในครั้งนั้น มีระบุไว้เพียงพระธรรมและพระวินัย ไม่มี พระอภิธรรมในการทำสังคายนาซึ่งยังคงใช้วิธี “มุขปาฐะ” ยังไม่ได้จดจารึกลงในเอกสารใดๆ หลังการ ทำสังคายนาครั้งที่ ๓ พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทำการบันทึกหลักคำสอนสำคัญของพระพุทธศาสนา ลง บนเสาหิน และส่งพระเถระออกไปเผยแพร่พระพุทธศาสนาไปยังต่างประเทศอีก ๙ สาย คำสั่งสอนของพระ พุทธองค์จารึกไว้ในคัมภีร์ต่างๆ ด้วย “ภาษาบาลี” ซึ่งสามารถแบ่งลำดับชั้นของคัมภีร์ต่างๆ ได้ดังนี้

- ๑) พระไตรปิฎก เป็นหลักฐานชั้นหนึ่ง เรียกว่า “บาลี”
- ๒) คำอธิบายพระไตรปิฎกเป็นหลักฐานชั้นสอง เรียกว่า “อรรถกถา” หรือ “วณณนา”
- ๓) คำอธิบายอรรถกถา เป็นหลักฐานชั้นสาม เรียกว่า “ฎีกา”
- ๔) คำอธิบายฎีกา เป็นหลักฐานชั้นสี่ เรียกว่า “อนุฎีกา”
- ๕) หนังสือที่แต่งขึ้นภายหลังเป็นทำนอง อธิบายเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่มิในคัมภีร์

พระพุทธศาสนาโดยเฉพาะหนังสือประเภทนี้เรียกว่า “ทีปนี”หรือ“ทีปิกา”หรือ“ปทีปิกา” และหนังสือที่อธิบายเรื่องปลีกย่อยต่างๆ ที่มีในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา หนังสือประเภทนี้ เรียกว่า “โยชนา” หนังสือทั้งสองประเภทนี้จัดเป็นคัมภีร์ “อรรถกถา” คำสอนที่อยู่ในคัมภีร์เหล่านี้ คำสอนที่

^{๑๐} วิ.จ. (ไทย) ๗/๖๑๔/๓๐๓.

อยู่ในพระไตรปิฎกเป็นหลักฐานสำคัญที่สุด การบันทึกใช้ภาษาบาลีเป็นภาษาคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท ในขณะที่ภาษาสันสกฤตใช้บันทึกคำสอนของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน พระไตรปิฎกเป็นหลักฐานชั้นแรกที่สุด คำสอนที่อยู่ในพระไตรปิฎกนั้นมีถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นธัมมสังคหะ แบ่งเป็น ๓ หมวด คือ

๑) พระวินัย ว่าด้วยเรื่อง ระเบียบ กฎ ข้อบังคับควบคุมกิริยา มารยาท ของภิกษุสงฆ์ มีทั้งข้อห้ามและข้ออนุญาต ทั้งนี้เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยในหมู่สงฆ์ มี ๒๑,๐๐๐ พระธรรมชั้นธัมมสังคหะ

๒) พระสุตตปิฎก ว่าด้วยเรื่องราว นิทาน ประวัติศาสตร์ ที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนและทรงสนทนากับบุคคลทั้งหลายอันเกี่ยวกับชาดกต่างๆ ที่ทรงสอน เปรียบเทียบเป็นอุปมาอุปไมย เป็นต้น มี ๒๑,๐๐๐ พระธรรมชั้นธัมมสังคหะ

๓) พระอภิธรรม ว่าด้วยธรรมชั้นสูง คือ ว่าด้วยเรื่องเฉพาะคำสอนที่เป็นแก่น เป็นปริยัติ ในรูปปรัชญาล้วนๆ มี ๔๒,๐๐๐ พระธรรมชั้นธัมมสังคหะ คำสอนทั้ง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นธัมมสังคหะนั้น เรียกว่า “ธรรมวินัย”

อย่างไรก็ตาม พระไตรปิฎกแต่เดิมเป็นภาษาบาลีซึ่งเป็นภาษาที่มีในภูมิภาคประเทศที่เรียกว่า “แคว้นมคธ” ในครั้งพุทธกาล ต่อมาพุทธศาสนาแพร่หลายไปในนานาประเทศที่ใช้ภาษาอื่น ประเทศต่างๆ เหล่านั้น มีทิเบตและจีน เป็นต้น ได้แปลพระไตรปิฎกจากภาษาบาลีเป็นภาษาของตน เพื่อประสงค์ที่จะให้เรียนรู้ได้ง่ายและจะได้มีคนเลื่อมใสศรัทธามาก หากไม่มีใครเล่าเรียนพระไตรปิฎกต่อมาก็จะค่อยๆ สูญสิ้นไปสิ้นหลักฐานที่จะสอบสวนพระธรรมวินัยให้ถ่องแท้ได้

ดังนั้น ประเทศฝ่ายใต้ ได้แก่ ศรีลังกา พม่า ไทย ลาว และเขมร ประเทศเหล่านี้จึงนึกคิดว่า ถ้าแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาอื่นโดยทิ้งของเดิมเสียแล้วพระธรรมวินัยก็คงคลาดเคลื่อน จึงรักษาพระไตรปิฎกไว้เป็นภาษาบาลี การศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรมและบาลี นอกจากจะเป็นการศึกษาหลักธรรมคำสั่งสอนแล้ว ยังได้ชื่อว่าเป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาไว้โดยเฉพาะ การศึกษาภาษาบาลี ถ้าขาดความรู้เรื่องพระไตรปิฎกแล้ว พระพุทธศาสนาก็จะต้องเสื่อมสูญไป ปัจจุบันการศึกษาพระพุทธศาสนามีได้จำกัดอยู่เฉพาะภิกษุสงฆ์หรือสามเณรเท่านั้น มหาวิทยาลัยสงฆ์ได้มีการเปิดการเรียนการสอนวิชาด้านพระพุทธศาสนาแก่บุคคลทั่วไปเพื่อเข้ารับการศึกษา ดังนั้นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาก็ได้จำกัดวงอยู่เฉพาะภิกษุสงฆ์หรือสามเณรเพียงอย่างเดียว

๔. ยุคการสื่อสารโดยสื่ออิเล็กทรอนิกส์มีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทางวิทยุโทรทัศน์

จากการสื่อสารในยุคปัจจุบันที่มีความทันสมัยทางด้านเทคโนโลยีการสื่อสาร พระสงฆ์ส่วนหนึ่งก็ได้ใช้สื่อวิทยุโทรทัศน์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยมีพระนักจัดรายการวิทยุโทรทัศน์เกิดขึ้นจำนวนมาก ปัจจุบันการดำเนินชีวิตทั้งทางโลกและทางธรรมอาจจะพยายามแสวงหาทางอยู่ร่วมกันอย่างสันติโดยที่ต่างฝ่ายก็ต้องพยายามปรับตัวไปตามทางของตัวเอง ศาสนาได้แสดงออกในหลากหลายรูปแบบ หลากหลายเนื้อหา เพื่อเข้าถึงบรรดาญาติธรรมทั้งหลายให้หันหน้ามาเข้าวัด รวมทั้งได้ผสมผสานการใช้สื่อแบบใหม่ๆ ที่ทันตามยุคสมัย เช่น พระพยอม กัลยาโณ ได้จัดรายการสนทนาธรรม

คู่กับดีเจรายการวิทยุเป็นประจำ^{๑๑} และยังมีพระสงฆ์ไทยอีกกลุ่มหนึ่งจัดรายการทางโทรทัศน์อีกจำนวนมาก มีทั้งวิทยุโทรทัศน์ในการใช้เป็น “เครื่องมือ” หรือ “ช่องทาง” ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอีกทาง

ประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคในการเผยแผ่ธรรมของสถาบันสงฆ์ไทยที่มีผู้วิจัยงานด้านนี้พบว่า ปัญหาและอุปสรรคทางด้านพระสงฆ์ และสถาบันสงฆ์ในฐานะผู้เผยแผ่ธรรมะขาดแคลนพระสงฆ์ที่มีความสามารถในการเผยแผ่ธรรมะอย่างแท้จริง ด้านรูปแบบการสื่อสารปัจจุบันเน้นรูปแบบ การเทศน์ หรือ การบรรยายภาคทฤษฎีเป็นหลัก แต่ไม่มี ภาคปฏิบัติหรือจัดกิจกรรมต่อเนื่องที่เป็นรูปธรรม ทำให้การเผยแผ่ธรรมะไม่เข้าถึงจิตใจของผู้ฟังอย่างแท้จริง ด้านวิธีการ หรือ กลวิธีในการเผยแผ่ไม่มีการกำหนด หัวข้อธรรมะที่เหมาะสมกับผู้ฟังหรือ ไม่มีการศึกษาหัวข้อธรรมะอย่างถ่องแท้ก่อนนำไปเผยแผ่

นอกจากนี้ พระสงฆ์ไม่ได้มีการฝึกการผลิตและการใช้สื่อดิจิทัลมาก่อน รวมทั้งสื่อต่างๆ ส่วนใหญ่มุ่งใช้แต่สื่อบุคคลเป็นหลัก ทำให้การเผยแผ่ธรรมะกระทำได้ในขอบเขตจำกัด^{๑๒} การเผยแผ่ของคณะสงฆ์ไทยจึงติดอยู่รูปแบบมากเกินไปทำให้คนรุ่นใหม่ให้ความสนใจน้อย ในการใช้สื่อสมัยใหม่ในยุคข้อมูลข่าวสาร ผลต่อการเผยแผ่และการเปลี่ยนแปลงการใช้สื่อ พระภาวนาวิริยคุณ (ทัตตะชีโว) กล่าวว่า “บทบาทสื่อสมัยใหม่ (new media) นั้นมีผลต่อการเผยแผ่ แต่หากแยกแยะไม่ออกก็อาจนำไปใช้ในทางที่ผิด ประการสำคัญโดยพื้นฐานต้องพิจารณาให้เห็นก่อน ขณะนี้มีอยู่คือพระไตรปิฎกคอมพิวเตอร์อยู่ในแผ่นซีดีรอมแจกจ่ายเผยแผ่แก่องค์กรต่างๆ ไปแล้ว”^{๑๓}

อย่างไรก็ตาม การเผยแผ่สาระของพระพุทธศาสนาให้กว้างไกลในยุคปัจจุบันนั้น อาจจะมีวิธีการได้หลายแนวทางเท่าที่คณะสงฆ์ใช้ในปัจจุบัน เช่น การเทศนา การแสดงธรรม การบรรยายธรรมในแต่ละวัด การเผยแผ่ทางสถานีวิทยุโทรทัศน์ดาวเทียม ดังที่วัดธรรมกายมีรายการธรรมะที่เรียกว่า ดาวเทียมดาวธรรม ในยุคปัจจุบันมีสถานีวิทยุชุมชนเกิดขึ้น มีวัดหลายวัดต่างก็ใช้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยใช้ “สื่อ” คือวิทยุชุมชนเป็นช่องทางในการเผยแผ่ แต่วิทยุชุมชนมีข้อจำกัดคือไม่สามารถสื่อสารไปในที่ไกลได้เพราะมีข้อจำกัดด้านคลื่น ดังนั้นจึงจำกัดอยู่ในกลุ่มที่ไม่มากนัก โดยเฉพาะในกลุ่มที่คลื่นวิทยุชุมชนส่งไปถึงเท่านั้น

ผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตและได้มีส่วนร่วมงานการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านสื่อวิทยุโทรทัศน์ในปัจจุบันพบว่า ได้รับความนิยมนำโดยตลอด จากที่ทางคณะสงฆ์ได้มีการจัดตั้งสถานีวิทยุโทรทัศน์ทางพระพุทธศาสนาขึ้นเรียกว่า “สถานีโทรทัศน์โลกพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย” ตั้งอยู่ที่วัดยาน-

^{๑๑} ณัฐนันท์ ประกายสันติสุข, **ประสิทธิผลของการสื่อสารในการเผยแผ่ธรรมะ:หลักสูตรการพัฒนาจิตให้เกิดปัญญาและสันติสุข**, (กรุงเทพมหานคร : ภาพพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๓.

^{๑๒} ปณิตดา นพพานวัน, “การศึกษากระบวนการสื่อสารเพื่อเผยแผ่ธรรมะของสถาบันสงฆ์”, **วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๑๐๓.

^{๑๓} สมเกียรติ เรืองอนันต์เลิศ, “การเปิดรับธรรมะในยุคโลกาภิวัตน์”, **วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๓๙.

นาวา มีชื่อเป็นภาษาอังกฤษว่า “The World Buddhist Television of Thailand (WBTV)” เดิมมีชื่อว่า “สถานีวิทยุโทรทัศน์ไทยทีวีเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ” อันเป็นระบบออกอากาศในสถานีโทรทัศน์ที่เป็นสากล เป็นที่นิยมแพร่หลายและมีเครื่องมืออุปกรณ์ส่งสัญญาณไปได้อย่างกว้างไกล (ระบบเคเบิลทีวี ผ่านดาวเทียม) “สถานีโทรทัศน์โลกพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย” ที่วัดยานนาวา จากการปฏิบัติงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติได้นำเสนอธรรมะผ่าน “สื่อโทรทัศน์” นับได้ว่าเป็นงานที่ยิ่งใหญ่มีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของสถาบันชาติ ศาสนาและสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นอย่างยิ่ง

ดังวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการดำเนินการ สถานีโทรทัศน์โลกพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย (WBTV) วัดยานนาวา มีดังนี้

- ๑) เป็นสถานีโทรทัศน์เพื่อเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษาสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ
- ๒) เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในประเทศและต่างประเทศ
- ๓) เพื่อเผยแพร่งานศาสนกิจ ผลงาน และกิจกรรมต่างๆ ของมหาเถรสมาคม คณะสงฆ์ วัด สถานศึกษา และองค์กรทางพระพุทธศาสนาต่างๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ
- ๔) เพื่อให้การศึกษาในเรื่องศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมของชาติ และเรื่องอื่นๆ แก่ประชาชน และเยาวชนของชาติ
- ๕) เพื่อเป็นสื่อสร้างความเข้าใจและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ระหว่างคนในชาติซึ่งมีเชื้อชาติและศาสนาที่แตกต่างกัน
- ๖) เพื่อสร้างสรรค์ และปลูกจิตสำนึก ให้คนในชาติมีความรักและเกิดความหวงแหนในสถาบัน ชาติ ศาสนา และ สถาบันพระมหากษัตริย์ อย่างแท้จริง

ดังนั้น การเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่มีความเป็นมาจากอดีตมาจนถึงปัจจุบันได้รับการพัฒนาวิธีการเผยแผ่มาโดยตลอด จากยุคमुखปาฐะ ยุคคัมภีร์ไบเบิล หนังสือ วิทยุ โทรทัศน์ และในปัจจุบันยังมีสื่อที่นิยมกันมากในคณะสงฆ์ไทย คือ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านทางระบบอินเทอร์เน็ต (internet) และ โซเชียลมีเดีย (social media)

๕. ยุคการสื่อสารโดยโทรคมนาคมและดิจิทัลมีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทาง ดาวเทียม และอินเทอร์เน็ต

จากการศึกษา การสื่อสารที่ผ่านมาในแต่ละยุคมีรูปแบบกระบวนการและประสิทธิผลในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่แตกต่างกันไป วิธีการบางอย่างอาจเหมาะสมกับคนในยุคสมัยนั้นๆ แต่พอความเจริญผ่านไป พระพุทธศาสนาก็ต้องปรับเปลี่ยนวิธีการเพื่อให้เหมาะสมกับคนในยุคสมัย ซึ่งในแต่ละยุคมีประวัติ รูปแบบ กระบวนการและประสิทธิผลของการใช้การสื่อสารที่แตกต่าง และพัฒนาไปตามยุคสมัย ในปัจจุบันโลกได้ก้าวเข้าสู่ยุคสังคมข้อมูลข่าวสาร (social information) อย่างแท้จริง ทำให้วิถีชีวิต และความเป็นอยู่ของผู้บริโภคเปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิง ส่งผลให้การดำเนินทางธุรกิจและสังคมเปลี่ยนแปลงไปด้วย เทคโนโลยีเป็นสิ่งที่คู่กับสารสนเทศราบใดที่เทคโนโลยีมีความก้าวหน้าก็จะ

ก่อให้เกิดสารสนเทศที่ทันสมัยไปด้วย^{๑๔} ความก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทำให้มีการพัฒนาคิดค้นสิ่งอำนวยความสะดวกสบายต่อการดำรงชีวิตเป็นอันมาก เทคโนโลยีได้เข้ามาเสริมปัจจัยพื้นฐานการดำรงชีวิตได้เป็นอย่างดี เทคโนโลยีทำให้การสร้างที่พักอาศัยมีคุณภาพมาตรฐาน สามารถผลิตสินค้าและให้บริการต่างๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์มากขึ้น เทคโนโลยีทำให้ระบบการผลิตสามารถผลิตสินค้าได้เป็นจำนวนมาก มีราคาถูกลง สินค้าได้คุณภาพ เทคโนโลยีทำให้การติดต่อสื่อสารกันได้สะดวก การเดินทางเชื่อมโยงถึงกันทำให้ประชากรในโลกติดต่อรับฟังข่าวสารสื่อสารกันได้ตลอดเวลา

กล่าวโดยสรุป การพัฒนาการของเทคโนโลยีทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของสังคมยุคปัจจุบันเปลี่ยนไปมาก จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ปรากฏ มนุษย์สามารถจัดพิมพ์หนังสือได้ เมื่อประมาณ ๕๐๐ ถึง ๘๐๐ ปีที่แล้ว เทคโนโลยีเริ่มเข้ามาช่วยด้านการพิมพ์ ทำให้การสื่อสารด้วยข้อความและภาษาเพิ่มจำนวนมากขึ้น เทคโนโลยีพัฒนามาจนกระทั่งส่งข้อความเป็นเสียงทางสายโทรศัพท์ได้ และสำหรับโทรศัพท์ที่เกิดขึ้นในประเทศไทยเมื่อพ.ศ. ๒๔๙๓^{๑๕} ทำให้มีการใช้สารสนเทศในรูปแบบข่าวสารมากขึ้น จนมาถึงยุคปัจจุบัน สถานีวิทยุโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ และสื่อต่างๆ ใช้เพื่อการกระจายข่าวสาร มีการแพร่ภาพทางโทรทัศน์ผ่านดาวเทียมรายงานเหตุการณ์สด เห็นได้ชัดว่า เทคโนโลยีได้เข้ามามีบทบาทอย่างมาก บทบาทของการพัฒนาเทคโนโลยีรวดเร็วขึ้นเมื่อมีการพัฒนาอุปกรณ์ทางด้านคอมพิวเตอร์และส่วนประกอบ จะเห็นได้ว่าในช่วง ๓ ทศวรรษที่ผ่านมาจะมีคอมพิวเตอร์เข้าไปเกี่ยวข้องให้เห็นอยู่ตลอดเวลาในระบบสื่อสารโทรคมนาคม และคอมพิวเตอร์พัฒนาก้าวหน้าไกลมาก ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ยุคสังคมสารสนเทศ ชีวิตความเป็นอยู่เกี่ยวข้องกับข้อมูลข่าวสารจำนวนมาก การสื่อสารโทรคมนาคมกระจายอย่างทั่วถึง ทำให้ข่าวสารแพร่กระจายไปอย่างรวดเร็ว สังคมในปัจจุบันเป็นสังคมไร้พรมแดนเพราะเรื่องราวของประเทศหนึ่งสามารถกระจายเผยแพร่ข่าวสารออกไปยังประเทศต่างๆ ได้อย่างรวดเร็วโดยผ่านจานดาวเทียม

๓.๑.๑.๒ ประวัติ และความหมายการสื่อสารทางการเมืองในพระพุทธศาสนา

ก. ประวัติความเป็นมาก่อนพระพุทธศาสนา

พระพุทธเจ้าทรงเป็นนักเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทรงนำสัจธรรมความจริงของธรรมชาติที่มีอยู่มาเผยแผ่ โดยพระองค์ทรงตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ การนำหลักธรรมคำสอนที่เป็นความจริงมาอบรมสั่งสอนแก่มวลมนุษย์และสรรพสัตว์ในโลก เป็นสิ่งที่มีคุณค่าอนันต์มหาศาลต่อเทวามวลมนุษย์และสรรพสัตว์ ทั้งนี้พระองค์ทรงมีพระประสงค์ที่จะนำหลักธรรมคำสอนมาสอนแก่มนุษย์ทั้งหลาย ได้นำคำสอนไปประพฤติปฏิบัติอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ดังที่ทราบกันว่า พระองค์ทรงมีแนวทางที่จะเผยแผ่หลักธรรมคำสอน ทรงดำเนินพุทธกิจของพระองค์ด้วยการดำเนินไปยังสถานที่ต่างๆ ด้วยการสื่อสารกับชนทุกหมู่เหล่าโดยไม่แบ่งชนชั้นวรรณะ จากข้อมูลที่ศึกษาในสมัยพระพุทธองค์นั้นดินแดนชมพูทวีปแห่งนี้ถือเรื่อง “ระบบวรรณะ” (ชาติตระกูล) เคร่งครัดอย่างยิ่ง

^{๑๔} สานิตย์ กายาผาด, เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : เวิร์ดเวฟ เอ็ดดูเคชั่น, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑๐.

^{๑๕} อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, สื่อสารมวลชนเบื้องต้น สื่อมวลชน วัฒนธรรม และสังคม, หน้า ๑๐๙.

ลักษณะสังคมชมพูทวีปสมัยก่อนพระพุทธเจ้าแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะคือ ลักษณะทางการเมืองการปกครอง และลักษณะสังคมชมพูทวีป ดังนี้คือ

๑. ลักษณะการเมืองการปกครองของชมพูทวีป

ลักษณะการเมืองการปกครองของชมพูทวีป เป็นลักษณะการปกครองคล้ายรูปแบบการปกครองของประเทศไทย ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ซึ่งการปกครองของชมพูทวีปแบ่งการปกครองออกเป็น ๒ ระบบ คือ

๑) รูปแบบการปกครองส่วนกลางเรียกว่า “มัชฌิมชนบท” เปรียบเสมือนการปกครองส่วนกลางของประเทศไทย

๒) รูปแบบการปกครองส่วนหัวเมืองชั้นนอกเรียกว่า “ปัจฉิมชนบท” เปรียบเสมือนการปกครองส่วนภูมิภาคของประเทศไทย

ชมพูทวีปในปัจจุบันได้แก่ อาณาบริเวณที่เป็นประเทศอินเดีย ประเทศปากีสถาน ประเทศเนปาล และประเทศบังคลาเทศ การปกครองจะแบ่งเป็น นครรัฐ หรือแคว้นต่างๆ

๒. ลักษณะทางสังคมของชมพูทวีป

ชมพูทวีปในสมัยนั้นมีการแบ่งชนชั้นเรียกว่า “วรรณะ” ตามหลักความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ โดยถือว่าวรรณะทั้ง ๔ เกิดจากอวัยวะของพระพรหมที่ต่างกัน จึงถือว่าระบบวรรณะได้ถูกกำหนดไว้ตายตัวโดยพระผู้เป็นเจ้าของ การเปลี่ยนแปลงสถานภาพทางสังคม โดยยกชนชั้นของตนเองให้สูงขึ้นจึงเป็นไปไม่ได้ การแบ่งวรรณะ มีดังต่อไปนี้คือ

๑) วรรณะพราหมณ์ เกิดจากพระโอษฐ์ (ปาก) ของพระพรหม มีหน้าที่กล่าวมนต์ได้แก่ พวกศึกษาคัมภีร์พระเวท มีหน้าที่ติดต่อกับเทวะ และกระทำพิธีกรรมทางศาสนา สัตว์เครื่องแต่งกายประจำวรรณะคือ สีขาว

๒) วรรณะกษัตริย์ เกิดจากพระพาหา (แขน) ของพระพรหม มีหน้าที่รบ และปกป้องอาณาจักรหรือขยายอาณาจักร ได้แก่ พวกนักรบ นักปกครอง พระเจ้าแผ่นดิน สัตว์เครื่องแต่งกายประจำวรรณะคือ สีแดง

๓) วรรณะแพศย์ เกิดจากพระโสณี (ตะโพก) ของพระพรหมเป็นพวกแสวงหาทรัพย์สมบัติมาก บริโภคมาก ได้แก่ พ่อค้า คหบดี เศรษฐี เกษตรกร ศิลปหัตถกรรม เป็นต้น สัตว์เครื่องแต่งกายประจำวรรณะคือ สีเหลือง

๔) วรรณะศูทร เกิดจากพระบาท (เท้า) ของพระพรหม จึงต้องทำงานที่ใช้แรงงานได้แก่ พวกกรรมกร ลูกจ้าง สัตว์เครื่องแต่งกายประจำวรรณะคือสีดำ หรือสีอื่นๆ ที่ไม่สดใสและไม่ตรงกับสีของวรรณะทั้งสามข้างต้น

นอกจากนี้ยังมีชนชั้นต่ำอีกประเภทหนึ่งเรียกว่า “จัณฑาล” ถือว่าเป็นคนนอกวรรณะ เพราะถือกำเนิดมาจากบิดามารดาเป็นคนต่างวรรณะกัน คือมารดาอยู่ในวรรณะสูง บิดาอยู่ในวรรณะต่ำ เช่น มารดาเป็นพราหมณ์ บิดาเป็นศูทร บุตรที่เกิดมาจะกลายเป็นจัณฑาล พวกนี้จะถูกเหยียดหยามจากวรรณะอื่นๆ “ไม่มีศักดิ์” “ไม่มีสิทธิ” ใดๆ

๓. ความเชื่อทางศาสนาสมัยก่อนพระพุทธเจ้า

ชาวชมพูทวีปหรือชาวอินเดียสมัยโบราณส่วนใหญ่มีความเป็นอยู่แร้นแค้น แม้ในถิ่นที่อุดมสมบูรณ์ผู้คนก็เอาไรต์เอาเปรียบเบียดเบียนกัน ผู้มี “อำนาจ” มากกว่าหรือมี “พวกมาก” กว่า ก็รังแกผู้อ่อนแอหรือมีพวกน้อย ชีวิตในชมพูทวีปหาความสงบสุขได้ยาก คนส่วนใหญ่หมดหวังในชีวิต จึงมีผู้แสวงหาแนวทางปรับปรุงชีวิตให้ดีขึ้นด้วยวิธีการต่างๆ ตามความเชื่อของตน จึงเกิด “ความเชื่อ” หรือลัทธิต่างๆ เกิดนักบวช นักปรัชญามากมายหลายสาขา พอสรุปได้ดังนี้

๑) ความเชื่อในธรรมชาติ ตามหลักฐานทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าตรัสว่าคนเป็นอันมากยึดถือภูเข ตันไม้ใหญ่ จอมปลวกต่างๆ เป็นสรณะซึ่งไม่ใช่สรณะที่ถูกต้อง ถึงจะเคารพนับถือเพียงใด ก็ไม่ทำให้หลุดพ้นทุกข์ได้

๒) ความเชื่อในวิญญาณนิยม หรือผีสิงเทวดา ใครนับถือผีหรือเทพองค์ใด ก็เช่นไหว้ บวงสรวงบูชาเทพองค์นั้น

๓) ความเชื่อในพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งมาจากพระเวท คนวรรณะสูงเท่านั้นที่มีสิทธิเชื่อและประกอบพิธีกรรม เช่น การบูชาัยญ เพราะต้องอาศัยพราหมณ์ประกอบพิธี และต้องเสียค่าใช้จ่ายในการประกอบพิธีอย่างสูง เช่น ต้องซื้อสัตว์จำนวนมากมาฆ่าบูชาัยญ

๔) ความเชื่อในคำสอนแบบปรัชญาของนักบวชประเภทต่างๆ นักบวชที่มีชื่อเสียงในสมัยนั้นได้แก่ ครูทั้ง ๖ (ครู มาจาก ครู ซึ่งมีความหมายว่า ศาสตรา) ได้แก่

(๑) ปุณณกัสสป เป็นนักบวชพวกเปลือยกาย ถือลัทธิอิทธิวัต คือถือว่าบุญไม่มี บาปไม่มี ผลบุญผลบาปไม่มี สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นเอง

(๒) มักขลิโคศล เป็นนักบวชเปลือยกาย เคยไปศึกษาลัทธินิครนถ์ แล้วแยกตัวตั้งลัทธิใหม่ถือลัทธิอิทธิวัต ถือว่าสิ่งทั้งหลายไม่มีเหตุให้เกิดขึ้น ล้วนเกิดขึ้นเอง

(๓) นิครนถนาถบุตร เป็นวรรณะกษัตริย์ เดิมชื่่อมหาวิระ วรรธมาน บวชในศาสนาเชน ซึ่งมีมานานแล้วแยกตัวไปตั้งลัทธิใหม่เปลือยกาย ถอนผมด้วยแปรงตาล ยกย่องอัตตกลิมถานุโยคคือ การทรมานตนให้ลำบากด้วยประการต่างๆ

(๔) สัณชัยเวลัฏฐบุตร เป็นนักบวชประเภทปริพาชก เคยเป็นอาจารย์เก่าของพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ชอบโต้เถียง มีวาทีด้นได้ไม่ตายตัว

(๕) ปุกุทธกัจจายณะ ถือลัทธิสัสตวาท คือ เกิดเป็นอะไรก็เป็นอย่างนั้น ไม่มีเปลี่ยนแปลง

(๖) อชิตเกสกะมพล นุ่งห่มผ้าทำด้วยผมคน ถือลัทธินัตถิกวาท บุญบาปไม่มี ร่างกายเป็นเพียงธาตุ ตายแล้วขาดสูญ

๕) ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องโลกและชีวิต คนในสังคมอินเดียสมัยพุทธกาล นอกจากเชื่อว่าโลกเกิดขึ้นโดยการสร้างของพระพรหมแล้ว ยังมี “ทิฐิ” หรือ “ทฤษฎี” ปลีกย่อยออกไปอีกมากมาย บางพวกว่าโลกเที่ยง บางพวกว่าไม่เที่ยง บางพวกว่าโลกมีที่สิ้นสุด คือมีขอบเขตจำกัด บางพวกว่าไม่มีที่สิ้นสุด บางพวกว่าโลกหนามี คือ หลังจากตายไปแล้ว สัตว์ทั้งหลายต้องเกิดอีก บางพวกว่าไม่มี คือตายแล้วสูญ บางพวกว่ามีด้วย ไม่มีด้วย บางพวกว่ามีก็ไม่ใช่ ไม่มีก็ไม่ใช่ ในพวกที่เชื่อว่าตายแล้วเกิดก็ยังแบ่งไปอีกเป็น ๒ พวก คือ

พวกหนึ่ง ถือว่าเกิดเป็นอะไรแล้วก็เป็นอย่างนั้นต่อไปทุกชาติ ไม่เปลี่ยนแปลงไปอย่างอื่น

พวกสอง ถือว่ามีการเปลี่ยนแปลง คือ เกิดเป็นอย่างนั้นบ้าง อย่างนี้บ้างไม่แน่นอน ในพวกที่เห็นตายแล้วสูญก็เหมือนกัน บางพวกเห็นว่าสูญหมด บางพวกเห็นว่าสูญเฉพาะบางอย่าง เช่น ร่างกายสูญไป แต่จิตไม่สูญ เป็นต้น บางพวกเห็นว่าจิตกับร่างกายเป็นอย่างเดียวกันไม่แยกจากกัน บางพวกเห็นว่าจิตกับร่างกายเป็นคนละอย่าง แยกกันได้เพียงแต่อาศัยกันเหมือนรถกับคนขับรถ

ทัศนะเกี่ยวกับโลกและชีวิตนั้นได้เป็นไปอย่างกว้างขวางมาก ได้มีการถกปัญหาเหล่านี้กันอย่างจริงจัง เอาแพ้เอาชนะกันจริงๆ ใครถือ “ทิฐิ” เช่นไรก็สั่งสอน “ชักชวน” ผู้อื่นให้มีความเห็นและปฏิบัติเช่นนั้นด้วย ตั้งเป็นสำนักหรือคณะขึ้น ปรากฏในพรหมชาลสูตรที่หมินกาย สีลขันธวัคค์ แห่งพระสุตตันตปิฎกว่ามีทิฐิถึง ๖๒ ประการ

กล่าวโดยสรุป ในเรื่องทัศนะเกี่ยวกับโลกและชีวิตของคนสมัยนั้นว่า ใครมีความเห็นหรือมีความเลื่อมใสในลัทธิใดก็ตามดำเนินชีวิตไปตามลัทธิความเชื่อถือนั้น ถือปฏิบัติกันมา เป็นการบอกกล่าวนับถือในสิ่งนั้นต่อไป กันมา เช่นเดียวกับคนในยุคปัจจุบันที่มีความเชื่อหรือความเห็นในสิ่งใดแล้ว ย่อมถือว่าสิ่งที่ตนคิดเห็นหรือยอมรับนั้นมีคุณค่าความสำคัญตามความเชื่อของตน

ข. ประวัติการสื่อสารทางการเมืองในพระพุทธศาสนา

การสื่อสารของพระพุทธองค์เป็นการสื่อสารเพื่อเผยแผ่หลักคำสอน จากสมัยพุทธกาลมาจนถึงยุคปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าการเมืองและสันติภาพเป็นสิ่งที่พระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญที่จะปลดปล่อยมนุษย์ให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข พระองค์ทรงต่อสู้กับแนวทางการปกครองที่ถือระบบชั้นวรรณะ การทำร้ายทารุณสรรพสัตว์เพื่อการบูชาตัณหา การเอาเปรียบซึ่งกันและกัน มาสู่ความเสมอภาคกัน มีเสรีภาพและเอกภาพในการอยู่ร่วมกัน ดังปรากฏออกมาเป็นแนวทางคำสอนที่พระพุทธองค์ได้ทรงมีพระประสงค์เช่นนั้น พระพุทธศาสนาจึงมีหลักการและวิธีการเสนอไว้ในหลักคำสอนเพื่อนำพาชาติบ้านเมืองให้บรรลุเป้าหมายที่สงบสุขมีสันติอย่างแท้จริง โดยให้ฝ่ายปกครองและสมาชิกของสังคมนั้นๆ หรือแคว้นนั้นๆ ได้ประพฤติปฏิบัติธรรมตามแนวทางที่จะช่วยพยุงความอยู่รอดปลอดภัยให้เกิดแก่บ้านเมืองของตนเป็นอันดับแรก ดังที่พระราชวงศ์จักรีของไทยรัชกาลที่ ๕ ทรงมีพระราชปณิธานในการสืบสาน ทรงปรารถนาจะให้คณะสงฆ์ออกไปช่วยสอนธรรมแก่เด็กและเยาวชนมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากพระราชหัตถเลขาที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ทรงมีถึง สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส เมื่อปีพ.ศ. ๒๔๔๑ ความตอนหนึ่งว่า^{๑๖}

เรื่องการศึกษาขอให้ช่วยทรงคิดมากๆ จนถึงรากเหง้าการศึกษาไทย อย่าตัดช่องไปแต่การข้างวัด อีกประการหนึ่งการสอนศาสนาในโรงเรียนทั้งในกรุงแลหัวเมืองจะให้มากขึ้น ให้มีความวิคไปว่า เด็กชั้นหลังจะห่างเหินศาสนา จนเลยเป็นคนไม่มีธรรมในใจมากขึ้นคนที่ไม่ีธรรมเป็นเครื่อง

^{๑๖} พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสกับการปฏิรูปการศึกษาพระพุทธศาสนา, พิมพ์พิเศษ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๕๕.

ดำเนินตามคงจะหันไปทางทุจริตโดยมาก ถ้ารู้เน่ยก็โกงไม่คล่อยคล่องถ้าโกงไม่สนิท ถ้ารู้มากก็โกงคล่องขึ้นและโกงพิสดารมากขึ้น ...

ทัศนะผู้วิจัยเห็นว่า พระองค์ท่านทรงแสดงถึงความห่วงใยในเรื่องของระบบการศึกษาที่ควรนำพระพุทธศาสนาเสริมเข้าไปในระบบการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาให้เยาวชนได้มีความรู้ทางพระพุทธศาสนาพร้อมไปกับการศึกษาทางโลกเพื่อเป็นการส่งเสริมให้มีธรรมเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงจิตใจในการระลึกถึงธรรม เมื่อคิดทำทุจริตอย่างน้อยยังมีธรรมประจำใจระลึกก่อนเสมอ แต่ถ้าคนไม่มีธรรมแล้วย่อมกล้าที่จะคิดทำ ยังเป็นผู้มีการศึกษามากย่อมรู้มาก รู้ช่องทางมากกว่าผู้มีการศึกษาน้อย คดโกงได้น้อย รู้มากก็สามารถหาช่องทางทุจริตได้อย่างแนบเนียน

นอกจากนั้น การสื่อสารได้เข้ามามีบทบาทกลายเป็นเครื่องมือสำคัญของการเผยแผ่ศาสนาทั้งในด้านการเผยแผ่ความเชื่อหรือคำสอน และเรื่องเล่าต่างๆ เช่น ในนิทานชาดกเกี่ยวกับการประสูติในชาติและรูปลักษณะต่างๆ ของพระพุทธองค์ ทั้งนี้เพื่อชักจูงโน้มน้าวประชาชนให้เลื่อมใสศรัทธาการเผยแผ่ความเชื่อหรือคำสอน ทรงมีการใช้ปัจจัยกลยุทธ์การเผยแผ่ ทั้งการสร้างสื่อและการสร้างสารดังกรณีตัวอย่าง หลวงตามหาบัวแห่งวัดป่าบ้านตาด จ.อุดรธานี เป็นผู้นำความเชื่อในเรื่อง “ผ้าป่าช่วยชาติ”^{๑๗} มาใช้เป็นพิธีกรรมในการระดมทุน เงินทองช่วยชาติ มุมหนึ่งเป็นเจตนาที่ดีเพื่อประเทศชาติ แต่อีกทางหนึ่งก็เป็นการสื่อสารทางการเมือง โดยมีภาพลักษณ์ของความเชื่อ มาเป็นอุดมการณ์การสื่อสารที่ปรากฏในตัวสารเอง โดยมีเป้าหมายทางการเมืองเป็นสำคัญ

การสื่อสารของพระพุทธองค์โดยหลักทั่วไปก็เพื่อเป็นการเผยแผ่ธรรม ทรงให้แนวทางการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ความมีระเบียบ เรียบร้อย สงบ และเกิดสันติสุขของคนในสังคมยุคนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของ “การสื่อสารทางการเมือง” ซึ่งการเมืองการปกครองในรัฐสมัยพุทธกาลแตกต่างกันออกไป บางรัฐปกครองแบบราชาธิปไตยมีพระราชาเป็นประมุข บางรัฐปกครองในระบบสมัชคิธรรม ในขณะที่บางรัฐก็อยู่ภายใต้การปกครองของรัฐอื่นๆ พระพุทธองค์ทรงเข้าไปเกี่ยวข้องกับรัฐต่างๆ ทรงแนะนำการปกครองที่เหมาะสมกับรัฐนั้น รัฐใดปกครองแบบพระราชา ก็ทรงแนะนำการปกครองแบบพระราชาโดยหลักการปกครองทศพิธราชธรรม^{๑๘} และยังทรงเข้าไปมีบทบาททางการเมืองในด้านต่างๆ เช่น การสอนธรรมแก่นักปกครองและสมาชิกของรัฐ การเข้าไปไกล่เกลี่ยความขัดแย้งในเรื่องราวต่างๆ การยับยั้งสงคราม และกรณีการแย่งชิงน้ำของ ๒ ตระกูล เป็นต้น พระองค์ทรงให้แนวทางในการปฏิบัติแก่ผู้ปกครองไม่ให้ความลำเอียง รักมากเกินไป เกลียดมากไป ความหลงและความกลัว เพื่อให้ปกครองบ้านเมืองและประชาชนให้เกิดสันติสุข ให้มีความรัก ความเมตตา และความสามัคคีในสังคม แต่สิ่งที่พระองค์ทรงค้นพบยิ่งไปกว่าหลักคำสอนคือ หลักการปฏิบัติที่มุ่งเน้นไปสู่เป้าหมายสูงสุดของความหลุดพ้นคือ “พระนิพพาน” เป็นความสงบ สันติ ภาวะที่สงบ

^{๑๗} เบญจา มังคละพฤกษ์, “การสื่อสารทางการเมืองของพระสงฆ์ไทย กรณีศึกษาพระธรรมวิสุทธิมงคล (หลวงตามหาบัว ญาณสัมปันโน) พ.ศ. ๒๕๔๔-๒๕๔๘”, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, (คณะวารสารศาสตร์: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๑), หน้า ๖๙.

^{๑๘} พระมหาวิญญู ผลเจริญ, “บทบาททางการเมืองของพระสงฆ์”, พุทธศาสนศึกษา, ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๔๓): ๖.

คำว่า “การสื่อสาร” หรือ “การตรัส” ของพระองค์โดยทั่วไป หมายถึง การสนทนาทั่วไปทรงมีพระประสงค์มุ่งหมายเพื่อให้ข้อมูลความจริง เกิดประโยชน์ และสร้างสรรค์เพื่อให้เกิดผลสำเร็จจากคำพูดที่มีมนุษยสัมพันธ์ทางการสื่อสาร ดังนั้นกล่าวได้ว่า การสื่อสารทางพระพุทธศาสนาที่มาใช้กับพระสงฆ์จึงหมายถึง การเทศน์ การแสดงธรรมะที่มีข้อมูล โดยการยกเอาพระไตรปิฎกและชาดกมาแสดงอย่างกลมกลืน^{๑๙} ส่วนการสื่อสารกับบุคคลทั่วไปนั้นหมายถึง การสนทนา การเจรจา การตอบปัญหาซักถามต่างๆ พระองค์ทรงใช้ถ้อยคำการสั่งสอนอบรมในเรื่องหลักธรรมเพื่อนำไปปรับใช้ประพฤติปฏิบัติให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสันติสุข ดังมุมมองที่นักวิชาการคาเรย์ (Carey) ได้กล่าวเกี่ยวกับการสื่อสารไว้ว่า “ความคิดทางศาสนามีได้พรรณาหลักธรรมต่างๆ เท่านั้นทุกศาสนาไม่ว่ามีคำอธิบายแตกต่างกันอย่างไร แต่กิจกรรมร่วมกันของทุกศาสนาก็คือ กิจกรรมการสื่อสาร”^{๒๐}

การสื่อสารในภาษาบาลีที่เป็นศัพท์บัญญัติเฉพาะในพระไตรปิฎก มิได้ถูกบัญญัติขึ้นโดยตรงมีคำในภาษาบาลีที่หมายถึง “การสื่อสาร” คือ นิเวทนอญญมณฺญสมพณฺธ แปลว่า การบอกกล่าว การสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน^{๒๑} ส่วนคำว่า “พระพุทธวจนะ” คือ พระไตรปิฎกรวมเป็นศาสนธรรม คำสอนของพระพุทธเจ้ามีพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก

การสื่อสารในยุคสมัยพระพุทธองค์นั้นไม่มีสื่อสารมวลชน “การสื่อสาร” ในความหมายหลักทางพระพุทธศาสนาจึงหมายถึง การเทศนาอบรมเกี่ยวกับหลักคำสอน พระองค์ทรงวางแนวทางปฏิบัติแก่พระภิกษุสงฆ์และประชาชนทุกหมู่เหล่าทั่วไป รวมไปถึงการสื่อสารกับชนชั้นปกครองผู้นำแว่นต่างๆ และเจ้าเมืองผู้ครองนครรัฐ ทรงให้หลักแก่พระภิกษุสงฆ์การปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด ทรงทำหน้าที่ในการเผยแผ่ธรรม ซึ่งที่จริงคำสอนล้วนแต่เป็นทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อสารทั้งสิ้น โดยวิธีการสื่อสารภายในบุคคล การสื่อสารระหว่างบุคคล และการสื่อสารในชุมชน^{๒๒} พระองค์ทรงให้หลักคำสอนไว้อย่างลึกซึ้งและกว้างขวาง เช่น หลักการสื่อสารในการเผยแผ่ธรรม หลักการปกครอง การเมือง เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระองค์ทรงเน้นการปกครองในหลักทศพิธราชธรรมที่เป็นแนวทางการปกครองบ้านเมืองของกษัตริย์ และผู้นำที่ทำหน้าที่บริหารบ้านเมืองในยุคสมัยพระพุทธองค์ เพื่อให้เกิดความสงบสันติมีความสามัคคีในหมู่คณะ เป็นหลักการปฏิบัติใช้ในการปกครองประชาชน ที่มีความแตกต่างทางสังคมในด้านต่างๆ เช่น เชื้อชาติ ศาสนา วรรณะ และความเชื่อ ซึ่งลักษณะการสอนของพระพุทธองค์ ที่เรียกว่า “อาการที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอน” เป็นหลักตรวจสอบตนเองอย่างกว้างๆ สำหรับผู้ที่จะทำหน้าที่ในการสอนให้ได้ผลจริงบรรลุวัตถุประสงค์ตามนั้น พระพุทธองค์ทรงมีวิธีในการแสดงธรรม ตามอาการสอนธรรมของพระองค์ ๓ ประการคือ^{๒๓}

^{๑๙} คณะอาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ภาษากับการสื่อสาร, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๔๒.

^{๒๐} กาญจนา แก้วเทพ, สื่อกับสถาบันศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: เอดิสัน เพรส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๙), หน้า ๓๗๗.

^{๒๑} A.P. Buddhaddatta Mahathera, *English-Pali Dictionary*, (Wiltshire : Antony Rowe, 1992).

^{๒๒} สมควร กวียะ, ทฤษฎีการสื่อสารประยุกต์, หน้า ๔๐.

^{๒๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๖๔๑.

๑) ทรงแสดงธรรมด้วยความรู้ยิ่ง คือ ทรงรู้เห็นจริงเองแล้ว จึงทรงสั่งสอนให้ผู้ฟังรู้ยิ่งเห็นจริงในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น

๒) ทรงแสดงธรรมมีเหตุ คือ ทรงสั่งสอนชี้แจงให้เหตุผล ที่ผู้ฟังอาจตรงตามให้เห็นจริงได้ด้วยปัญญาของตนเอง

๓) ทรงแสดงธรรมมีผลสมจริงเป็นอัศจรรย์ คือ ทรงสอนสิ่งที่เป็นจริง ซึ่งคนมีปัญหา รักความจริง เมื่อพิจารณายอมรับและปฏิบัติตามแล้ว ก็จะได้รับประโยชน์ตามสมควรแก่การประพฤติปฏิบัติ “พระพุทธองค์นั้น เป็นผู้ตื่นแล้ว เป็นผู้ทรงแสดงธรรมเพื่อปลุกให้ตื่น ทรงฝึกพระองค์เองแล้วจึงแสดงธรรมเพื่อการฝึก ทรงสงบเองแล้ว จึงทรงแสดงเพื่อความสงบ ทรงข้ามพ้นเองแล้ว จึงแสดงธรรมเพื่อการข้ามพ้น ทรงหายร้อนสนิทเองแล้ว จึงทรงแสดงธรรมเพื่อความดับร้อน”^{๒๔}

จากข้อความดังกล่าว พระพุทธองค์ก่อนจะทรงแสดงธรรม พระองค์ทรงมีพระปรีชาฉลาดใน “โวหาร” เพราะทรงเป็นเจ้าของแห่งธรรม ก่อนจะทรงธรรมแก่ใคร ทรงตรวจสอบภูมิหลังด้านต่างๆ ของคนเหล่านั้นด้วยพระญาณก่อนที่จะทรงแสดงธรรม ผลจากการที่ผู้รับฟังจึงไม่มีปัญหาว่า คนฟังจะไม่เข้าใจ ผลจากการฟังธรรมสมัยพุทธกาลจึงมีความอัศจรรย์ พระพุทธองค์ทรงแสดงปฐมเทศนาครั้งแรก คือ “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ซึ่งถือเป็น “การสื่อสารกับโลก” เป็นครั้งแรกของพระพุทธองค์ เป็นการสื่อสารที่ทำให้พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นและดำเนินไป เปรียบเสมือนกงล้อเกวียนที่กำลังเริ่มหมุนไป ทรงกำลังสื่อสารกล่าวคือ พระพุทธองค์ทรงใช้ “การสื่อสารเป็นยุทธศาสตร์” ในการประกาศพระศาสนา ทรงสำเร็จอย่างงดงามด้วย “การสื่อสาร” ทำให้ปัญจวัคคีย์ได้ดวงตาเห็นธรรม นอกจากนั้น พระองค์ทรงบำเพ็ญกรณียกิจของพระองค์และพระอัครสาวก โดยมีวัตถุประสงค์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อการจาริกเผยแผ่ธรรมหลักธรรมคำสอนแก่ทวยเทพ มวลมนุษย์โลกและเวไนยสัตว์ หลังจากที่พระพุทธองค์ตรัสรู้และต้องการให้ประชาชนทุกหมู่เหล่าเข้าถึงความสงบอันสูงสุด ทรงมีเจตนารมณ์ซึ่งเห็นได้จากพุทธพจน์ตั้งแต่ครั้งแรกที่ส่งสาวกออกประกาศพระศาสนา ดังคำบาลีกล่าวว่

จรธ ภิกขเว จาริกัม พาหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมปา อตถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺसानิ^{๒๕} ซึ่งแปลความว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงจาริกไป เพื่อประโยชน์และความสุขของชนเป็นอันมาก เพื่อเกื้อการุณย์แก่โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย...”^{๒๖}

จากพุทธโอวาทดังกล่าว พระองค์ทรงมีพระประสงค์ต่อการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนของพระองค์แก่พุทธบริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา ต่างช่วยกันเผยแผ่และสืบทอดพระศาสนาให้กว้างไกลออกไป เพื่อประโยชน์เกื้อกูลชนเป็นอันมากเพื่อความสุขของมหาชน เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เพื่อเกื้อกูลเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ชาวโลกได้เรียนรู้ความมีเมตตา กรุณาและรักกัน สงสารกัน ไม่ควรเอาเปรียบเบียดเบียนทำร้ายกัน สัตว์ทั้งโลกเป็นเพื่อนเกิดแก่

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๔๐.

^{๒๕} วิ.ม. (บาลี) ๔/๓๒/๒๗.

^{๒๖} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๕๒/๕๓.

เจ็บตายด้วยกัน เป็นมนุษย์ที่มีความรัก ความเมตตาต่อกัน จิตใจเป็นสุขย่อมนำไปสู่ความสงบสันติสุข ดังคำกล่าวไว้ว่า

ครั้งนั้นแล ท่านพระสารีบุตรได้เรียกภิกษุทั้งหลายมากล่าวว่าฯลฯ ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ธรรมนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลาย ตรัสไว้ดีแล้ว ประกาศไว้ดีแล้ว เป็นเครื่องนำสู่ความหลุดพ้น เป็นไปเพื่อสันติ เป็นคำประกาศของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทุกท่านที่เดียว พึงสังคายนาในธรรมนั้น ไม่พึงวิวาทกันอันจะช่วยให้พรหมจรรย์ยั่งยืน ดำรงอยู่ตลอดกาลนานเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูลแก่คนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลกเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทเวตาและมนุษย์ทั้งหลาย^{๒๗}

จากพระสูตรดังกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นถึง การยึดมั่นปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระองค์ เพื่อเป็นแนวทางนำมนุษย์ไปสู่ความหลุดพ้นและพบความสงบสันติ ช่วยรักษาธรรมนี้ ให้ดำรงพระพุทธศาสนาให้คงอยู่สืบต่อไป เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่สาธุชนจำนวนมากทั้งมนุษย์และเทวดาทั้งหลาย ฉะนั้นพระองค์ทรงตระหนักถึงการเผยแผ่ธรรมเป็นสำคัญเพื่อประโยชน์อนุเคราะห์ต่อชาวโลก พระองค์ทรงใช้วิธีการสื่อสารหลากหลายวิธี เช่น “ทางวาจา” พระองค์ทรงทำหน้าที่เป็นผู้ส่งสารที่ดีต่อการเผยแผ่ธรรมคำสอนเพื่อให้ผู้รับสารได้รับสารที่มีประโยชน์และมีคุณค่า เช่น หลักการสื่อสารทางวาจาในมงคลสูตร ๓๘ ประการ^{๒๘} เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นเรื่องจริงที่แท้ประกอบด้วยประโยชน์ พระพุทธองค์ทรงแสดงในเวลาที่เหมาะสม นี่เป็นเรื่องรับรองคำสั่งสอนของพระพุทธองค์และเป็นเรื่องจริง เรื่องแท้เป็นประโยชน์ที่พระพุทธองค์ทรงนำมาแสดงนั้น ได้สืบต่อมาปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกจนถึงในปัจจุบันนี้ พระองค์ทรงมีเมตตาหวังประโยชน์แก่หมู่สรรพสัตว์ทั้งหลาย จึงทรงตระหนักในเนื้อหาของสารที่ทรงสั่งสอนให้เหมาะกับสถานการณ์กาลที่เหมาะสมเพื่อเข้าใจได้ง่าย ผู้วิจัยพอสรุปได้ตามหลัก ๖ ประการ คือ

- ๑) คำพูดที่ไม่จริง ไม่ถูกต้อง ไม่เป็นประโยชน์ ไม่เป็นที่รักที่พอใจผู้อื่น ไม่ตรัส
- ๒) คำพูดที่จริง ถูกต้อง แต่ไม่เป็นประโยชน์ ไม่เป็นที่รักที่พอใจของผู้อื่น ไม่ตรัส
- ๓) คำพูดที่จริงถูกต้อง เป็นประโยชน์ ไม่เป็นที่รักที่พอใจของผู้อื่น เลือกกาลตรัส
- ๔) คำพูดที่ไม่จริง ไม่ถูกต้อง ไม่เป็นประโยชน์ ถึงเป็นที่รักที่พอใจของผู้อื่น ไม่ตรัส
- ๕) คำพูดที่จริง ถูกต้อง แต่ไม่เป็นประโยชน์ ถึงเป็นที่รักที่พอใจของผู้อื่น ไม่ตรัส
- ๖) คำพูดที่จริงถูกต้อง เป็นประโยชน์ เป็นที่รักที่พอใจของคนอื่น เลือกกาลตรัส^{๒๙}

^{๒๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๒/๒๕๐.

^{๒๘} มงคลสูตรเป็นพระสูตรสำคัญบทหนึ่งในพระพุทธศาสนาเถรวาท เพราะมีเนื้อหาแสดงถึงการปฏิเสธมงคลภายนอก ที่นับถือเหตุการณ์หรือสิ่งต่างๆ ว่าเป็นมงคลหรือมีมงคล โดยอธิบายว่าในทัศนะพระพุทธศาสนานั้น มงคลของมนุษย์และเทวดาย่อมเกิดจากการกระทำอันได้แก่ มงคลภายใน คือ ต้องกระทำความดี และความดีนั้นจะเป็นสิ่งที่เรียกว่ามงคลเอง โดยไม่ต้องไปอ่อนวอนกราบไหว้ขอมงคลจากนอกตัว.

^{๒๙} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๘๖/๘๘.

จากคำกล่าวข้างต้น โดยสรุปเนื้อหาที่พระองค์ทรงสอน มีลักษณะการให้ความสำคัญแก่การกล่าววาจา คือ ทรงเป็นกาลวาที่ สัจวาที่ ภูตวาที่ อัตวาที่ ธรรมวาที่ และวินยวาที่ กล่าวแต่เรื่องที่เป็นจริง เรื่องแท้ เลือกเวลาให้เหมาะกับสถานการณ์ กาลเวลาอันเหมาะสมที่ควรที่จะกล่าวถ้อยคำ ไม่เป็นที่เดือดร้อนผู้อื่นด้วยการสร้างถ้อยคำที่เป็นวจีกรรมต่อผู้อื่น พูดด้วยถ้อยคำที่เป็นประโยชน์ และเป็นที่รักของผู้ฟัง คำพูดที่พูดออกมา โดยคำนึงถึงความเหมาะสมความพอดีพองามไพเราะน่าฟัง ไม่พูดเพื่อทำลาย พูดสร้างความขัดแย้ง (ส่อเสียด) เพื่อเจื้อย ไม่เป็นความจริง ทว่าการพูดโดยไม่ตระหนักรู้ถึงผลเสียที่จะเกิดตามมา ย่อมส่งผลถึงความเสียหายจากคำพูดที่ทำลายสังคมบ้านเมือง

อย่างไรก็ตาม ไม่เพียงแต่พระองค์ทรงเล็งเห็นว่าวาจาพิจารณาอย่างใคร่ครวญ แต่ยังทรงตระหนักถึงผลกระทบที่เป็นปัญหาตามมา ดังกรณีที่ พระพุทธองค์เสด็จมาพบพระภิกษุสงฆ์ได้มานั่งประชุมกันด้วยเรื่อง “นายเพชรฆาต” พระองค์ทรงได้ย่นการสนทนาถึงข้อสงสัย พระองค์จึงตรัสตอบภิกษุทั้งหลายว่า “บุรุษนั้นไปเกิดในดุสิตบุรีเนื่องจากได้ฟังธรรมเทศนาของสารีบุตร จึงบังเกิดในวิมานชั้นดุสิต ทั้งที่บุรุษนั้นทำอกุศลกรรมไว้มาก” พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า

อย่าประมาณแห่งธรรมว่าน้อยหรือมาก เพราะวาจาคำเดียวที่อาศัยประโยชน์ คือมี ประโยชน์เป็นของประเสริฐแท้ จึงทรงแสดงธรรมตรัสพระคาถา ดังนี้ว่า สหสสมปิ เจ วาจา อนตถปทสยหิตา เอกํ อตถปทํ เสยโย ยํ สุตวา อุปสมมติ^{๓๐} หากวาจาแม้ตั้งพัน แต่ไม่ประกอบ ด้วยบทที่เป็นประโยชน์ไซ้ บทที่เป็นประโยชน์เพียงบทเดียวเท่านั้น ซึ่งบุคคลฟังแล้วสงบระงับได้ ประเสริฐกว่า

อธิบายความได้ว่า แม้คำพูดตั้งมากมายแต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ คือประกอบด้วยเรื่องที่ไม่เป็นคุณประโยชน์เป็นเรื่องที่ไม่ได้นำมาเป็นเนื้อหาสาระ ถึงแม้พูดไปมากมายก็ไม่มีคุณค่าความหมายอะไร สู้เพียงคำพูดที่มีประโยชน์เพียงไม่กี่คำ แต่กลับนำมาเป็นประโยชน์ให้คุณค่าสาระความหมายที่สำคัญแก่ผู้ฟังย่อมได้รับประโยชน์มากกว่า

นอกจากนั้น พระองค์ยังทรงยึดหลักในการรักษาศีลจากคำพูดเพื่อเป็นตัวอย่างที่ดี ในการรักษาศีล ๕ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของการละเว้นศีลข้อที่ ๔ เกี่ยวกับคำพูดต้องมีสติรู้ตัวใคร่ครวญ ก่อนการพูดออกไป ดังปรากฏในพระบาลีว่า “มุสาวาทา เวรมณิสสิกขาปทํ สมาทียามิ” ดังที่ พระองค์ตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อบุคคลล่วงละเมิดธรรมอย่างหนึ่งแล้วเราขอบอกว่าบาปกรรมอะไรๆ อย่างอื่นที่เขาจะไม่ทำนั้นย่อมไม่มี ธรรมอย่างหนึ่งคืออะไร คือ สัมปะชาน^{๓๑} มุสาวาทเป็นกล่าวเท็จทั้งที่รู้อยู่”^{๓๒}

พระองค์ทรงสื่อสารเน้นไปที่วาจาที่ตรัส โดยทรงละเว้นจากการกล่าวเท็จในการเผยแผ่ธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา ทรงให้ความสำคัญการสื่อสารด้วย “วาจา” พูดด้วยความจริง ไม่กล่าวเท็จ ใช้คำพูดส่อเสียด กล่าวคำหยาบคาย และเพ้อเจ้อไร้สาระ ถือว่าเป็นข้อห้ามสำคัญของศีลข้อ ๔

^{๓๐} ขุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๐๐/๓๕.

^{๓๑} สัมปะชาน (สัมปะชาน) แปลว่า มีสัมปชัญญะ คือ รู้ตัวอยู่เสมอ มีสติ.

^{๓๒} ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๒๕/๓๖๘.

จากศีล ๕ ข้อ พระองค์ทรงกระทำตนเป็นตัวอย่างที่ดีของนักการสื่อสารในการสอนให้ละเว้นการกระทำที่ผิด ไม่เบียดเบียนผู้อื่นทางวาจา โดยได้บัญญัติไว้ในศีลข้อ ๔ ในเรื่องของการละเว้นทางคำพูด

จากการศึกษา “ศีล” ในพระพุทธศาสนาการประพฤติปฏิบัติในเรื่องของศีลที่เป็นหลักเบื้องต้นของศีลในการละเว้นการกระทำผิดต่างๆ ในศีล ๕ ผู้วิจัยมุ่งประเด็นไปที่ศีลข้อ ๔ เป็นสำคัญ ดังที่พระองค์ทรงกระทำในเรื่องของ “คำพูด” หรือ “วาจา” ประกอบดังต่อไปนี้^{๓๓}

๑. พระองค์ทรงละเว้นขาดจากการพูดเท็จ คือ ตรัสแต่คำสัตย์ ดำรงความสัตย์ มีถ้อยคำเป็นหลักเชื่อถือได้ ไม่หลอกลวงชาวโลก

๒. พระองค์ทรงละเว้นขาดจากคำส่อเสียด คือ ฟังความจากฝ่ายนี้แล้วไม่ไปบอกฝ่ายโน้นเพื่อทำลายฝ่ายนี้ หรือฟังความฝ่ายโน้นแล้วไม่มาบอกฝ่ายนี้เพื่อทำลายฝ่ายโน้น สร้างความแตกแยก แต่ต้องสมานคนที่แตกกัน ส่งเสริมคนที่ปรองดองกัน ชื่นชมยินดีเพลิ็ดเพลินต่อผู้ที่สามัคคีกัน ตรัสแต่ถ้อยคำสร้างสรรค์สามัคคี

๓. พระองค์ทรงละเว้นขาดจากคำหยาบ คือ ตรีสแต่คำไม่มีโทษ สุภาพไพเราะ น่ารัก น่าฟัง จับใจเป็นคำของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่พอใจ

๔. พระองค์ทรงละเว้นขาดจากคำเพ้อเจ้อ คือ ตรีสถูกเวลา ตรีสคำจริง ตรีสอิงประโยชน์ ตรีสอิงวินัย ตรีสคำที่มีหลักฐาน มีที่อ้าง มีที่กำหนด ประกอบด้วยประโยชน์ เหมาะแก่เวลา ในทุกกาล

นอกจากที่กล่าวมาในเรื่องที่เกี่ยวกับคำพูด ในธรรมบทยังมีการอธิบายถึงเรื่องของการใช้ถ้อยคำในกถาวัตถุ ๑๐ ประการ คำว่า “กถาวัตถุ” แปลว่าเรื่องของถ้อยคำ เรื่องของคำพูด ตามสำนวนพระสูตร เช่น ในทสกนิบาต อังคุตรนิกาย เล่มที่ ๒๔ หน้าที่ ๑๓๘ แปลว่า ถ้อยคำที่ควรพูด ในถ้อยคำที่ควรพูดนั้น พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ มีอยู่ ๑๐ ประการ คือ...

๑. อับปิฉณกถา ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความปรารถนาน้อย
๒. สันตุฏฐกถา ถ้อยคำที่ชักนำให้สันโดษ ยินดีด้วยปัจจัยตามมีตามได้
๓. บริเวกกถา ถ้อยคำที่ชักนำให้สังตกาย สงัดใจ และสงัดกิเลส
๔. อสังสัคคกถา ถ้อยคำที่ชักนำไม่ให้ระคนด้วยคนชั่ว ความชั่ว ใจชั่ว
๕. วิริยารัมภกถา ถ้อยคำที่ชักนำให้ปรารถนาความเพียร
๖. สีสกถา ถ้อยคำที่ชักนำให้ตั้งอยู่ในศีล
๗. สมานิกถา ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำใจให้สงบ
๘. ปัญญาภกถา ถ้อยคำที่ชักนำให้เกิดปัญญา
๙. วิมุตติภกถา ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำใจให้พ้นจากกิเลส
๑๐. วิมุตติญาณทัสสนกถา ถ้อยคำที่ชักนำให้เกิดความรู้ ความเห็นในความที่ใจพ้นจากกิเลส

^{๓๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๐๕/๗๖

นอกจากนั้น พระพุทธศาสนายังมีมุมมองในลักษณะความสัมพันธ์ต่อกัน ในประเด็นของการสื่อสารนั้นเป็นส่วนหนึ่งที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ โดยมีความเกี่ยวข้องปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์กับการอยู่ร่วมกันในสังคมให้มีเอกภาพ ลักษณะของการสื่อสารที่มีระบบสัมพันธ์ภาพสามารถแบ่งระดับการสื่อสารได้เป็น^{๓๔} ดังนี้

๑) การสื่อสารในระดับของมนุษย์กับธรรมชาติและมนุษย์กับตนเอง เน้นบทบาทในการเป็นผู้รับสาร มีเป้าหมายส่วนบุคคลเพื่อสร้างความสมดุลให้แก่ระบบปฏิสัมพันธ์ภายในตัวมนุษย์แต่ละคน

๒) การสื่อสารในระดับของมนุษย์กับเพื่อนมนุษย์ และมนุษย์กับสังคม มีเป้าหมายทางศีลธรรมเพื่อสันติภาพในโลก ความดีคือการสื่อสารเพื่อขจัดความเห็นแก่ตัว และความงามเป็นหนทางสู่ความดี โดยน้อมนำจิตใจมนุษย์ให้มีความยึดมั่นในตัวตน มนุษย์เป็นทั้งผู้รับสารและส่งสารในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม โดยเน้นบทบาทการเป็นผู้ส่งสารที่ดี

การติดต่อสื่อสารระหว่างสังคมมนุษย์นั้น การสื่อสารจึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญและเป็นเครื่องมือที่ก่อให้เกิดวิวัฒนาการของชีวิตในสังคมมนุษย์ โดยเฉพาะต้องพิจารณาความแตกต่างระหว่างบุคคลเมื่อต้องอยู่ด้วยกันมีปฏิสัมพันธ์กัน ควรมีความเข้าใจซึ่งกันและกัน คุณสมบัติในการเกื้อหนุนที่จะให้ประสบผลสำเร็จนั้น ในเรื่องภาษาสื่อสารเป็นเรื่องสำคัญ การสื่อสารจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง การสื่อสารในทางพระพุทธศาสนาต้องมีความสมบูรณ์ขององค์ความรู้ที่ดีตามหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาเพื่อให้การสื่อสารบรรลุประสิทธิผลตามเป้าหมายและวิธีการที่ดีงาม อีกทั้งผู้สื่อสารนั้นยังต้องประกอบด้วยจริยธรรมทางการสื่อสารเป็นทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสารในเวลาเดียวกัน

คำว่า “จริยธรรม” ตามความหมาย หมายถึง การดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่ การยังชีวิตให้เป็นไป การครองชีพ การใช้ชีวิต การเคลื่อนไหวของชีวิตทุกแห่งทุกระดับ ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ ทั้งด้านส่วนตัวสังคมอารมณ์ ด้านจิต ด้านปัญญา^{๓๕}

คำว่า “ปัญญา” Wisdom หรือ Understanding ในทางพระพุทธศาสนา มักแปลกันมาว่า ความรอบรู้ ความรู้ทั่ว ความรู้ชัด คือรู้ทั่วถึงความจริงหรือรู้ตามความเป็นจริง ผู้รู้บางท่านได้อธิบายไปต่างๆ กัน เช่นว่า รู้เหตุรู้ผล รู้ดีรู้ชั่ว รู้ถูกรู้ผิด รู้ควรไม่ควร รู้คุณรู้โทษ รู้ประโยชน์ รู้มิใช่ประโยชน์ รู้องค์ประกอบ รู้เหตุปัจจัย รู้ที่ไปที่มา รู้ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งทั้งหลาย รู้ตามความเป็นจริง รู้พิจารณา รู้แก้ไข รู้ที่จะจัดการดำเนินการอย่างไร แปลโดยง่าย ปัญญา คือ ความเข้าใจ เข้าใจถูก เข้าใจชัด หรือเข้าใจถ่องแท้ เป็นการมองด้วยความเข้าใจทะลุปัญหา เมื่อเกิดความเข้าใจในปัญหานั้นแล้วก็สามารถคิดแก้ไขปัญหากำหนดแนวทางดำเนินการนั้นได้ต่อไป^{๓๖}

^{๓๔} ดูรายละเอียดใน พุทธศาสนิกฯ, ปฐกถาและธรรมบรรยายของพุทธศาสนิกฯ.

^{๓๕} ดูรายละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), จริยธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่, หน้า ๑๒.

^{๓๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุง, หน้า ๒๐.

คำว่า “ปัญหา” แปลว่า ความรอบรู้ “ปัญหาในทางโลก” เรียกว่า โลกียปัญหา เป็นปัญหาเพื่อหาเลี้ยงชีพ ปัญหาที่ใช้วิชาความรู้ประกอบอาชีพ เพื่อดูแลหาปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีพ ตน ครอบครัว ประเทศชาติ ในทางธรรมไม่ถือว่าเป็นปัญหาที่จะสามารถบรรลุมรรค ผล นิพพานได้

ส่วนคำว่า “ปัญหาในทางธรรม” มีมากมาย เช่น สุตมยปัญหา (ฟัง เรียน อ่าน) จินตมยปัญหา (การคิด) ภาวนามยปัญหา (เจริญวิปัสสนากรรมฐาน) วุทฒิปัญหา (ปัญหาที่เจริญขึ้น) คัมภีรปัญหา (ปัญหาที่สุขุมคัมภีรภาพ) เวปุลลปัญหา (ปัญหาที่ไพบุลย์) ฯลฯ

ในทางตรงกันข้ามคำว่า “ปัญหา” จะตรงข้ามกับ คำว่า “โมหะ” ซึ่งแปลว่า ความหลง ความไม่รู้ ความเข้าใจผิด^{๓๗} เมื่อมีความเข้าใจผิดย่อมทำอะไรที่ผิดๆ กำหนดแนวทางที่ผิดพลาด ในทางที่จะแก้ไขปัญหามันต้องยึดแนวทางการใช้ปัญญา ความเข้าใจที่ถูกต้องจะช่วยในการแก้ไขปัญหานั้น ซึ่งพระพุทธร่องค์ทรงเน้นการใช้ปัญญาในการแก้ไขปัญหานั้นสำคัญอย่างยิ่ง การเข้าถึงและทำความเข้าใจกับสรรพสิ่งทั้งหลายในการแก้ไขดำเนินการทั้งหลายทั้งปวงที่จำเป็นจะต้องนำเรื่องของการใช้ปัญญาเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหานั้น แม้แต่ในสังคมยุคปัจจุบันการนำคำสอนในเรื่องของการใช้ปัญญาในแก้ไขปัญหานั้นจะเป็นทางออกที่ดีที่สุดตามหลักพระธรรมคำสอนในเรื่องของ ศีล สมาธิ และปัญญา ก็คือ ไตรสิกขา หรือ มรรคมีองค์ ๘ ได้แก่ หลักทางสายกลางในการดำเนินชีวิตนั่นเอง

ผู้วิจัยได้ยกประเด็นในเรื่องของปัญหาพอสังเขป เพื่อทำความเข้าใจในคำว่า “ปัญหา” ซึ่งในพระพุทธศาสนาการจะเข้าถึงปัญหาและแก้ไขปัญหานั้นได้ก็ด้วยการใช้ปัญญาทั้งสิ้น จึงขอทำความเข้าใจอธิบายความหมายในที่นี้ ซึ่งมีกล่าวอ้างถึงกันอยู่เรื่อยๆ แท้ที่จริงแล้วในความหมายของคำนี้ในบริบททางโลกหมายถึง ปัญญาอย่างไร และในทางธรรมนั้นหมายถึง ปัญญาอย่างไร

อย่างไรก็ตาม แนวทางการเผยแผ่คำสอนของพระพุทธองค์ พระองค์ทรงมีแนวทางการเผยแผ่ธรรมอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพและทำให้เกิดประสิทธิผลผู้สื่อสารจำเป็นต้องอาศัยความรู้เกี่ยวกับผู้รับสารว่าคือใคร เป็นอย่างไร ต้องการอะไร ขาดอะไร ทำการวิเคราะห์ผู้รับสารก่อนสื่อสาร อาจกล่าวได้ว่า พระพุทธองค์เป็นเลิศในการวิเคราะห์ผู้รับสารเพราะรู้ชัดในอรรถาธิบายและความแก่ของอินทรีย์ผู้รับสาร รู้กลุ่มเป้าหมายที่จะรับสารคือ รับพระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ พระองค์ทรงรอบรู้ผู้รับสารอย่างรู้แจ้งแทงตลอด ทรงรู้ถึงภูมิหลังเก่าของผู้รับสาร รู้ผู้รับสารเป็นใครอย่างไร ด้วยการตรวจญาณก่อนจะทรงโปรดการสอนธรรม ดังนั้นการสื่อสารของพระองค์จึงมีประสิทธิภาพอย่างยิ่งและประสบผลสำเร็จในการสื่อสารหรือสั่งสอน ดังที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนมี ๓ อย่าง คือ

๑) อภิญาณธัมมเทศนา ทรงแสดงธรรมด้วยความรู้ยิ่งคือ ทรงรู้ยิ่งเห็นเองแล้วจึงทรงสอนผู้อื่นให้ปฏิบัติตามเพื่อใช้แก้ไขปัญหานั้นในชีวิตประจำวัน

๒) สนิทานธัมมเทศนา ทรงแสดงธรรมมีเหตุผลคือ ผู้ฟังตรึกตรองตามหรือเห็นจริงได้ และสามารถเปลี่ยนพฤติกรรมให้ถูกต้องและเหมาะสมยิ่งขึ้น

๓) สัมปาฏิหาริย์ธัมมเทศนา ทรงแสดงธรรมให้เห็นจริงคือ ผู้ฟังนำผลนั้นไปปฏิบัติตามพร้อมทั้งได้รับผลแห่งการปฏิบัติตามกำลังของตน

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐.

พระองค์ทรงแนะนำหลักธรรมที่สอดคล้องกับปัญหาของแต่ละบุคคล เพื่อนำไปแก้ไข ปัญหาที่เกิดขึ้นตรงกับเรื่องนั้นๆ เมื่อผู้ฟังตรึกตรองแล้วก็นำไปปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้ถูกต้องและเหมาะสม และผลจากการปฏิบัตินั้นย่อมขึ้นอยู่กับตัวผู้ปฏิบัติ

กล่าวโดยสรุป การสื่อสารด้วยวาจาในการปฏิสัมพันธ์ให้เหมาะสมกับระดับปัญหาที่แตกต่างกันของผู้รับสาร โดยใช้เทคนิควิธีการสื่อสารที่เหมาะสมกับผู้รับสาร คำสั่งสอนของพระพุทธองค์ว่าด้วยการสื่อสารในกระบวนการสื่อสาร หลักการพูด การฟังการเลือกเชื่อ การวิเคราะห์บุคคล ดังที่ผู้วิจัยกล่าวอ้างมานั้น ล้วนเป็นหลักการที่ล้าลึกที่สร้างสรรค์ช่วยให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพ สังเกตได้ว่าหลักคำสั่งสอนว่าด้วยการสื่อสารของพระพุทธองค์ยังทรงครอบคลุมถึงหลักจรรยาบรรณ และจริยธรรมของสื่อมวลชน นักสื่อสารมวลชนก็นำหลักคำสอนของพระพุทธองค์มาเป็นแนวทาง กฎบังคับใช้เป็นจริยธรรมของนักการสื่อสาร ช่วยให้สังคมมีความสุข สื่อสารด้วยความจริง ไม่สร้างความเกลียดชังและแตกแยก แสดงถึงหลักทางพระพุทธศาสนาได้เข้ามามีบทบาทเป็นองค์ประกอบในการกำหนดระเบียบการประพฤติปฏิบัติในทุกสาขาอาชีพ

พระองค์ทรงสร้างคุณประโยชน์ให้กับมวลมนุษยชาตโลก ทรงวางรากฐานทางการสื่อสารที่สำคัญดังนี้

๑) การสื่อสารเป็นการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์เพื่อนำคำสอนสู่บุคคลหรือผู้ชุมนุมในสังคม เพื่อให้เรียนรู้หลักธรรมและแนะแนวทางปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา ซึ่งพระพุทธองค์ทรงเป็นตัวอย่างผู้นำของการเป็นนักการสื่อสารที่ดีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทรงมีพระปรีชาสามารถในการอบรมสั่งสอนในด้านการสอน จนประสบผลสำเร็จในการเผยแผ่พระสัทธรรม

๒) ความสำคัญเนื่องด้วยการบำเพ็ญพุทธจริยาเพื่อชาวโลก ทรงบำเพ็ญพุทธกิจตลอดช่วง ๔๕ พรรษา ทรงบำเพ็ญประโยชน์เพื่อชาวโลกทั้งมวล ด้วยพระมหากรุณาคุณ พระปัญญาคุณ และพระบริสุทธิคุณ องค์การสหประชาชาติ (United Nations) ได้เห็นความสำคัญจึงประกาศวันวิสาขบูชาเป็นวันสำคัญสากล

๓) การสื่อสารด้วยความจริงใจช่วยเสริมสร้างประชาชนให้เกิดความรัก ความสามัคคี มีเมตตา ปราณนาดีเข้าใจต่อกัน โดยนำหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนามาเป็นเครื่องมือในการปฏิบัติใช้ เพื่อหลอมรวมจิตใจของคนในสังคมร่วมกัน

๔) การสื่อสารของผู้นำหรือผู้ปกครอง สามารถนำแนวทางหลักคำสอน มาประพฤติปฏิบัติใช้ให้อยู่ในศีลธรรม มีจริยธรรม เช่น หลักธรรมาภิบาลนำไปใช้ในการบริหารจัดการปกครองประเทศ ทศพิธราชธรรม (ราชธรรม๑๐) ราชสังคหวัตถุ๔

๕) การสื่อสารในแนวทางพระพุทธศาสนาทำให้นคนอยู่ร่วมกันในพระพุทธศาสนาให้สังคมมีความรัก ความเมตตา ปราณนาดีต่อกัน มีศรัทธา มีกิจกรรมสร้างสัมพันธ์ในหมู่คณะ โดยยึดหลักศาสนาเป็นศูนย์รวมจิตใจ

๖) การสื่อสารที่ใช้หลักธรรมาธิปไตยมาเป็นเกณฑ์การตัดสินใจในการใช้อำนาจอธิปไตย การปกครองในระบอบประชาธิปไตยจึงเกิดการพัฒนาเป็นประชาธิปไตยที่แท้จริง^{๓๘} นำมาซึ่งความเป็นเอกราชในการปกครอง

๗) พระองค์ทรงมีเจตนารมณ์เพื่อให้การสื่อสารเป็นเครื่องมือ และสร้างกุศลกรรมในโลกสมมติ ในการสร้างคุณงามความดีพัฒนาชีวิตด้วยหลักธรรม เป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ

๘) การสื่อสารตามแนวทางพระพุทธองค์ไม่เป็นไปเพื่อการแบ่งแยกชนชั้น วรรณะ เพศ เชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ แต่ให้ความรักความเมตตาเสมือนดุจพี่น้องญาติมิตร พระองค์ให้ความช่วยเหลือมนุษยและสรรพสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงโดยเงื่อนไขเกื้อกูลและความสุขแก่ทุกสรรพ

๙) การสื่อสารสร้างเสริมวัฒนธรรมที่ดีงามช่วยให้บ้านเมือง กอปรด้วยความสงบเรียบร้อย ประชาชนมีความเคารพศรัทธาซึ่งกันและกัน ส่งผลให้ระบบการบริหารประเทศมีความถูกต้อง การเมือง เศรษฐกิจ และสังคมดี ในสังคมโลกและการเมืองระดับโลกก็จะพลอยดีไปด้วย

๑๐) พระองค์ทรงให้หลักการปกครองแก่พระราชา ทรงให้หลักธรรมแก่พระราชาในการปกครองบ้านเมือง เช่น จักรวรรดิวัตร ทศพิธราชธรรม ราชสังคหวัตถุ ๔ อปริหานิยธรรม เป็นต้น โดยนำหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ที่สอดรับมาประยุกต์ใช้ในหน้าที่ การทำงาน สร้างความสามัคคี สมานฉันท์ในวิกฤตการณ์ทางการเมืองที่มีความรุนแรงให้เกิดความปรองดองและสร้างสันติสุขทางสังคม

๓.๑.๒ ประเภทการสื่อสาร

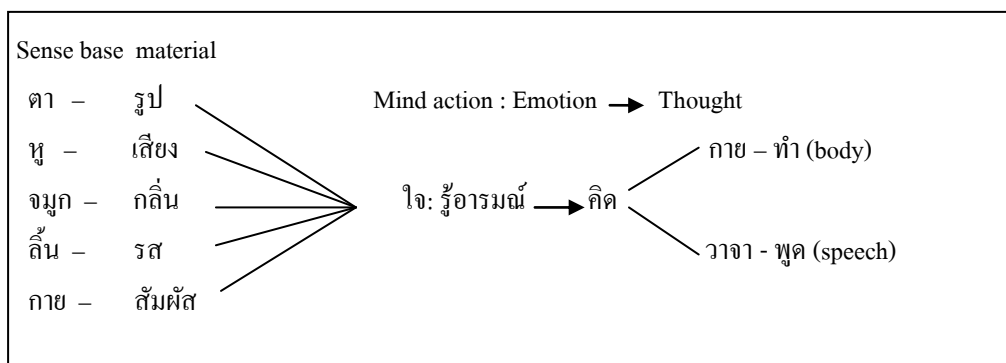
จากข้อมูลการศึกษาการสื่อสารในพระพุทธศาสนาต่อการเผยแผ่ธรรม ตามที่ได้ศึกษาพระพุทธองค์มิได้ทรงวางเป็นหลักทฤษฎีการสื่อสารไว้ เช่นเดียวกับทางทฤษฎีการสื่อสารของตะวันตก ตามที่นักวิชาการการสื่อสารได้จัดประเภทไว้เป็นหมวดๆ แต่ในพระพุทธศาสนามีหลักการสื่อสารที่พระพุทธองค์ทรงให้ไว้เป็นแนวทางที่ชัดเจน อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาการสื่อสารรอบตัวของระบบการสื่อสารในมนุษย์ ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสสอนโดยเน้นคำสอนไปที่ตัวปัจเจกบุคคล จากการสื่อสารที่พระองค์ทรงสอน พอประมวลการสื่อสารจากลักษณะ ดังนี้

๑) การสื่อสารภายในตนเอง เป็นการสื่อสารบุคคลเพียงคนเดียว ในตัวบุคคลนั้นเป็นผู้ส่งสารและผู้รับสาร เมื่อมีข้อมูลข่าวสารมากระทบ “อุปาทยรูป ๒๔” (derivative materiality) กับระบบประสาทรูปทั้ง ๕^{๓๙} ทางตา (จักขุ) หู (โสต) จมูก (ฆานะ) ลิ้น (ชีวนา) และกาย (the body) สมองก็จะทำการวิเคราะห์เพื่อบันทึกภาพและส่งสารออกไป

^{๓๘} อติศักดิ์ ทองบุญ, “ศึกษาวิเคราะห์ประชาธิปไตยกับธรรมาธิปไตย ตามทัศนะของพระพุทธมกุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)”, ๒๕๔๙. (อติสำเนา)

^{๓๙} ส.นิ. (ไทย) ๒/๑๖/๑๖.

รูปภาพ ๑๒ แผนภาพแสดง: ระบบการทำงานของกระบวนการแห่งชีวิต

ก. ส่วน “กาย” (body) นั้น ประกอบด้วยระบบประสาทการรับรู้ ใช้เป็นช่องทางของสารที่จะเข้ามากระทบจิตคือ ผู้รับรู้ (สารคือ ช่องทาง คือ ตา มากระทบจิต จิตรับรู้และสื่อสารกับตนเอง ได้นั่นคือ รูป) สารคือ เสียง ผ่านช่องทางเข้ามาทางหูมากระทบกับจิต

ข. ส่วน “สาร” (material) ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ผ่านช่องทางเฉพาะเพื่อมากระทบกับจิต จิตก็รับรู้ได้นั่นคือ “วิสัยรูป ๕” หมายถึง รูปที่เป็นอารมณ์หรือแดนรับรู้ของอินทรีย์ (material qualities of sense-fields) รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสมากระทบกับใจ ใจก็รับรู้ได้นั่นคือ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส อาศัยซึ่งกันและกัน ใจรับรู้ได้นั่นคือ เสียง ซึ่งเป็นประตูลำดับการรับรู้โดยใจ เรียกว่า “ผัสสะทวาร” และเป็นจุดบรรจบหรือจุดรับช่วงสืบทอดจากการรับรู้สู่การกระทำ เรียกว่า “กรรมทวาร” ประตูลำดับสำหรับการ ๓ อย่าง ได้แก่ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ^{๔๐}

ดังนั้น การสื่อสารภายในตนมีความสำคัญอย่างยิ่ง ต้องรู้จักประกอบ กายกับจิต ซึ่งการสื่อสารภายในตนได้แก่ การคิด การนั่งสมาธิ การวิเคราะห์ การรำพึงรำพัน ผู้ที่สื่อสารภายในตนได้ดี ได้แก่ ผู้ที่ได้รับการฝึกจิตมาดี

๒) การสื่อสารระหว่างบุคคล การสื่อสารทางการแสดงออกทางกายและวาจาเพื่อให้อีกฝ่ายทราบถึงการรับส่งสาร

คำว่า “วิญญูตติรูป ๒” หมายถึง รูปการเคลื่อนไหวให้รู้ความหมาย (material quality of communication) แบ่งเป็น ๒ ลักษณะ

๑) วจีวิญญูติ การเคลื่อนไหวให้รู้ความหมายด้วยวาจา (verbal intimation: gesture)

๒) กายวิญญูติ การเคลื่อนไหวให้รู้ความหมายด้วยกาย (body intimation: gesture)

จากข้อดังกล่าว การสื่อสารเกี่ยวข้องกับ “รูป นาม” ตามแนวทางพระพุทธศาสนาโดยตรง เช่น การดู การฟัง ต้องอาศัย ตา หู กาย เป็นองค์ประกอบหลัก ซึ่งเป็นองค์ประกอบพื้นฐานของการสื่อสาร การรับรู้จากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ต้องอาศัยโคจรรูป เช่น รูป (รูปปะ) และ เสียง (สัททะ) รวมทั้ง

^{๔๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), สุขภาวะองค์กรรวมแนวพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหมิตรพรินต์ติ้งจำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๒๑.

กายวิญญูติ และวชิญญูติ คือ องค์ประกอบพื้นฐานของการสื่อสารด้วยภาษาท่าทางและภาษาพูด แนวคิดเรื่อง รูป นาม จึงสามารถตอบคำถามเกี่ยวกับการสื่อสารได้ว่า มีอยู่เป็นอยู่โดยอาศัย รูป นาม เช่น การเคลื่อนไหวรูปกาย (กายวิญญูติ) ทำให้เกิดความหมายในกระบวนการสื่อสารระหว่างบุคคล โดยการเคลื่อนไหวนั้นเกิดจากนามคือ เจตนา (volition) เป็นปัจจัย

จากการศึกษาข้อมูลในสมัยพุทธกาลพบว่า การสื่อสารในสมัยของพระพุทธองค์มีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยพระองค์ทรงสื่อสารด้วยภาษาสามัญที่ประชาชนใช้^{๔๑} เพื่อให้ทุกคนทุกชั้น ทุกระดับได้รับประโยชน์ ซึ่งมีวิธีการที่สำคัญในกระบวนการเผยแผ่ธรรมะในสมัยพุทธกาลที่นิยมมีอยู่ ๒ รูปแบบ ดังนี้^{๔๒}

๓.๑.๒.๑. วัจนภาษาหรือภาษาที่ใช้ถ้อยคำ

ถ้อยคำ คือ เสียงคำพูดที่เปล่งออกมาเพื่อสื่อถึงความคิด ความรู้สึก เพื่อทำหน้าที่แทนมโนภาพของสิ่งต่างๆ มนุษย์สามารถรับรู้ได้ทางประสาทสัมผัสต่างๆ ได้แก่ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ การใช้คำพูดที่ดีย่อมถือว่าการสร้างศรัทธาความเลื่อมใสให้เกิดแก่ผู้ฟัง คำสอนทางพุทธศาสนานั้น ยกย่องการพูดดีว่า “วจีสุจจริต” หรือ “มธุรสวาจา” เป็นการพูดเพื่อสร้างสรรค์ ส่วนการพูดด้วยวาจา “ทุจจริต” เป็นการพูดเพื่อสร้างความขัดแย้ง ทำลายความสงบสุขทั้งในระดับสังคม และระดับปัจเจกบุคคล คำพูดที่ดีช่วยโน้มน้าวใจผู้คนเกิดศรัทธา น่าเชื่อถือได้ ดังคำกล่าวที่ว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญอีกประการหนึ่ง เทศนาที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมในเรื่องมารยาทการพูดก็นับว่ายอดเยี่ยมคือ บุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่พูดวาจาเกี่ยวข้องกับมุสาวาท ไม่พูดวาจาอันทำความแตกร้างกัน ไม่พูดวาจาอันส่อเสียด ไม่มุ่งเอาชนะกันกล่าววาจาอันเกิดจากความแค้นติกัน กล่าวแต่วาจาอันมีหลักฐานด้วยปัญญาเชื่อมั่นตามกาลอันควร

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญนี้คือ เทศนาอันยอดเยี่ยมในเรื่องมารยาทการพูด ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญอีกประการหนึ่ง เทศนาที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรม ในเรื่องมารยาทคือ ศีลของบุรุษก็นับว่ายอดเยี่ยมคือ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นคนมีศีลจะ มีศรัทธา ไม่พูดหลอกลวง ๑ ไม่พูดบื้อยอ ๒ ไม่ทำนิมิต ๓ ไม่พูดบิบบ้างคับ ๔ ไม่แสวงหาลาภด้วยลาภ ๕ คุ่มครองทวาร^{๔๓}

จากพระสูตรข้างต้นแสดงให้เห็นถึง การพูดหรือแสดงถ้อยคำของพระองค์ต่อบุคคลอื่นในชุมชนในเรื่องความมีมารยาทของผู้พูดสาร/ผู้ส่งสารที่ดี พระองค์ทรงเน้นถึงการพูดด้วยถ้อยคำที่สุภาพ (ไม่หยาบคาย) ไม่พูดคำโกหกหลอกลวง(พูดเท็จ) ไม่พูดเพื่อสร้างความแตกแยก (ส่อเสียด) สร้างความเข้าใจผิดใส่ร้ายป้ายสี (เพื่อแฉ้อ) ในสิ่งต่างๆ ที่ไม่เป็นความจริง ไม่มุ่งเอาชนะกันและกันด้วยถ้อยคำเท็จ พระองค์ทรงสอนให้กล่าวถ้อยคำที่มีข้อมูลจากหลักฐานที่น่าเชื่อถือที่เป็นความจริง และให้พิจารณาด้วยปัญญา

^{๔๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พุทธธรรมฉบับปรับปรุง*, หน้า ๗.

^{๔๒} คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, *ภาษากับการสื่อสาร*, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๙.

^{๔๓} ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๑๕๓/๑๑๓-๑๑๔.

ดังนั้น การสื่อสารในทางพระพุทธศาสนาเป็นการสื่อสารด้วยการใช้ถ้อยคำหรือภาษา ได้แก่ การบรรยายธรรมให้ผู้ฟัง เช่น ปาฐกถาธรรม การเทศน์ หรือการแสดงธรรม อย่างระมัดระวังในการใช้ถ้อยคำ พระองค์มีพระประสงค์เพื่อให้ผู้รับฟังสารธรรมเข้าถึงหลักธรรมคำสอนดังที่พระองค์ใช้เพื่อเป็นกุศโลบายในการสอนอย่างแยบคาย โดยมีวิธีการเผยแผ่ธรรมตามสถานการณ์อันเหมาะสมควรแก่ผู้รับสาร/ผู้ฟัง มีดังนี้

๑) แบบสากัจฉา หรือสนทนา วิธีนี้เป็นวิธีที่ทรงใช้บ่อย ในขณะที่ยังไม่ได้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ยังไม่รู้เข้าใจหลักธรรม พระองค์จะถามนำฝ่ายคู่สนทนาเข้าสู่ความเข้าใจธรรม ส่งเสริมให้สนทนาธรรมอย่างเช่นในมงคลสูตร “กาเลนธมมสากัจฉา เอตมมมงคลมุตตมัม แปลความว่า การสนทนาธรรมตามกาล เป็นมงคลอันอุดม” เป็นการสนทนาระหว่างพระพุทธองค์กับชาวกาลามะในเรื่องของ “ความเชื่อ” โดยการพิจารณาใคร่ครวญว่าสิ่งใดเป็นกุศล สิ่งใดเป็นอกุศลก็ควรละเว้นเสีย ตัวอย่างดังนี้

ดูกร กาลามชนทั้งหลาย พวกท่านสำคัญความซื่อมั่นว่าอย่างไร? ธรรมเหล่านี้เป็นกุศลหรืออกุศล?

ตอบ: เป็นอกุศลพระเจ้าข้า
 พระพุทธองค์: ประกอบด้วยโทษหรือไม่มีโทษ
 ตอบ: ประกอบด้วยโทษพระเจ้าข้า
 พระพุทธองค์: ผู้รู้ดีเตียน หรือผู้รู้สรรเสริญ
 ตอบ: ผู้รู้ดีเตียนพระเจ้าข้า

ธรรมเหล่านี้ ถือปฏิบัติถึงที่แล้ว เป็นไปเพื่อไม่เกื้อกูล เพื่อความทุกข์ หรือหาไม่ หรือว่า พวกท่านมีความเห็นในเรื่องนี้อย่างไร?

โดยนัยดังนี้แล กาลามชนทั้งหลาย ข้อที่เราได้กล่าวไว้ว่า: มาเถิด กาลามชนทั้งหลาย ท่านทั้งหลาย อย่าถือโดยฟังตามกันมา... อย่าถือโดยนับถือว่าสมณะนี้เป็นครูของเรา เมื่อใดท่านทั้งหลายพึงรู้ด้วยตนเองว่าธรรมเหล่านี้เป็นอกุศล... เมื่อนั้น ท่านทั้งหลาย พึงละเสีย ดังนั้น เราได้กล่าวโดยอาศัยเหตุผลดังว่ามานี้^{๔๔}

๒) แบบบรรยาย วิธีสอนนี้จะทรงใช้ในที่ประชุมใหญ่ในการแสดงธรรมประจำวัน ซึ่งมีประชาชนหรือพระสงฆ์จำนวนมาก และส่วนมากเป็นผู้มีพื้นความรู้ความเข้าใจมีความเลื่อมใสศรัทธา และหาความสงบสุขทางใจ มีความรู้ความเข้าใจระดับใกล้เคียงกัน ดังพุทธพจน์กล่าวว่า

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าแม้ตถาคตจะแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตย่อมแสดงโดยเคารพ ไม่แสดงโดยไม่เคารพ ถ้าแม้จะแสดงแก่ภิกษุณี แก่อุบาสก อุบาสิกา แก่ปุถุชนทั้งหลาย โดยที่สุด แม้แก่คนขอทานและพรานนก^{๔๕} ก็ย่อมแสดงโดยเคารพ หาแสดงโดยขาดความเคารพ ไม่^{๔๖}

^{๔๔} วจ. ตีก. (ไทย) ๒๐/๕๐๖/๒๔๓.

^{๔๕} ตามนัย วจ. ปญจก.อ. (ไทย) ๓/๘๘/๔๕.

^{๔๖} วจ. ปญจก. (ไทย) ๒๒/๘๘/๑๖๙.

ธรรมที่พึงละด้วยวาจา มิใช่ด้วยกาย เป็นไฉน? คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ถึงความละเมิดอันเป็นอกุศลบางส่วนด้วยวาจา เพื่อนพรหมจรรย์เป็นผู้ใคร่ครวญแล้ว กล่าวกะเธออย่างนี้ว่า: ท่านผู้มีอายุถึงความละเมิดอันเป็นอกุศลบางส่วนด้วยวาจา จะเป็นการดีแท้ ที่ท่านผู้มีอายุได้โปรดละวชิหุจริต จงบำเพ็ญวชิสุจริตเถิด เธอถูกเพื่อนพรหมจรรย์ผู้เป็นวิญญูใคร่ครวญแล้วว่า กล่าวอยู่ จิงละวชิหุจริต บำเพ็ญวชิสุจริต นี้เรียกว่า ธรรมที่พึงละด้วยวาจา มิใช่ด้วยกาย...”^{๔๗}

๓) แบบตอบปัญหา คือ ผู้ที่มีปัญหาข้องใจในข้อธรรมต่างๆ โดยมากเป็นผู้ขึ้นถือศาสนาอื่นมาถามเพื่อลองภูมิ มาถามเพื่อเทียบเคียงกับลัทธิตน พระองค์ทรงพิจารณาดูลักษณะของปัญหาและตอบปัญหา ซึ่งมีลักษณะการตอบปัญหา ๔ อย่าง^{๔๘} คือ

(๑) เอกังสพยากรณียปัญหา คือ ปัญหาที่พึงตอบตรงไปตรงมา ปัญหาที่ควรตอบโดยนัยเดียว พระอรธรรกถาจารย์ยกตัวอย่าง เช่น ถามว่า “จักขุ^{๔๙} เป็นอนิจจังหรือ” พึงตอบตรงไปได้ทีเดียวว่า “ถูกแล้ว”

(๒) วิภังชพยากรณียปัญหา คือ การตอบปัญหาที่จะต้องแยกแยะตอบ เช่น เมื่อเขาถามว่า “สิ่งที่เป็อนนิจจัง ได้แก่ จักขุใช่ไหม?” พึงจำแนกความออกแยกแยะตอบว่า “ไม่เฉพาะจักขุเท่านั้น ถึง โสตะ ฆานะ... ก็เป็อนนิจจัง” “พระตถาคตตรัสวาจาซึ่งไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่นไหม?” ก็ต้องแยกตอบตามหลักการตรัสวาจา ๖ หรือปัญหาว่า “พระพุทธเจ้าทรงติเตียนตบะทั้งหมดจริงหรือ”^{๕๐} ก็ต้องแยกตอบว่าชนิดใดติเตียน หรือ ชนิดใดไม่ติเตียน

(๓) ปฏิปุจฉาพยากรณียปัญหา คือ ปัญหาที่พึงตอบย้อนถามแล้วจึงแก้ ดังตัวอย่าง เช่น ถามว่า “โสตะก็เหมือนจักขุหรือ” พึงย้อนถามก่อนว่า “ที่ถามนั้นหมายถึงแง่ใด” ถ้าเขาว่า “ในแง่เป็นเป็อนนิจจัง” จึงควรตอบรับว่า “เหมือน”

(๔) ฐปณียปัญหา คือ ปัญหาที่พึงยับยั้งเสีย งดตอบ ได้แก่ ปัญหาที่ถามนอกเรื่อง ไร้ประโยชน์ อันเป็นเหตุให้เขว ยึดเยื้อสิ้นเปลืองเวลา พึงยับยั้งเสีย แล้วชักนำผู้ถามกลับเข้าสู่แนวหรือเรื่องที่ประสงค์

ดังตัวอย่าง เมื่อพระองค์ทรงถูกถามว่า “ชีวะอันใด สรีระอันใด สรีระก็อันนั้นหรือ?” ปัญหาว่า “ชีวะกับสรีระเป็นอย่างเดียวกัน” นี้พระผู้มีพระภาคไม่ทรงพยากรณ์ “ชีวะกับสรีระเป็นคนละอย่างกันหรือ” แม้ปัญหาว่า “ชีวะกับสรีระเป็นคนละอย่างกัน” นี้พระองค์ก็ไม่ทรงพยากรณ์^{๕๑}

จากพระสูตรข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่า พระองค์ตรัส คำถามประเภทนี้ “แก่งความจริง” ซึ่งจะอธิบายอย่างไรผู้ถามก็ไม่สามารถที่จะ “เข้าใจ” หรือพบข้อ “ยุติ” เพราะไม่อยู่ในฐานะที่สามารถจะเข้าใจได้ พิสูจน์ได้ ทั้งไม่เกิดประโยชน์อะไรแก่ผู้ถามด้วย พระองค์จะไม่ทรงเสียเวลากับการตอบ

^{๔๗} อัง. ทสก. (ไทย) ๒๔/๒๓/๕๐.

^{๔๘} อัง. จตกก. (ไทย) ๒๑/๔๒/๗๐.

^{๔๙} อายตนะคือ สฬายตนะช่องทางรับรู้ทั้ง ๖ ได้แก่ จักขุ-ตา โสตะ-หู ฆานะ-จมูก ชิวหา-ลิ้น กาย-กาย มโน-ใจ

^{๕๐} อัง. ทสก. (ไทย) ๒๔/๙๔/๒๒๐.

^{๕๑} ส. สฬา. (ไทย) ๑๘/๔๑๖/๔๘๕.

เนื่องจากผู้ตั้งคำถามมี “ความเห็นผิด” จากการตั้งคำถามปัญหาที่ถามจึงไม่มีภาวะที่ตรงกับความจริง อย่างที่พระองค์ทรงเรียกว่า “เป็นการตั้งคำถามที่ไม่ถูก” เมื่อไม่สามารถเข้าถึงเหตุผลก็จะมาเสียเวลากับการตีวาทะแสดงเหตุผลกันอยู่ ย่อมไม่ช่วยให้เกิดผลในทางปฏิบัติในชีวิตจริง

นอกจากนี้ พระองค์ทรงคำนึงถึงปัญหาของการโต้ถามข้อสงสัยธรรมเพื่อพระประสงค์ ให้ผู้ซักถามได้ประโยชน์ และพระองค์ทรงสามารถชี้แจงข้อเท็จจริง ได้ตรงตามวัตถุประสงค์และเข้าใจอย่างถ่องแท้ พระองค์ทรงสนพระทัยเกี่ยวข้องกับปัญหาชีวิตจริงในทางปฏิบัติ นำมาใช้ประโยชน์ได้จริงจะไม่ให้มาเสียเวลากับการโต้แย้งเป็นตาบอดคลำช้างอยู่^{๕๒}

อย่างไรก็ตาม ความหลากหลายของข้อสงสัยหรือโต้ถามย่อมมีมากมาย ผู้วิจัยขอยกกรณี “ปัญหาปุจฉาสูตร” ว่าด้วยการถามปัญหาของพระสารีบุตร อัครสาวก เคยแสดงเหตุของปัญหาของผู้ถามไว้ดังนี้

- ๑) ภิกษุบางรูปถามปัญหากับภิกษุอื่น เพราะโง่เขลา เพราะหลงมกมาย
- ๒) ภิกษุบางรูปมีความปรารถนาชั่ว ถูกความปรารถนาครอบงำ จึงถามปัญหากับภิกษุอื่น
- ๓) ภิกษุบางรูปดุษณี จินตนาการปัญหากับภิกษุอื่น
- ๔) ภิกษุบางรูปประสงค์จะรู้ จึงถามปัญหากับภิกษุอื่น
- ๕) ภิกษุบางรูปคิดอย่างนี้ว่า “ภิกษุอื่นถ้าถูกเราถามปัญหาก็จักตอบให้ชัดเจน นั่นเป็นการดี แต่ถ้าตอบไม่ชัดเจน เราเองจักตอบให้ชัดเจนแก่เธอ” จึงถามปัญหากับภิกษุอื่น^{๕๓}

จากประเด็นการตอบปัญหาข้างต้น พระสารีบุตรรู้วิธีการที่จะเข้าถึงจิตใจของผู้ถาม การตอบปัญหาข้อซักถามของผู้ถามนั้น สามารถที่จะตอบแก้ปัญหามาได้ตรงจุดแก่ผู้ถาม ทำให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสาร เมื่อมองสภาพการสื่อสารในสังคมไทยปัจจุบันพบว่า การก่อตัวปัญหาทางการสื่อสารระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารนั้น จำเป็นต้องตระหนักถึงข้อควรระวังของการตั้งคำถามต่างๆ เพื่อไม่ให้เกิดความเข้าใจผิด แสดงความโง่เขลาเพราะความไม่เข้าใจ มีความอยากได้ในสิ่งๆ นั้นๆ จึงตั้งคำถามเช่นนั้น บางครั้งมักมีความต้องการอวดภูมิรู้ ภูมิปัญญาตน อวดเด่นสร้างสถานการณ์ให้ปั่นป่วน อาจจะเป็นความรู้ที่รู้จริงหรือต้องการให้เกิดปัญหาความสับสนในข้อมูลต่างๆ อันเป็นสาเหตุที่มาของการสร้างความสับสน สังคมมีความซับซ้อนมาก ต้องรู้จักวางท่าทีที่ถูกต้องเหมาะสม^{๕๔} อาจจะไม่มีความยากลำบาก หรือบางครั้งก็อาจผิดพลาดได้ ซึ่งก็ต้องแสวงหาความรู้ที่สูงขึ้นในวิธีคิดวิเคราะห์ต่างๆ เพื่อที่จะได้วางท่าทีอย่างถูกต้องเหมาะสม เช่น การวางท่าทีต่อบุคคลต้องรู้และเข้าใจบุคคลๆ นั้น เป็นใคร มาจากไหน มีนิสัยอย่างไร โน้มเอียงไปทางโทสจริตหรือศรัทธาจริต ถ้าโทสจริตก็ต้องปฏิสัมพันธ์ และวางตนเท่าที่จำเป็น ไม่พูดพาล่าม อ้อมค้อมมกวนไปมา ถ้าตอบก็ให้ตอบให้สั้นให้เข้าใจความ กระชับ ตรงประเด็น

^{๕๒} ส. สฬา. (ไทย) ๑๘/๗๙๔/๔๘๐.

^{๕๓} วจ. ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๖๕/๒๗๒.

^{๕๔} สมเกียรติ มีธรรม, **วิถีพุทธในพระไตรปิฎก**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ตถาตา พับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๒๔.

นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงมีหลักข้อสำคัญในการปฏิสัมพันธ์กันระหว่างผู้ส่งสาร/ผู้สอนธรรมกับผู้รับสาร/ผู้ฟังธรรม ให้มีบทบาทร่วมกันเพื่อเข้าถึงความจริงเป็น“วิธีการแห่งปัญญา” สามารถเข้าถึงความจริงด้วยตนเองและมีความชัดเจนมั่นใจ มีอิสรภาพทางความคิด ดังนี้^{๕๕}

๑) ให้ผู้ฟังธรรมแสดงความคิดเห็นของตนออกมา ชี้ข้อคิดให้แก่เขา ส่งเสริมให้เขาคิด และให้ผู้ฟังธรรมนั้นเป็นผู้วินิจฉัยความรู้ตนเอง ผู้ส่งสาร/ผู้สอนเป็นเพียงผู้ชี้แนะ ชี้ช่องทางสู่ความรู้

๒) มีการแสดงความคิดเห็น ได้ตอบอย่างเสรี แต่มุ่งหาความรู้ ไม่ใช่แสดงภูมิ หรือ ข่มกัน

กล่าวโดยสรุป การสื่อสารของพระองค์ด้วยวัจนภาษา/ถ้อยคำ ก็เพื่อการเผยแผ่หลักธรรมคำสั่งสอนทรงเผยแผ่ธรรมแก่พระภิกษุสงฆ์ พระภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกาทั้งหลายด้วยรูปแบบการสนทนา บรรยายธรรม และการตอบปัญหาทางธรรม ตามเห็นแก่สมควรแต่ละบุคคลที่ฟังจะรับฟัง และเข้าใจหลักธรรมคำสอนพร้อมทั้งส่งเสริมนำไปประพฤติปฏิบัติอย่างจริงจัง ทรงสอนสิ่งที่จริงและเป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง ทรงรู้เข้าใจสิ่งที่สอนอย่างถ่องแท้สมบูรณ์ ทรงสอนด้วยความเมตตาห่วงใยประโยชน์แก่ผู้รับคำสอนเป็นที่ตั้งไม่หวังผลตอบแทน ทรงเป็นตัวอย่างที่ดีมีปฏิสันถารใกล้ชิดสนทนสนม ไม่แบ่งชนชั้น และพระองค์ทรงให้หลักที่เป็นธรรมชาติ สามารถนำมาใช้ได้กับชีวิตจริงในทุกยุคทุกสมัย โดยเฉพาะด้านการสื่อสารที่เป็นเครื่องมือมีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา สร้างปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อการเผยแผ่หลักธรรม เพื่อประโยชน์สุขแก่มหาชนชาวโลกทั้งผอง

๓.๑.๒.๒ อวัจนภาษาหรือภาษาที่ไม่ใช่ถ้อยคำ

อวัจนภาษา คือ กิริยาอาการต่างๆ ที่ปรากฏออกมาทางร่างกายของมนุษย์ก่อนที่จะเริ่มมีการใช้ภาษาพูดเพื่อแสดงการสื่อสารทางภาษากายไปยังผู้ฟังหรือผู้รับสาร พระองค์ทรงมีบุคลิกภาพโน้มน้าวจิตใจ ซึ่งพระองค์ทรงมีวิธีการสื่อสารด้วยภาษากายโดยไม่ใช้คำพูด อันได้แก่ อากัปกริยาท่าทาง การสงบนิ่งด้วยสีหน้าแววตา การนิ่งเงียบไม่ตอบ จากเนื้อความที่ปรากฏในพระสูตรต่างๆ ดังที่กล่าวมา ทำให้ทราบว่าพระพุทธองค์มีการใช้อวัจนภาษาเพื่อวัตถุประสงค์ในการสื่อสารของพระองค์ เช่นเดียวกับการสื่อสารในปัจจุบัน พระองค์ทรงใช้อวัจนภาษาเพื่อแจ้งให้ทราบมากที่สุด รองลงไปคือเพื่อชักจูงโน้มน้าวใจและเพื่อความบันเทิงคือ สร้างความสบายใจหรือให้กำลังใจแก่ผู้ฟัง ส่วนอวัจนภาษาที่ทรงใช้เพื่อการสอนมีปรากฏน้อย จะมีปรากฏในลักษณะคำสอนที่กล่าวถึงอวัจนภาษา เช่น ท่าทาง หรือวิธี การปฏิบัติตนของพระสงฆ์ การแสดงลักษณะทางกายภาพ เช่น ทรงนำชากศพมาแสดง การสอนให้ภิกษุสงฆ์พิจารณาร่างกายโดยแยกเป็นอาการ ๓๒ ตามหน้าที่ของอวัจนภาษาที่จัดไว้ในหลักการสื่อสาร

^{๕๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธวิธีในการสอน**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันสันติธรรม, ๒๕๔๗), หน้า ๔๗.

อวัจนภาษาเพื่อเผยแพร่ธรรมไปยังผู้รับสาร/ผู้ฟัง ดังนี้

๑) วิธีทางกาย ได้แก่ การปฏิบัติให้ดู เช่น ยืน เดิน นั่ง นอน เป็นไปด้วยความเรียบร้อยมีสติ สำรวม ระมัดระวังท่าทางสงบเยือกเย็น การฝึกควบคุมความประพฤติด้วยการนั่งสมาธิเพื่อสำรวมระวังกาย วาจา ใจ

๒) วิธีการใช้สื่อในการแสดงธรรม เช่น เมื่อทรงเห็นท่อนไม้ที่ลอยไปตามน้ำ ทรงใช้เป็นสื่อในการสอน การปฏิบัติธรรมที่ถูกวิธีย่อมนำไปสู่การบรรลุธรรมได้เหมือนท่อนไม้ที่ไหลจากแม่น้ำลำที่ไม่มีอุปสรรคยอมไหลสู่ทะเล

ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยของ พระมหาขวัณชัย วชิรญาณ (โคตรชุม) ที่ได้อธิบายอวัจนภาษาของพระพุทธองค์ในบางพระสูตร ได้แก่ ทิณิกาย สุตตันตปิฎก วัฏฏังค่อไปนี้ ซึ่งพอจะแยกเป็น ๕ ประเภท^{๕๖}

๑) อวัจนภาษาที่พระพุทธองค์ทรงแสดงเพื่อทำหน้าที่ชี้คำพูด คือ การใช้อวัจนภาษาเพื่อย้ำหรือซ้ำเนื้อความของเทศนาที่แสดง เช่น การชี้มือพร้อมกับคำพูดว่า ที่โน้นหรือตรงนี้ เป็นต้น

๒) อวัจนภาษาที่ใช้แย้งคำคือ อวัจนภาษาที่แสดงแล้ว ขัดแย้งกับคำพูดของผู้พูด ไม่มีปรากฏที่พระพุทธองค์ทรงแสดงอวัจนภาษาที่ขัดแย้ง กลับไม่มีปรากฏการใช้อวัจนภาษาที่ขัดแย้งกับคำพูดในทีเดียว

๓) อวัจนภาษาที่ใช้แทนคำพูด พระองค์ทรงแสดงและมีปรากฏมากคือ ภาษาท่าทาง ส่วนอวัจนภาษาในลักษณะอื่นไม่มีปรากฏ ภาษาท่าทางเหล่านั้นมีลักษณะ ดังนี้ ๑) การนั่งไม่ตอบ ๒) การเดิน ๓) ภาษาท่าทาง

๔) อวัจนภาษาที่ใช้เสริมคำพูด คือ อวัจนภาษาที่ช่วยเสริมคำ ทรงทำให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจในเนื้อหาของพระธรรมเทศนาเรื่องนั้นๆ

๕) อวัจนภาษาเพื่อบรรยายคำพูด เป็นการตรัสเพื่อย้ำเน้นประโยคที่ทรงถาม กระตุ้นให้ผู้ฟังได้ทราบว่า คำที่กล่าวมีความสำคัญพระองค์จึงทรงใช้วิธีการเน้นย้ำดังกล่าว

จากข้อมูลดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยพบว่า การสื่อสารมีการใช้อวัจนภาษาในหน้าที่ ๕ ประการ การสื่อสารเพื่อเผยแพร่พระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ ทรงใช้อวัจนภาษาในหน้าที่ต่างๆ เช่นเดียวกันกับการสื่อสารที่ปรากฏในปัจจุบัน แต่อวัจนภาษาที่พระองค์ทรงแสดงนั้น ทรงใช้ในหน้าที่หลัก ๓ ประการ คือ เสริมคำพูด แทนคำพูด และเน้นคำพูด ส่วนที่ทรงใช้เพื่อขัดแย้งคำพูดและซ้ำคำพูดนั้น ไม่มีปรากฏ

^{๕๖} พระมหาขวัณชัย วชิรญาณ (โคตรชุม), “ศึกษาวิเคราะห์อวัจนภาษาเพื่อการสื่อสารและการเผยแผ่พุทธธรรมศึกษาเฉพาะกรณี : คัมภีร์ทิณิกายสุตตันตปิฎก, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๔๙), หน้า ๘๐-๘๒.

กล่าวโดยสรุป ในยุคการสื่อสารเทคโนโลยีการสื่อสารก้าวหน้าไปไกล แต่กลับมีปัญหาทางด้านการสื่อสาร สื่อสารกันไม่ได้ ไม่เข้าใจกัน การสื่อสารเป็นเรื่องใหญ่เป็นเรื่องสำคัญของพระพุทธองค์ พระองค์ทรงมีพระปรีชาสามารถและมีความฉลาด พระองค์และพระอัครสาวกสอนคนจำนวนมากได้สำเร็จ มีปัญหาแตกฉานในการสื่อสาร พระองค์ทรงมีพระปรีชาญาณว่าจะต้องใช้ถ้อยคำอย่างไร จึงจะเหมาะสมและได้ผล จะพูดอย่างไร ถ้อยคำลำดับเรื่อง จุดเน้นจังหวะ ความกระชับ สละสลวยชัดเจน ความสอดคล้องกับสถานการณ์ หรือกาลเทศะ เรื่องที่นำมาบรรยายกับผู้ฟัง ท่วงทีการพูดและลักษณะการพูด พูดให้คนรักสมัคศรัทธา มีความเสมอภาค ยุติธรรม ไม่ดูหมิ่นกัน สื่อสารที่ตรงประเด็นและสรุปเจตนาว่าพระพุทธองค์ทรงวางรากฐานแนวทางการสื่อสารไว้อย่างมีประสิทธิภาพ

๓.๑.๓ กระบวนการในการสื่อสาร

จากการศึกษากระบวนการสื่อสารโดยทั่วไป ในสมัยพระพุทธองค์ยังไม่มีสื่อและเทคโนโลยีที่ทันสมัยในการสื่อสาร มีเพียงการสื่อสารด้วย “การพูด” และ “การเขียน” เท่านั้น หลักการสื่อสารที่พระองค์ทรงถ่ายทอดแลกเปลี่ยนจึงเน้นไปที่การพูด การฟัง แต่หลักการต่างๆ ที่พระองค์ทรงสั่งสอนดังจะกล่าวต่อไปนี้ สามารถนำไปพัฒนาปรับใช้ได้กับการสื่อสารในทุกรูปแบบ เช่น การรายงานข่าว การโฆษณา การประชาสัมพันธ์ และการสื่อสารทางการเมือง

จากการศึกษาทฤษฎีการสื่อสารทางตะวันตก กระบวนการสื่อสารจะประกอบไปด้วย ผู้ส่งสาร เนื้อหาของสาร และผู้รับสาร ส่วนในพระพุทธศาสนานั้นกระบวนการสื่อสารที่พระพุทธองค์ทรงนำมาใช้ ประกอบไปด้วยหลักในทางการสั่งสอนธรรมที่ใช้ในการเผยแผ่ธรรมมีอยู่ ๓ รูปแบบ ประกอบด้วย

- ๑) ผู้ส่งสารหรือพระธรรมกถึกคือ ผู้ทำหน้าที่ในการเผยแผ่
- ๒) ธรรมะคือ ตัวสารหรือเนื้อหาของสารที่จะส่งไป
- ๓) ผู้ฟังคือ ผู้รับสาร

จากกระบวนการสื่อสาร คุณสมบัติที่ดีของ “ผู้ส่งสาร” ตามหลักเกณฑ์ที่พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงคุณสมบัติที่ดีของผู้ส่งสารธรรม ที่เรียกกันว่า “สัปบุริสธรรม” ควรมีคุณสมบัติเป็นนักเผยแผ่ธรรมที่ดีมี ๗ ลักษณะ ดังนี้^{๕๗}

๑) อัมมัญญตา เป็นผู้รู้ธรรม คือ หลักการความจริง มีความรู้ในเนื้อหาอย่างถ่องแท้ เนื้อหาสาระของเรื่องที่จะสื่อสาร มีความรู้ในหลักธรรมและปฏิบัติอย่างเยี่ยมยอดแตกฉานทางธรรม พระองค์ทรงอบรมสั่งสอนพระสาวกของพระองค์ให้มีความรู้ทางธรรมอย่างถ่องแท้เพื่อการเผยแผ่ธรรม

๒) อัตถัญญตา พระองค์ทรงสั่งสอนให้เป็นผู้รู้จักเนื้อหาสาระ ความหมาย ความมุ่งหมาย วัตถุประสงค์ แสดงเจตจำนงของการสื่อสารที่แน่นอนชัดเจน (goal oriented) ในขอบข่ายของงานที่จะเสนอสารให้แก่ผู้รับฟังสารจะช่วยให้ผู้รับฟังสารรู้เป้าหมายของเนื้อหาที่ชัดเจนในการนำความรู้ข้อเท็จจริงแก่นของเนื้อหาเสนออย่างแตกฉานในรายละเอียด

^{๕๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๐/๓๓๓,๓๕๗/๔๐๐, อัง.สตุตค. (ไทย) ๒๓/๖๘/๑๔๓-๑๔๕.

๓) อัตตัญญูตา พระองค์ทรงสั่งสอนให้รู้จักตนเอง รู้ว่าตนเองมีขีดความสามารถได้ในระดับไหน เรื่องนั้นเหมาะสมกับตนเองที่จะนำเสนอสารหรือไม่ มีความพร้อมหรือไม่พร้อมอย่างไร เมื่อรู้จักตนจะทำให้เป็นผู้ยอมรับตน (self acceptance) แล้วจะเปิดเผยตน (self disclosure) สื่อสารภายในตนเองได้ดี ต้องรู้จักคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ มีวิจารณ์ญาณ มีเหตุมีผล

๔) มัตตัญญูตา พระองค์ทรงสั่งสอนให้รู้จักความพอดีในการเสนอสาร ให้ผู้รับสารได้รับประโยชน์และคุณค่าอย่างเหมาะสมที่จะนำไปใช้ประโยชน์ให้เหมาะกับบุคคล การสื่อสารบางอย่างมากเกินไป ผู้รับสารก็รับไม่หมด น้อยไปก็ไม่เพียงพอ ต้องรู้จักประมาณการสื่อสาร ไม่มากหรือน้อย เกินไปซ้ำซากวนเวียนเรื่องเก่า

๕) กาลัญญูตา พระองค์ทรงสอนให้รู้จักเวลา ผู้ส่งสารต้องรู้จักเวลาในการส่งสาร เวลาไหน ควร ไม่ควร หากไม่รู้เวลาไหนที่เหมาะสม การสื่อสารนั้นก็จะมีผลเหลว ช่วงเวลาไหน prime time นำเสนอแล้วคนจำนวนมากจะให้ความสนใจหรือผลตอบรับที่ดี (feed back)

๖) ปริสัณญูตา พระองค์ทรงสอนให้เป็นผู้รู้จักชุมชน รู้จักสังคม บริบทแวดล้อม สถานการณ์ในการสื่อสารคือ เป็นผู้รู้จักผู้รับสารหรือกลุ่มเป้าหมาย เช่น รู้จักเพศ อายุ การศึกษา สถานภาพทางสังคม และเศรษฐกิจ ยิ่งรู้จักกลุ่มเป้าหมายมากเท่าไร การสื่อสารก็ยิ่งมีประสิทธิภาพมากเท่านั้น

๗) ปุคคลปโรปรัญญูตา พระองค์ทรงสอนให้เป็นผู้รู้จักความแตกต่างระหว่างบุคคลว่า ผู้รับสารแต่ละคนมีลักษณะเฉพาะอย่างไร บุคลิกลักษณะส่วนบุคคล มีอภิสัยจริตเป็นอย่างไร มีศักยภาพในการรับสารมากน้อยเพียงไร ทำให้ผู้ส่งสารทราบและมองเห็นความแตกต่างที่จะแยกแยะผู้รับสารได้ดี รู้เขารู้เราเพื่อการเตรียมพร้อมตนเองปรับให้ถูกกาลเทศะกับบุคคลอื่น

นอกจากนี้ จากคุณสมบัติที่ดีพึงประสงค์ของผู้ส่งสารธรรมดั่งที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว พระพุทธองค์ยังได้ทรงแนะนำกระตุ้นเตือนในการทำหน้าที่ของบุคคลให้ดีเกี่ยวกับการพึงรับสารธรรมที่ดี เพื่อให้งานการสื่อสารธรรมบรรลุตามเป้าหมายทั้งสองฝ่ายด้วยเช่นกัน ดังที่พระองค์ได้ตรัสจำแนกผู้ฟังไว้โดยยึดหลักความมีปัญญาสามารถในการเข้าใจธรรมะเป็นสำคัญ ดังที่พระองค์ทรงได้พิจารณาเห็นว่า “สัตว์ทั้งหลายที่มีรูปลคือ กิเลสในจักขุน้อยก็มี ที่มีรูปลคือกิเลสในจักขุมากก็มี ที่มีอินทรีย์แก่กล้าก็มี ที่มีอินทรีย์อ่อนก็มี ที่มีอาการดีก็มี ที่มีอาการทรามก็มี ที่จะสอนให้รู้ง่ายก็มี ที่จะสอนให้รู้ได้ยากก็มี ที่มีปกติเห็นปรโลกและโทษโดยความเป็นภัยก็มี”^{๕๘}

พระพุทธองค์ทรงจำแนกระดับของผู้รับสารที่มีคุณสมบัติในการรับสารธรรมมี ๔ ระดับดังนี้

๑) อุชฆิฏฺฐัญญู ได้แก่ ผู้มีสติปัญญาดีและมีกิเลสเบาบาง เพียงได้ฟังหลักธรรมโดยย่อก็สามารถบรรลุธรรมได้โดยฉับพลัน เปรียบเสมือนดอกบัวที่พ้นน้ำแล้ว เมื่อถูกแสงก็บานฉับพลัน

๒) วิปจิตัญญู ได้แก่ ผู้มีปัญญาและกิเลสปานกลาง เมื่อได้ฟังหลักธรรมซ้ำๆ และฟังอธิบายต่อเนื่อง ก็สามารถบรรลุธรรมได้ เปรียบเสมือนดอกบัวที่เสมอน้ำ

^{๕๘} วิ.ม. (ไทย) ๔/๙/๑๔.

๓) เนยยะ ได้แก่ ผู้มีสติปัญญาน้อย และกิเลสหนาแน่น เมื่อได้ฟังหลักธรรมบ่อยๆ ได้ผู้แนะนำพร่ำสอนที่ดี และหมั่นทำความเพียรก็สามารถบรรลุธรรมได้ เปรียบเสมือนดอกบัวที่อยู่ใต้น้ำ รอโอกาสที่จะบานต่อไป

๔) ปทปรมะ ได้แก่ ผู้ที่มีกิเลสหนาแน่นมาก ไม่รู้จักเหตุและผล ยากที่จะอบรมสั่งสอน ฟังหลักธรรมทั้งโดยอธิบายและโดยความเพียรก็ไม่สามารถบรรลุธรรมได้ เปรียบเสมือนดอกบัวที่งอกขึ้นมาใหม่ ยังจมอยู่ใต้โคลนตม ต้องรอโอกาสมาถึงจึงจะพัฒนาไปเช่นเดียวกับดอกบัวทั้งสามได้

ดังนั้น กระบวนการสื่อสารทางพระพุทธศาสนา ตามที่ผู้วิจัยได้นำมาศึกษาเพื่อเปรียบเทียบตามกรอบทฤษฎีกระบวนการสื่อสารทางตะวันตกพบว่า พระพุทธองค์เป็นผู้ทำการสื่อสารด้วยพระองค์เอง ทรงเป็นนักสื่อสารที่ดี เมื่อศึกษารายละเอียดการสื่อสารทางกระบวนการพระพุทธศาสนาจะพบกระบวนการสื่อสารธรรมประกอบด้วย ๔ ส่วน ดังนี้

๑. ผู้ส่งสาร (sender)

จากการศึกษาข้อมูล พระพุทธองค์ทรงให้แนวทางแก่ผู้ส่งสารที่ดีไว้หลายประการ เช่น ความจริงใจ เจตนาที่ดี มีทัศนคติ มีความรู้ มีประสบการณ์ มีความน่าเชื่อถือ รู้จุดมุ่งหมายและเลือกใช้สื่ออย่างเหมาะสมที่จะสื่อสารเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้รับฟัง ทรงเล็งเห็นว่าผู้ส่งสารที่ดีมีประสิทธิภาพคือ ผู้ที่สามารถฝึกจิตดี ต้องรู้จักคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ และมีวิจารณ์ญาณ สุขุมรอบคอบ มีเหตุผล เพื่อให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพและประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์นั้น ผู้ส่งสารต้องมีคุณสมบัติหลายประการ เช่น มีความสนใจในการสื่อสาร มีคุณสมบัติตามหลักธรรมสัปปุริสธรรม ๗ เป็นผู้รอบรู้วิธีการเข้าถึงจิตใจของผู้รับสาร ภูมิหลังของผู้รับสาร และเปิดใจกว้างยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้รับสาร

ดังพระสูตรตอนหนึ่งกล่าวไว้ว่า เมื่อครั้งสี่หะเสนาบตีแห่งแคว้นเวสาลี ผู้เป็นศิษย์นิครนถ์นาฏบุตร มาเฝ้าทูลถาม ปัญหาพระพุทธองค์และบังเกิดความเลื่อมใสศรัทธา ขอกล่าวคำปฏิญาณตนเป็นอุบาสก พระองค์ก็ได้ตรัสเตือนว่า “ท่านจงใคร่ครวญให้ดีเสียก่อน การใคร่ครวญก่อนแล้วจึงทำเป็นความดีสำหรับคนผู้มีชื่อเสียงอย่างท่าน” ครั้นท่านเสนาบตียืนยันว่า เขาเลื่อมใสขอเป็นอุบาสกแน่นอนแล้ว พระองค์ได้ตรัสอีกว่า “ท่านสี่หะ ตระกูลของท่านเป็นเสมือนบ่อน้ำของนิครนถ์ทั้งหลายมาช้านาน เมื่อนิครนถ์มาหาท่านก็ถึงใส่ใจในเรื่องที่จะถวายเป็นบิดาด้วย”^{๕๙} พระดำรัส นี้แสดงให้เห็นถึงความบริสุทธิ์พระทัย ในการแสดงธรรมที่มีได้มุ่งจะได้ลาภสักการะหรือทำลาย ลาภสักการะหรือเบียดเบียนผู้ใด แต่มุ่งให้ได้รับประโยชน์แก่ผู้ฟังธรรมเท่านั้นอย่างแท้จริง และการกระทำเช่นนี้ ยังจะทำให้บุคคลเป็นที่รักที่พอใจ เป็นที่เคารพยกย่องของคนทั้งหลาย

ดังที่พระองค์ตรัสไว้ว่า “ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๘ ประการ กล่าวคือ ไม่มุ่งลาภ ไม่มุ่งสักการะ ไม่มุ่งชื่อเสียง รู้จักกาล รู้จักประมาณ สะอาด ไม่พูดมาก ไม่ด่า ไม่ปรินิพพานเพื่อนพรหมจารี ย่อมเป็น ที่รัก ที่พอใจ ที่เคารพยกย่อง”^{๖๐} ในการแสดงธรรมแสดงด้วยความบริสุทธิ์ใจโดยมุ่ง

^{๕๙} อภ.อญฺญก. (ไทย) ๒๓/๑๒/๒๓๒.

^{๖๐} อภ.อญฺญก. (ไทย) ๒๓/๔/๒๐๒.

ประโยชน์แก่ผู้ฟังอย่างแท้จริง โดยไม่มุ่งถึงลาภสักการะนี้ พระองค์ตรัสหลักสำหรับผู้แสดงธรรมแก่พระอานนท์ เพื่อเป็นหลักปฏิบัติไว้แก่พระธรรมกถึกทั้งหลายว่า “อานนท์ การแสดงธรรมให้คนอื่นฟังมิใช่สิ่งที่กระทำได้ง่าย ผู้แสดงธรรมแก่คนอื่น ฟังตั้งธรรม ๕ อย่างนี้ไว้ในใจ คือ^{๖๑}

- ๑) เราจักกล่าวชี้แจงไปตามลำดับ
- ๒) เราจักกล่าวชี้แจงยกเหตุผลมาแสดงให้เข้าใจ
- ๓) เราจักแสดงด้วยอาศัยเมตตา
- ๔) เราจักไม่แสดงด้วยเห็นแก่อาภิส
- ๕) เราจักแสดงไปโดยไม่กระทบตนและผู้อื่น

๒. สารหรือเนื้อหาของสาร (message)

สาร/เนื้อหาสารที่พระพุทธองค์ทรงนำมาแสดงธรรมมีทั้งเนื้อหาที่เป็นด้านบวก ด้านลบ และ เป็นทั้งบวกและลบ พระองค์ทรงมุ่งเนื้อหาของสารไม่กระทบตนและผู้อื่น ไม่มุ่งยกตน ไม่มุ่งส่อเสียดใคร^{๖๒} แม้มีผู้มาทูลถามเรื่องของเจ้าลัทธิต่างๆ ว่าคนใดผิดคนใดถูก พระองค์ก็จะไม่ทรงตัดสิน แต่พระองค์จะตรัสหลักธรรมให้ฟัง แต่จะยกตัวอย่างให้เขาพิจารณากันเอง กล่าวโดยทั่วไป พระองค์ทรงนำพระสูตรในชาดกต่างๆ และเหตุการณ์ที่ปรากฏจริงที่พระองค์ทรงได้พบเป็นประสบการณ์มาแสดงให้ผู้ฟังน้อมนำไปปฏิบัติเพื่อประโยชน์ เรื่องที่พระองค์ทรงนำมาแสดงล้วนเป็นเรื่องจริงและเป็นประโยชน์ ดังจะพบจากที่ พระพุทธองค์ตรัสกับอภัยราชกุมารโอรสของพระเจ้าพิมพิสารตอนหนึ่งว่า

ราชกุมาร เราตถาคตรู้จักถ้อยคำที่ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และไม่เป็นที่รักที่ขบใจของผู้อื่น เราตถาคตย่อมไม่กล่าวถ้อยคำนั้น

เราตถาคตรู้จักถ้อยคำที่จริงแท้ แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และไม่เป็นที่รักที่ขบใจของผู้อื่น เราตถาคตย่อมไม่กล่าวถ้อยคำนั้น ย่อมรู้กาลที่จะกล่าวถ้อยคำนั้น

เราตถาคตรู้จักถ้อยคำที่ไม่จริงไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แต่เป็นที่รักที่ขบใจของผู้อื่น เราตถาคตย่อมไม่กล่าวถ้อยคำนั้น

เราตถาคตรู้จักถ้อยคำที่จริงแท้ ที่ประกอบด้วยประโยชน์ และเป็นที่รักที่ขบใจของผู้อื่น เราตถาคตย่อมรู้กาลที่จะกล่าวถ้อยคำนั้น เพราะเราตถาคตมีกรุณาในหมู่มสัตว์^{๖๓}

จากพระสูตรข้างต้น แสดงให้เห็นว่า คำสั่งสอนของพระพุทธองค์ที่ทรงปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นเรื่องที่จริงแท้ประกอบด้วยประโยชน์ พระพุทธองค์ทรงแสดงในเวลาที่เหมาะสม เป็นเรื่องที่รับรองคำสั่งสอนของพระพุทธองค์และเป็นเรื่องจริง เรื่องแท้ เป็นประโยชน์ที่พระพุทธองค์นำมาแสดงทรงสั่งสอนล้วนแต่เป็นเรื่องจริงแท้ที่ปรากฏอยู่ในสังคมปัจจุบัน ดังพระพุทธภาษิต^{๖๔}

^{๖๑} อก.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๙/๒๖๓.

^{๖๒} อก.จตุกก (ไทย) ๒๑/๑๔๘/๒๑๒.

^{๖๓} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๘๖/๖๔, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๘๖/๘๘.

^{๖๔} วคิน อินทสาระ, พระพุทธภาษิต จากคัมภีร์พระธรรมบท, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๕๕), หน้า ๑๓๔.

สหสมปิ เจ วาจา อนตถปทสญหิตา
เอกํ อตถปทํ เสยโย ยํ สุตวา อุปสมติ...

จากพุทธภาษิต แปลความได้ว่า คำพูดแม้ตั้งพัน แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ย่อมสู้คำเดียวที่เป็นประโยชน์ไม่ได้ บทเดียวที่เป็นประโยชน์ ซึ่งฟังแล้วทำให้สงบระงับได้นั้น ประเสริฐกว่า

๓. ช่องทางการสื่อสารหรือภาษา (channel/language)

จากข้อมูลการศึกษา พระพุทธองค์ทรงเลือกช่องทางการสื่อสารหรือภาษานั้นเพื่อการติดต่อสื่อสารระหว่างกันด้วยวิธีการต่างๆ โดยใช้ “ภาษา” เป็นตัวกลางในการติดต่อสัมพันธ์กัน ด้วยคำพูด ถ้อยคำที่มีความหมาย หรือกิริยาอาการต่างๆ เรียกอย่างทางการว่า “สื่อ” หมายถึง ทำการติดต่อถึงกัน การทำความเข้าใจต่อกัน ยังรวมคำว่า “สื่อ” ไปถึง สัตว์ สิ่งของ อุปกรณ์ อิเลคทรอนิกส์ต่างๆ ที่ชักนำให้รู้จักกัน โดยผ่านช่องทางสื่อในฐานะเป็นตัวกลางเป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงสารถึงกันเพื่อให้เกิดความเข้าใจและรับรู้ตรงกัน จากผู้ส่งสารไปยังผู้รับสาร ภาษาจะบ่งบอกถึงความเข้าใจ บอกเล่าถึงความต้องการ

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยขอนำตัวอย่างการใช้ช่องทาง “สื่อการสอน” พระองค์ทรงใช้อุปกรณ์การสอนที่เข้าใจได้ง่ายต่อการสื่อสารเพื่อสร้างการรับรู้ ดังตอนหนึ่งที่ พระผู้มีพระภาคได้เสด็จมาที่อยู่ของสามเณร พระองค์ทรงล้างพระบาทและพระองค์ทรงเหลือน้ำไว้ในภาชนะหนึ่ง พระองค์ตรัสถามว่า “ราหุล เธอเห็นน้ำที่เหลืออยู่หนึ่งในภาชนะนี้หรือไม่” ราหุลทูลว่า เห็น “เธอเห็นเราเทน้ำหนึ่งนั้นทิ้งไปแล้วไหม” สามเณรทูลว่า เห็น จึงตรัสว่า “คนที่พูดเท็จทั้งที่รู้อยู่ ก็มีคุณธรรมของสมณะเหลือน้อยเหมือนอย่างนั้น”

เสร็จแล้วจึงเทน้ำนั้นทิ้งเสีย ตรัสถามว่า “แล้วทรงคว้าภาชนะลงตรัสถามว่า “เธอเห็นภาชนะนี้คว่ำลงแล้วไหม” สามเณรทูลว่า เห็น “คนที่ไม่มีความละเอียดในการพูดเท็จทั้งที่รู้อยู่ คุณธรรมของสมณะของเขาก็ชื่อว่า คว่ำไปแล้วเหมือนอย่างนั้น”

แล้วทรงหายภาชนะขึ้น ตรัสถามว่า “เธอเห็นภาชนะนี้ว่างเปล่าไหม” สามเณรทูลว่า เห็น จึงตรัสว่า “คนที่ไม่มีความละเอียดในการพูดเท็จทั้งที่รู้อยู่ คุณธรรมของเขาก็เหมือนภาชนะเปล่าว่างอย่างนี้...”^{๖๕}

ดังนั้น แนวทางที่พระพุทธองค์ทรงนำสื่อ “ภาษา” มาร่วมในการสื่อสารการสอน เพื่อใช้ในการถ่ายทอดความรู้ความคิด ทำให้ผู้ฟังเข้าถึงความรู้และวิธีการโดยธรรมชาติจากการสอนของพระพุทธองค์ การส่งเสริมช่องทางการสื่อสารธรรมให้เข้าถึงเป็นไปเพื่อประโยชน์ดังนี้

- ๑) เพื่อให้ความรู้ข้อมูล ข่าวดสาร ด้วยข้อเท็จจริง
- ๒) เพื่อให้ใคร่ครวญ สภาพตาม สถานการณ์ที่เกิดขึ้น
- ๓) เพื่อให้เกิดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ทางความคิด
- ๔) เพื่อให้เกิดการติดต่อประสานงานสร้างสรรค์งานร่วมกัน

^{๖๕} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๐๘/๑๑๗-๑๑๙.

๔. ผู้รับสาร (receiver)

จากการศึกษาข้อมูล พระพุทธองค์ทรงเลือกผู้รับสารที่ดีตามกลุ่มเป้าหมายของพระองค์ ทรงเปรียบผู้รับสารเช่นดอกบัว ซึ่งมีความแตกต่างตามระดับสติปัญญา จะต้องมีการฝึกหัด มีปัญญาในการฟัง การสื่อสารจะไม่บรรลุวัตถุประสงค์ ถ้าขาดองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนา มาพิจารณา คือ การใช้ปัญญา โดยการพิจารณารอบรู้รอบคอบ การสืบค้นหาสาเหตุของต้นเรื่องว่ามีความเป็นมาอย่างไร แล้วจึงค่อยสรุปเรื่องที่ไต่ถาม ได้ฟังมา ฟังวิเคราะห์สารที่ได้รับมาโดยใช้วิจารณญาณในการรับข้อมูล ข่าวสาร พระองค์ทรงแสดงธรรมโดยนำหลักกาลามสูตรมาเป็นตัวอย่างของความเชื่อข่าวสาร มีหลักการทัศนคติที่ประกอบด้วยเหตุผล ตามกาลามสูตรมี ๑๐ ประการ^{๖๖} ตามพุทธพจน์ตรัสกล่าวไว้ว่า ครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์เสด็จจาริกถึงเกสปุตตนิคมของพวกกาลามะ ในแคว้นโกศล ชาวกาลามะไต่ถาม กิตติศัพท์ของพระองค์ จึงพากันไปเข้าเฝ้า แสดงอาการต่างๆ กันในฐานะยังไม่เคยนับถือมาก่อนและ ได้ทูลถามว่า

พระองค์ผู้เจริญ มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมาสู่เกสปุตตนิคมท่านเหล่านั้นแสดงเชิดชูแต่ว่าทะเล (ลัทธิ) ของตนเท่านั้น แต่ย่อมกระทบกระเทียบ ดูหมิ่น พุดกตวาตะฝ่ายอื่นชักจูงไม่ให้เชื่อ สมณพราหมณ์อีกพวกหนึ่ง ก็มาสู่เกสปุตตนิคม ท่านเหล่านั้นก็แสดงเชิดชูแต่ว่าทะเลตนเท่านั้น ย่อมกระทบกระเทียบ ดูหมิ่น พุดกตวาตะฝ่ายอื่น ชักจูงไม่ให้เชื่อ พวกข้าพระองค์ มีความเคลือบแคลง สงสัยว่าบรรดาสมณพราหมณ์เหล่านั้น ใครพูดจริง ใครพูดเท็จ?

ดังพุทธพจน์ที่ตรัสแก่ชาวกาลามะชนทั้งหลาย เป็นการสมควรที่ท่านทั้งหลายจะเคลือบแคลง สมควรที่จะสงสัย ความเคลือบแคลงสงสัยของพวกท่านเกิดในฐานะ กาลามะชนทั้งหลาย ท่านทั้งหลาย

- ๑) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการฟัง (เรียน) ตามกันมา (อนุสสวะ)
- ๒) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการถือสืบๆ กันมา (ปรัมปรา)
- ๓) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการเล่าลือ (อิตทิกรา)
- ๔) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราคัมภีร์ (ปิฎกสัมปทาน)
- ๕) อย่าปลงใจเชื่อด้วยตรรกะ (ตักกะ)
- ๖) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอนุมาน (นยะ)
- ๗) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการคิดตรองตามแนวเหตุผล (อาการปริวิตักกะ)
- ๘) อย่าปลงใจเชื่อเพราะเข้ากันได้กับทฤษฎีของตน (ทีนินิฆมานักขันติ)
- ๙) อย่าปลงใจเชื่อเพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าเชื่อถือ (ภัพพรูปตา)
- ๑๐) อย่าปลงใจเชื่อเพราะนับถือท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา (สมโณ โน ครูติ)

พระพุทธองค์ทรงกระตุ้นเตือนให้บุคคลควรรู้จักเลือกรับรู้ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ที่สร้างสุขให้กับตน และควรหลีกเลี่ยงการรับรู้ข่าวสารที่ไร้ประโยชน์ที่จะสร้างทุกข์ให้กับตน ซึ่งเป็นหลักการในการเลือกรับรู้เชื่อในข้อมูลข่าวสาร จากพุทธวจนะอาจจะแบ่งประเภทความเชื่อเป็นพวกซึ่งอธิบายให้เข้าใจในความหมายของหลักกาลามสูตร ๑๐ ข้อ แบ่งประเภทได้เป็น ๓ พวก

^{๖๖} อง. ตีก. (ไทย) ๒๐/๖๖/๒๕๗, อง. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๙๓/๒๘๓.

พวกกลุ่มแรก (๑-๔) ข้อแรก เป็นพวกอ้างความเชื่อหรือความคิดอะไรของเก่าหรือของผู้อื่น หรือฟังตามเขาบอกต่อๆ กันมา เชื่อเพราะปฏิบัติต่อ ๆ กันมา เชื่อเพราะเล่าลือกันมา และเชื่อโดยอ้างว่ามีอยู่ในตำรา กลุ่มนี้จะเห็นความคิดเห็นเก่าๆ

พวกกลุ่มสอง ข้อ (๕-๘) เป็นพวกความเชื่อเพราะเหตุตรรกะ ใช้เหตุผลตรรกะ เชื่อเพราะเหตุแห่งนัยยะคือ การอนุมาน เชื่อโดยการตรึกตามอาการเป็นความคิดชั่วขณะ (Common sense) เชื่อเพราะมันเข้ากับพิธีหรือความเห็นของเรา กลุ่มนี้จะเกี่ยวกับความรู้สึกนึกคิดปัจจุบันของตน

พวกกลุ่มสาม ข้อ (๙-๑๐) เป็นเรื่องเกี่ยวกับบุคคล เชื่อเพราะผู้พูดน่าเชื่อ เป็นคนน่าเชื่อถือ และเชื่อเพราะเหตุว่า เป็นครูของเรา กลุ่มนี้จะเกี่ยวกับบุคคลที่มาเกี่ยวข้องด้วย

การจัดประเภทของความเชื่อต่างๆ ตามกลุ่ม จากหลักการรับรู้ข่าวสารของผู้ฟังตามที่พระองค์ทรงให้แนวทางในการเลือกเชื่อข่าวสารตามเหตุผลข้างต้นนั้น แม้กระทั่งพระองค์เองก็ยังทรงสอนให้เชิญลองมาพิสูจน์ความจริงที่พระองค์ทรงนำธรรมะมาเผยแผ่ อย่าเพิ่งตัดสินใจเชื่อตามที่ตรัส ในกรณีที่ผู้ฟังยังไม่รู้ไม่เข้าใจและยังไม่มี ความเชื่อในเรื่องใดๆ ก็ไม่ทรงชักจูงความเชื่อ เป็นแต่สอนให้พิจารณาตัดสินเอาตามเหตุผลที่เห็นได้ด้วยตนเอง ซึ่งเป็นแนวคิดที่จะประยุกต์หลักธรรมเป็นแนวทางพิจารณาเข้ากับสถานการณ์ความขัดแย้ง ในการเลือกรับข่าวสารข้อมูลในสังคมปัจจุบัน เพื่อให้ประชาชนไม่หลงตื่นข่าว เชื่อต่อๆ กันมาโดยไม่มีข้อมูลที่ชัดเจน ในปัจจุบันจะเห็นได้ว่า ช่วงเวลาสงครามแห่งข้อมูลข่าวสาร บางข่าวสารอาจไม่สามารถตรวจสอบแหล่งข้อมูลว่ามาจากแหล่งข่าวใด น่าเชื่อถือมากน้อยเพียงใด ฉะนั้น ผู้ฟัง/ผู้รับสารพึงตระหนักในการพิจารณา ก่อนการเลือกเชื่อข่าวสาร โดยใช้ความคิดที่เป็นอิสระ มีความรู้การศึกษาในการรวบรวมวินิจฉัย การเลือกเฟ้นและการปฏิบัติโดยใช้แนวทางหลักธรรมดังกล่าว คิดพิจารณาข้อมูลที่เป็นอิสระสมเหตุผลอย่างแท้จริง

แม้กระนั้น พระพุทธองค์ยังทรงแนะแนวทางในเรื่อง “ความเชื่อ” เพื่อเข้าถึงความจริง ดังพุทธพจน์ที่ทรงแสดงให้เห็นว่าความรู้ความคิดเห็นในระดับที่ยังเป็น “ความเชื่อ” และ “เหตุผล” ยังเป็นความรู้ความเห็นที่บกพร่องมีทางผิดพลาด ยังไม่เชื่อว่าเป็นการเข้าถึงความจริง

แนะนำการทวาชะ ธรรม ๕ ประการนี้ มีวิบาก ๒ ส่วนในปัจจุบันทีเดียว คือ

๑) ศรัทธา	ความเชื่อ
๒) รุจิ	ความถูกใจ
๓) อนุสสวะ	การฟังตามกันมา
๔) อากาการปริวิตักกะ	การคิดตรองตามแนวเหตุผล
๕) ทิฏฐินิฆมานันกขันติ	ความเข้ากันได้กับทฤษฎีของตน... ^{๖๗}

นอกจากนั้น พระองค์ยังได้ทรงแสดง วิธีวางตนต่อความคิดเห็นและความเชื่อของตน และการรับฟังความคิดเห็นและความเชื่อของผู้อื่น ซึ่งเรียกว่า เป็นทัศนคติแบบคุ้มครองเรียกว่า “สัจจะ” (รักความจริง) ในหลักคำสอนนี้อีกเช่นกัน ดังที่ปรากฏในคำสอนพระพุทธองค์เกี่ยวกับประเด็นที่

^{๖๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุง, หน้า ๕๙๓.

น่าสนใจในการรับฟังที่สามารถนำมาปรับใช้ในการรับข่าวสารของผู้ฟังที่ดี ในสถานการณ์ปัจจุบัน ประมวลได้มีลักษณะ ดังนี้

๑) การฟังอย่างตั้งใจและแสดงความสนใจเรื่องที่ฟัง การให้ความสนใจกับเรื่องที่กำลังส่งผ่านมาด้วยความสนใจ และสนใจในเนื้อหาของสารทำความเข้าใจให้ถ่องแท้เพื่อให้ได้รับความรู้ตามจุดมุ่งหมายของเรื่องที่ฟัง นำสารนั้นไปพิจารณาปรับปรุงแก้ไขได้ทันต่อสถานการณ์ การละเลยหรือนิ่งเฉยต่อการรับสารจะเสียโอกาสพลาดกับข้อมูลข่าวสาร

๒) การฟังด้วยความอดทนและเอาใจใส่ การรับฟังด้วยความอดทนและเอาใจใส่ช่วยให้รับฟังสารได้ครบเนื้อหาตามที่คุณต้องการจะส่งสารข้อมูลให้ได้รับทราบจากเรื่องทั้งหมด ควรอดทนฟังและรับฟัง ไม่ด่วนสรุปและตัดบท ขาดความใส่ใจก่อนการจบเนื้อหาของสาร

๓) การฟังอย่างมีสมาธิ มีสติ ในขณะที่ฟัง ควรมีใจจดจ่ออยู่กับเนื้อหาที่คิดตรึกตรองตามสาร คิดทบทวนกับเนื้อหาสาร พิจารณารายละเอียดของข้อมูลข่าวสารในเรื่องนั้นอย่างมีสติ ไม่คิดฟุ้งซ่าน ไม่ควรนำเรื่องอื่นๆ มาปะปน ควรแยกเป็นประเด็นเพื่อไม่ให้เกิดความสับสน

๔) การฟังด้วยความคิด ใช้วิจารณญาณในการฟัง การรับข่าวสารมาโดยไม่ทราบที่มาเป็นมาอย่างไร จากที่ไหน ความน่าเชื่อถือของข่าวสารมาจากแหล่งที่น่าเชื่อถือหรือไม่ อย่าด่วนตัดสินใจโดยขาดเหตุผลที่ถูกต้อง ควรรับพิจารณาโดยใช้ปัญญาให้รอบด้าน

๕) การรับฟังความเห็นผู้อื่นอย่างใจกว้างและเต็มใจที่จะแลกเปลี่ยนความรู้ สร้างความเข้าใจร่วมกัน มีใจพร้อมที่จะรับฟังความเห็นผู้อื่น ให้เกียรติ ให้ความสำคัญและเคารพในสิทธิของผู้อื่นเพื่อจะได้รับฟังเรื่องราวข้อมูลแต่ละฝ่ายมาแลกเปลี่ยนหาแนวทางแก้ไข และแบ่งปันทัศนคติต่างๆ ร่วมกัน

ดังนั้น การมีคุณสมบัติรอบด้านทางการสื่อสารที่ดีจะช่วยส่งเสริมความรอบรู้และประสิทธิภาพของการเป็นผู้ส่งสารและรับสารอย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้แล้ว ยังมีความจำเป็นอย่างยิ่งในคุณสมบัติด้านอื่นๆ ที่สำคัญประกอบกันเข้าไป ทั้งนี้เพื่อให้การสื่อสารสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

กล่าวโดยสรุป การสื่อสารตามกระบวนการสื่อสารคือ ผู้ส่งสาร สาร/เนื้อหาของสาร ช่องทางการสื่อสาร/ภาษา และผู้รับสาร/ผู้ฟัง จากข้อมูลที่กล่าวมา ผู้ส่งสารจะต้องให้ข้อมูลประกอบไปด้วยข้อเท็จจริง มีเนื้อหาที่เป็นประโยชน์ สื่อด้วยภาษาที่ไพเราะ สารหรือเนื้อหาที่มีความเป็นจริง มีสาระที่มีประโยชน์ต่อผู้อื่น ช่องทางการสื่อสารต้องสื่อให้เข้าถึงความคิดและความเข้าใจโดยผ่านอุปกรณ์สื่อสาร และผู้รับสาร/ผู้ฟัง ใช้วิจารณญาณข้อมูลข่าวสารอย่างรอบคอบ เชื่อตามหลักเหตุผล โดยนำ “หลักกาลามสูตร” มาใช้พิจารณาก่อนการตัดสินใจเชื่อเป็นแนวทางการรับรู้ข่าวสารโดยพิจารณาตามความเป็นจริง ช่วยให้การสื่อสารสำเร็จทั้งสองฝ่ายมีปฏิริยาสัมพันธ์บรรลุตามวัตถุประสงค์ครบองค์ประกอบการสื่อสารที่สมบูรณ์

๓.๑.๔ องค์ประกอบของการสื่อสารทางการเมือง

องค์ประกอบ (composition) หมายถึง การประกอบเข้าของส่วนต่างๆ ของการสื่อสาร จนกลายเป็นสิ่งสมบูรณ์ ด้วยบทบาทหน้าที่ (function) ของแต่ละส่วน องค์ประกอบที่มีความสัมพันธ์ในพระพุทธศาสนาได้แก่ พระพุทธเจ้า พระธรรมคำสอน พระภิกษุสงฆ์ วัด อุบาสก อุบาสิกา องค์ประกอบที่เกี่ยวกับวิถีชาวพุทธมากคือ พระธรรมคำสอน นอกจากพระธรรมแล้ว คือ พระสงฆ์และวัด การสื่อสารจะสำเร็จได้ต้องดำเนินไปพร้อมกับองค์ประกอบในแต่ละส่วน โดยใช้เนื้อหาเป็นองค์ประกอบความรู้ระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสารเพื่อสื่อถึงความคิดเข้าใจร่วมกัน

องค์ประกอบของการสื่อสารในพระพุทธศาสนานั้น ได้แบ่งเป็น ๓ ส่วน ๑.ผู้ส่งสาร ๒.สาร และ ๓.ผู้รับสาร มีดังนี้

๑. ผู้ส่งสารหรือธรรมกถึก หมายถึง ผู้ที่ทำหน้าที่ในการส่งสารหรือนักสั่งสอนธรรมเพื่อการเผยแผ่หลักธรรมคำสอน จากหลักธรรมพุทธจริยาตามข้อมูลศึกษา พระพุทธองค์ทรงแสดงลักษณะของนักสื่อสารที่ดีไว้มี ๔ อย่าง คือ^{๖๘}

๑) สันถัสสนา หมายถึง การสื่อสารด้วยคำพูดแจ่มแจ้ง พระองค์ทรงชี้แจงอธิบายให้เข้าใจเห็นชัดเจน อธิบายและแสดงเหตุผลให้ชัดเจนจนกระทั่งผู้ฟังเข้าใจ มองเห็น เหตุผลแจ่มแจ้งหมดสงสัย เหมือนจูงมือไปเห็นกับตา ผู้ฟังเข้าใจง่าย

๒) สมาทปนา หมายถึง การสื่อสารโน้มน้าวใจ พูดจูงใจ ชวนใจอยากให้รับเอาไปปฏิบัติธรรม พระองค์ทรงพูดให้มองเห็นคุณค่าและความสำคัญ จนเกิดความซาบซึ้งใจยอมรับ อยากลงมือทำหรือนำไปปฏิบัติ สิ่งใดมีประโยชน์พระองค์ทรงบอกให้ทำ สิ่งใดไม่มีประโยชน์ก็ทรงบอกให้ละเลิกทำเสีย

๓) สมุตเตชนา หมายถึง การสื่อสารเร้าใจให้อาจหาญกล้ากล้า พระองค์ทรงบรรยายเพื่อเกิดความแข็งขันมั่นใจ และมีกำลังใจกล้า มีความมั่นใจสูง กระตือรือร้นที่จะทำให้สำเร็จโดยไม่หวั่นกลัวต่ออุปสรรคและความยากลำบาก

๔) สัมปหังสนา หมายถึง การสื่อสารทำให้เข้าใจว่าเร้าใจ ปลอบโยนให้ใจสดใส พระองค์ทรงกระทำเป็นผู้ให้ด้วยความเข้มแข็งเกิดบรรยากาศแห่งเมตตาไมตรี ความหวังดีและความรู้สึกที่สดชื่นเร้าใจ เบิกบานผ่องใส เข้มแข็งใจด้วยให้ผู้ฟังมองเห็นผลที่ดีและทางสำเร็จ

นอกจากนั้น ในพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงลักษณะผู้ฟังที่ดีคือ ต้องเป็นผู้รู้จักรับฟัง ในคำบาลี อ่านว่า “วณักขโม” หมายถึง ทนต่อถ้อยคำของคนอื่น ไม่พูดแต่ฝ่ายเดียว โดยไม่ยอมฟังใคร ต้องยอมรับว่าเพราะการรู้จักรับฟัง เป็นส่วนหนึ่งของการสื่อสารให้สัมฤทธิ์ผล กล่าวคือ เมื่อคนอื่นพูดมาแม้ว่าจะไม่ถูกใจ แต่ต้องอดทนรับฟังได้เพื่อให้งานและประโยชน์ที่จะทำนั้นสำเร็จลุล่วงไป

ดังนั้น คุณลักษณะที่ดีในการส่งสารตามแนวทางพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นแนวทางการยึดปฏิบัติของผู้ส่งสารในสังคมปัจจุบัน เป็นแนวทางการสื่อสารเพื่อการฝึกทักษะ ทำให้การสื่อสารบรรลุ

^{๖๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐ /๗๕/๕๓.

วัตถุประสงค์และได้ผลดีมีประสิทธิภาพตามที่ต้องการ หากการสื่อสารขาดคุณสมบัติที่ดีในการส่งสารไปยังผู้รับสาร ติความคลาดเคลื่อนในข้อมูลข่าวสาร ย่อมขาดประสิทธิภาพในการทำงานร่วมกัน

๒. สารหรือธรรมะ หมายถึง เนื้อหาหรือข้อมูลข่าวสาร เรื่องราวที่ส่งผ่านเพื่อให้ทราบถึงเจตนารมณ์ที่มีความหมาย โดยอาศัยภาษาเป็นสัญลักษณ์ในการรับรู้ร่วมกัน สารประกอบด้วย ๓ ส่วนคือ

๑) รหัสสาร หมายถึง การแสดงออกทางท่าทาง กิริยา คำพูด ดังตัวอย่าง พุทธพจน์ที่แสดงเหตุผลในการไม่ตรัสตอบปัญหา เช่น โลกเที่ยงหรือ โลกไม่เที่ยงหรือ โลกมีที่สุดหรือ โลกไม่มีที่สุดหรือ... ตถาคตตรัสหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อถูกทูลถามอย่างนี้จึงไม่พยากรณ์ จึงเป็นเหตุผลที่พระพุทธรู้แจ้งเสีย ไม่ตอบปัญหาเหล่านี้

๒) เนื้อหาของสาร หมายถึง ความคิด ประสบการณ์ ความรู้ คำบอกเล่า ข่าวสาร การโฆษณา ข้อเขียน คำอธิบาย คำชี้แจง การสั่งสอน แนะนำที่ต้องการแสดงข้อเท็จจริง แสดงความคิดเห็น ทักแนะข้อคิดเห็น หรือเนื้อหาที่ต้องการแสดงความรู้สึกรัก ดังเช่น “สัตตบุรุษไม่มีในชุมชนใด ชุมชนนั้นไม่ชื่อว่าสภา ผู้ใดไม่พูดเป็นธรรม ผู้นั้นไม่ใช่สัตตบุรุษ ละระคะ โทสะ โมหะ พูดเป็นธรรม จึงจะเป็นสัตตบุรุษ”^{๖๙}

๓) การจัดสาร หมายถึง การนำสารมาเรียงร้อยถ้อยคำเพื่อให้สละสลวย กระชับ ได้ใจความ จะทำให้สารมีคุณสมบัติในการสื่อสารที่ดีมีความเข้าใจตรงกัน ตลอดจนถึงการใช้ภาษาที่ดีในการสื่อสารระวางเรื่องความคิดแบ่งแยกระหว่างผู้พูดกับผู้ฟัง ดังเช่น การพูดหรือการแสดงออกทางวาจาสุจริต ไม่ทำร้ายผู้อื่น พูดตรงความจริง ไม่โกหกหลอกลวง ไม่ส่อเสียด กล่าวร้ายคำหยาบ แต่สุภาพนมนวล ชวนให้เกิดไมตรีสามัคคีกันเป็นไปในทางสร้างสรรค์ ดังพุทธพจน์ตรัสไว้ว่า “มหาบพิตร ภิกษุชื่อว่าสมบูรณ์ด้วยศีลเป็นอย่างไร คือ... ภิกษุละเว้นขาดจากคำส่อเสียด คือฟังความจากอีกฝ่ายนี้แล้วไม่ไปบอกฝ่ายโน้นเพื่อทำลายฝ่ายนี้ หรือฟังฝ่ายโน้นมาบอกฝ่ายนี้ สร้างความแตกแยกในหมู่คณะ ควรพูดแต่ถ้อยคำสร้างสรรค์สามัคคีกัน”^{๗๐}

จากพระสูตรข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่า ภิกษุที่ได้ปฏิบัติศีลครบสมบูรณ์นั้น จะต้องเป็นผู้ที่ไม่พูดคำที่สร้างความแตกแยก ฟังความข้างนี้แล้วไปบอกฝ่ายโน้น ฟังฝ่ายโน้นแล้วมาบอกฝ่ายนี้ สร้างความแตกแยกให้กับหมู่คณะ ควรจะพูดด้วยถ้อยคำที่สร้างสรรค์ มีความสามัคคี

สมณะผู้ประพุดทั้งกายทุจริตและกายสุจริต ทั้งวจีทุจริตและวจีสุจริต ทั้งมโนทุจริตและมโนสุจริต ทั้งมีความเห็นผิดและมีความเห็นชอบ ทั้งชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นผิดและชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นชอบ เพราะการชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นผิดและการชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นชอบเป็นเหตุ หลังจากตายแล้วเขาจะเสวยทุกข์และทุกขี^{๗๑}

^{๖๙} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๗๒๕/๒๗๐.

^{๗๐} ที.ส. (ไทย) ๙/๑๙๔/๖๕.

^{๗๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๗/๑๐๑.

จากพระสูตรข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่า บรรพชิตหรือนักบวชผู้ประพฤติทางกายที่ผิดศีล และอยู่ในศีล ทั้งจากการกล่าววาจาที่เป็นโทษและวาจาที่เป็นคุณ ความคิดที่เป็นโทษและความคิดที่เป็นคุณ มีความเห็นที่ผิดและมีความเห็นที่ถูกต้อง พร้อมทั้งชักชวนให้ผู้อื่นทำตามกรรมตามความเห็นที่ผิด และความเห็นที่ถูกต้อง เพราะการชักชวนผู้อื่นให้ทำตามกรรมตามความเห็นผิดและชักชวนผู้อื่นให้ทำตามความเห็นชอบ เมื่อตายไปแล้วก็จะได้รับโทษทัณฑ์ความทุกข์ทรมาน และรับความสุขเกษม

๓. ผู้รับสารหรือผู้ฟัง หมายถึง ผู้รับข้อมูลข่าวสารหรือผู้รับสารธรรม จากการศึกษาข้อมูลทางพระพุทธศาสนาผ่าน “ผู้รับสาร” ซึ่งในสมัยพุทธกาลได้แก่ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาหรือประชาชนคนทั่วไป ที่มีการสื่อสารและรับสารมาจากพระพุทธองค์ เป็นการแลกเปลี่ยนสนทนาธรรม พระองค์ทรงชี้แนะหลักการรับฟังสาร โดยใช้การพิจารณาสารที่มีทั้งข้อมูลข่าวสารในเชิงบวกและข้อมูลข่าวสารในเชิงลบ ดังกรณี การเผยแผ่ธรรมะของพระพุทธองค์นั้น พระองค์ทรงเป็นบรมครูในการสั่งสอนธรรมแก่มวลมนุษย์และสัตว์โลก ทรงนำสารคือ หลักธรรมคำสอนที่มีสาระประโยชน์และคุณค่ามามอบให้แก่มวลมนุษย์โลก เพื่อให้หันมามองคำสอนไปประพฤติปฏิบัติอยู่ร่วมกับคนในสังคมได้อย่างปกติสุข ดังเหตุการณ์ในพระสูตร “โสมทัณฑสูตร” ที่พระพุทธเจ้าตรัสทักท้วงพราหมณ์ทั้งหลาย ทรงเห็นว่าพราหมณ์โสมทัณฑะ กล่าวผิดจากคำสอนในลัทธิความเชื่อของพราหมณ์ในสมัยนั้น เพื่อระงับการโต้เถียงและให้กำลังใจแก่พราหมณ์โสมทัณฑะ โดยตรัสว่า

ถ้าพวกท่านคิดว่า พราหมณ์โสมทัณฑะมีการศึกษาน้อย พุทไม่เพราะ โง่เขลา และไม่สามารถเจรจาโต้ตอบกับพระสมณโคดมได้ พราหมณ์โสมทัณฑะจงหยุด พวกท่านจงเจรจาโต้ตอบกับเราแทน แต่หากพวกท่านคิดว่า พราหมณ์โสมทัณฑะศึกษามาก พุทเพราะ ฉลาด และสามารถเจรจาโต้ตอบกับพระสมณโคดมได้ พวกท่านจงหยุด พราหมณ์โสมทัณฑะจงเจรจาโต้ตอบกับเราต่อไป^{๗๒}

จากพระสูตรข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่า ลักษณะพระดำรัสของพระองค์เป็นการตรัสแสดงความเห็นใจ และตรัสเพื่อสร้างกำลังใจให้แก่ผู้ฟังที่พระองค์ทรงมุ่งแสดงธรรมให้ฟัง คือ พระเจ้าอชาตศัตรู อัมพัฏฐมาณพ และ พราหมณ์โสมทัณฑะ เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสพระดำรัสข้างต้นอย่างนั้นแล้ว ผู้ฟังเกิดความสบายใจ โดยรู้สึกเชื่อมั่นว่าไม่โดดเดี่ยวเพราะมีพระพุทธองค์ทรงเมตตาหรือเห็นด้วยอยู่กับการสนทนาธรรม นอกจากนั้น พระองค์ทรงสั่งสอนแนวทางวิธีคิด การรับฟังเรื่องราวข้อมูลข่าวสาร โดยการไตร่ตรองอย่างรอบคอบเพื่อเป็นการพัฒนาตนเองที่เรียกว่า “โยนิโสมนสิการ” ให้รู้จักคิดพิจารณาอย่างเป็น คิดเป็น โดยใช้ปัญญาวิเคราะห์แก้ปัญหาด้วยปัญญาตามหลักโยนิโสมนสิการ

คำว่า “โยนิโสมนสิการ” ประกอบด้วย “โยนิโส” กับ “มนสิการ” “โยนิโส” มาจาก โยนิ ซึ่งแปลว่า เหตุ ต้นเค้า แหล่งเกิด ปัญญา อุบาย วิธี ทาง^{๗๓} ส่วน “มนสิการ” แปลว่า การทำในใจ การคิด คำนึง นึกถึง ใส่ใจ พิจารณา^{๗๔} มีความหมายแยกพิจารณาตามลักษณะ ดังนี้

^{๗๒} ที.สี. (ไทย) ๙/๓๑๔/๑๒๐.

^{๗๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุง, หน้า๖๒๑.

^{๗๔} อ้างแล้ว.

๑) อุบายมนสิการ แปลว่า คิดหรือพิจารณาโดยอุบายคือ คิดอย่างมีวิธี หรือคิดถูกวิธี หมายถึง คิดถูกวิธีที่จะให้เข้าถึงความจริง สอดคล้องเข้าแนวสัจจะ ทำให้หยั่งรู้สภาวะลักษณะ (ลักษณะเฉพาะธรรมของสภาพธรรมแต่ละอย่าง) และสามัญลักษณะ (ลักษณะทั่วไปของสภาพธรรมทั้งปวงที่เป็นสังขารธรรมด้วยกัน) ของสิ่งทั้งหลาย

๒) ปณณสิการ แปลว่า คิดเป็นทางหรือคิดถูกทาง คือ คิดได้ต่อเนื่องเป็นลำดับ จัดลำดับได้หรือมีลำดับขั้นตอน ลำดับเป็นแถวเป็นแนว หมายถึงความคิดเป็นระเบียบ ตามแนวเหตุผล ไม่ยุ่งเหยิงสับสน ความคิดกระโดดไปกระโดดมา ไม่เป็นขึ้นเป็นอัน เป็นความคิดที่จะชักนำสู่ความคิดที่เป็นแถวเป็นแนวทางที่ถูกต้อง

๓) การณมนสิการ แปลว่า คิดตามเหตุ คิดค้นเหตุ คิดตามเหตุผล หรือคิดอย่างมีเหตุผล หมายถึงการคิดสืบค้นตามแนวความสัมพันธ์สืบทอดกันแห่งเหตุปัจจัย พิจารณาสืบสาวหาสาเหตุ ให้เข้าใจถึงต้นเค้า หรือแหล่งที่มา ซึ่งส่งผลต่อเนื่องตามลำดับ

๔) อุปาทกมนสาร แปลว่า คิดให้เกิดผล คือใช้ความคิดให้เกิดผลพึงประสงค์ เล็งถึงการคิดอย่างมีเป้าหมาย หมายถึง การคิดการพิจารณาที่ทำให้เกิดกุศลธรรม เช่น ปลุกเร้าให้เกิดความเพียร การรู้จักคิดในทางที่ทำให้หายหวาดกลัว ให้หายโกรธ การพิจารณาที่ทำให้มีสติ หรือทำให้จิตใจเข้มแข็งมั่นคง

จากคำอธิบายความหมายทั้ง ๔ อย่าง โดยสรุปก็คือ คิดถูกวิธี คิดมีระเบียบ คิดตามเหตุ และคิดเกิดกุศล

จากลักษณะวิธีการคิดดังกล่าวข้างต้นพบว่า หลักการคิดนี้มีความสอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบันของผู้รับสารทางการเมือง ในขณะที่สถานการณ์สงครามข่าวสาร หากผู้รับสารมุ่งเพียงการรับรู้เพียงอย่างเดียวโดยขาดวิธีการคิดวิเคราะห์ ไม่ศึกษาข้อมูลอย่างถ่องแท้และรอบด้าน เชื่อในความเชื่อตนว่าถูกต้อง ก็จะส่งผลต่อความคิดเห็น ทศนคติ ที่แตกต่างกันมาซึ่งความขัดแย้ง หากนำหลักโยนิโสมนสิการเป็นวิธีการคิดพิจารณา คือ คิดถูกวิธี คิดมีระเบียบ คิดตามเหตุ และคิดเกิดกุศล จะช่วยให้ปัญหาที่ขัดแย้งไม่ขยายออกไปนำไปสู่การแก้ไขหาทางออกร่วมกัน

กล่าวโดยสรุป องค์ประกอบการสื่อสารในพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นส่วนประกอบการสื่อสารให้มีความสมบูรณ์ตามกระบวนการเผยแผ่ธรรม โดยนำหลักธรรมคำสอนมาเป็นหลักการปฏิบัติเพื่อหาแนวทางการอยู่ร่วมกัน โดยเน้นการสื่อสารเพื่อสร้างความสงบสันติสุขให้กับสังคม หากกล่าวถึงเหตุการณ์การเมืองในสมัยพระพุทธองค์ การปกครองบ้านเมืองของกษัตริย์ในยุคนั้นจะพบว่า กระบวนการสื่อสารทางการเมืองในยุคสมัยนั้น ผู้นำหรือผู้ปกครองจะต้องยึดหลักธรรมาภิบาล (Good Governance) ในการบริหารจัดการบ้านเมือง กษัตริย์หรือผู้นำต้องมีการสื่อสารที่ดีมีธรรมราชาต่อประชาชน เมื่อผู้นำมีคุณธรรมจริยธรรมการสื่อสารทางการเมืองจะประกอบไปด้วยสื่อสารแห่งสันติธรรม มีความรัก ความเมตตา พูดด้วยความจริง ที่ไม่สร้างความแตกแยก ขัดแย้ง ไม่สร้างความเกลียดชังซึ่งกันและกัน โดยที่ผู้นำประเทศต้องมองเห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน พร้อมทั้งจะบริหารบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้าและสร้างสังคมให้เกิดสันติสุข

๓.๒ การสื่อสารทางการเมืองเพื่อสันติในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๓.๒.๑ แนวคิดการสื่อสารทางการเมืองในทัศนะของพระพุทธเจ้า

แนวคิดในพระพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับการสื่อสารสามารถนำมาประสมกลมกลืนอย่างเป็นธรรมชาติกับสังคมปัจจุบันสร้างสังคมแห่งสันติสุขได้ อย่างไรก็ตาม หลักธรรมในพระพุทธศาสนามีความสอดคล้องกับสถานการณ์ทางสังคมในปัจจุบันอย่างไร และได้ส่งเสริมสนับสนุนอะไรบ้าง สิ่งทีกระบวนกรสื่อสารจะต้องเข้าไปเกี่ยวข้อง เป็นเรื่องของธรรมชาติในการปฏิสัมพันธ์ในระดับปัจเจกบุคคล และการปฏิสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันในสังคม ผู้วิจัยขอนำหลักธรรมตามทัศนะในพระพุทธศาสนาที่สอดคล้องกับสถานการณ์ทางสังคมเป็นแนวคิด ดังนี้

๓.๒.๑.๑ การอิงอาศัยกันและกัน หรือหลักปฏิจสุมุปาบท^{๗๕}

ศาสนาเป็นความเชื่อสูงสุดของมนุษย์ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจเพื่อจุดหมายปลายทาง คือ ความสุขของมนุษย์ ซึ่งในสังคมไทยปัจจุบันจะพบว่า พระพุทธศาสนากับสังคมไทยอยู่คู่กันมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ความเชื่อ ความศรัทธามีความสัมพันธ์อิงแอบและเกี่ยวพันกันมาในสังคม รวมทั้งแนวคิดทัศนคติของคนไทย ยังต้องอาศัยพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางการดำเนินชีวิต ทั้งประเพณีและวัฒนธรรมปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา โดยยึดหลักคำสอนที่เกี่ยวกับการอิงอาศัยซึ่งกันและกัน ตามแนวหลักธรรม “ปฏิจสุมุปาบท” ที่ได้แสดงเนื้อหาธรรมไว้อย่างลึกซึ้ง เป็นการเชื่อมโยงเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันในเหตุปัจจัยการอิงอาศัยกันตามกฎธรรมชาติ ให้เห็นกระบวนการอย่างต่อเนื่องของธรรมชาติ โดยก่อตัวจากปัญหาที่มีอวิชชา^{๗๖} นำไปสู่ตัณหา^{๗๗} และอุปทาน^{๗๘} ได้อย่างไร และในเวลาเดียวกัน กระบวนการของธรรมชาตินั้น ก็แสดงให้เห็นอาการของสิ่งทั้งหลายสัมพันธ์เนื่องอาศัยเป็นเหตุปัจจัยต่อกันเป็นรูปกระแสวน

คำว่า ปฏิจสุมุปาบท หมายถึง การเกิดขึ้นพร้อมแห่งธรรมโดยอาศัยกัน การที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกันๆ จึงเกิดมีขึ้น หรือ การที่ทุกข์เกิดขึ้นเพราะอาศัยปัจจัยสัมพันธ์กันเกี่ยวเนื่องกันมา^{๗๙} การอิงอาศัยกันนี้เป็นหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนา และเป็นแนวคิดที่สำคัญนำมาปฏิบัติให้เป็นประโยชน์ในชีวิตจริง กรณีสังคมไทยเกิดความไม่สันติ การนำแนวคิดมาปรับใช้ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ความไม่สันติในสังคมไทย ด้วยหลักปฏิจสุมุปาบทเป็นพื้นฐานคิดในการแก้ไขปัญหา ดังพุทธพจน์ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ก่อนแต่ตรัสรู้ เมื่อเราเป็นโพธิสัตว์ยังไม่ได้ตรัสรู้ ได้มีความคิดคำนึงอย่างนี้ว่า “โลกนี้ถึงความคับแค้น จึงเกิด แก่ ตาย จูติ และอุปบัติก็บุคคลไม่รู้อุปบายสลัดออกจากทุกข์ คือขราและมรณะนี้ เมื่อไรจึงจะพ้นจากทุกข์ คือ ขราและมรณะนี้ได้”

^{๗๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงขยาย, หน้า ๑๕๒.

^{๗๖} อวิชชา คือ ความไม่รู้ตามจริงหลงว่ามีตัวตน ความยึดถือตัวตนไว้ด้วยความหลงผิด อยู่อย่างเป็นทาสอยู่อย่างขัดแย้งฝืนต่อกฎธรรมชาติ หรืออยู่อย่างเป็นทุกข์.

^{๗๗} ตัณหา ความทะยานอยาก คือ อยากได้ อยากเป็น ไม่อยากเป็น.

^{๗๘} อุปาทาน ความยึดติดถือมั่น การยึดถือค้างใจ การยึดถือเข้ากับตัว.

^{๗๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงขยาย, หน้า ๑๕๒.

จากนั้น ทรงพระดำริว่า “เมื่ออะไรมี นามรูปจึงมี เพราะอะไรเป็นปัจจัยนามรูปจึงมี” เพราะทรงมนสิการ^{๘๐} โดยแยบคาย จึงได้ทรงรู้แจ้งด้วยพระปัญญาว่า “เมื่อวิญญาณ (ความรู้แจ้ง อารมณ์) มี นามรูปจึงมี เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูป จึงมี”^{๘๑}

เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย	นามรูปจึงมี
เพราะนามรูปเป็นปัจจัย	สฬายตนะจึงมี
เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย	ผัสสะจึงมี
เพราะผัสสะเป็นปัจจัย	เวทนาจึงมี
เพราะเวทนาเป็นปัจจัย	ตัณหาจึงมี
เพราะตัณหาเป็นปัจจัย	อุปาทานจึงมี
เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย	ภพจึงมี
เพราะภพเป็นปัจจัย	ชาติจึงมี
เพราะชาติเป็นปัจจัย	ชรา มรณะ โสกะ(ความโศก) ปริเทวะ

(ความคร่ำครวญ) ทุกข์ (ความทุกข์กาย) โทมนัส (ความทุกข์ใจ) และ อุปายาส (ความคับแค้นใจ) จึงมีความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้^{๘๒}ได้ ด้วยประการ ณะนี้^{๘๓}

จากนั้น ทรงพระดำริว่า ทางเพื่อความตรัสรู้ เราได้บรรลุแล้ว คือ

เพราะนามรูปดับ	วิญญาณจึงดับ
เพราะวิญญาณดับ	นามรูปจึงดับ
เพราะนามรูปดับ	สฬายตนะจึงดับ
เพราะสฬายตนะดับ	ผัสสะจึงดับ
เพราะผัสสะดับ	เวทนาจึงดับ
เพราะเวทนาดับ	ตัณหาจึงดับ
เพราะตัณหาดับ	อุปาทานจึงดับ
เพราะอุปาทานดับ	ภพจึงดับ
เพราะภพดับ	ชาติจึงดับ
เพราะชาติดับ	ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และ

อุปายาส จึงดับความดับแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้^{๘๔}ได้ ด้วยประการ ณะนี้^{๘๕}

“เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้ย่อมดับ กล่าวคือ เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขาร จึงมี เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี... เพราะอวิชชาสํารอกดับไปไม่เหลือ สังขารจึงดับ เพราะ สังขารดับ วิญญาณจึงดับ...”^{๘๖}

^{๘๐} มนสิการแปลว่า การทำในใจ การคิด คำนึง นึกถึง ใส่ใจ พิจารณา.

^{๘๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๕๗/๓๒.

^{๘๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๕๘/๓๓.

^{๘๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๖๑/๓๕.

^{๘๔} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๐/๑๕.

จากพระสูตรข้างต้นนี้ ผู้วิจัยได้แสดงให้เห็นถึง ความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัยเกี่ยวเนื่องกันมาจากการอิงอาศัยของกันและกันตามธรรมชาติ จากการเกิดดับของทุกข์ ดังที่พระองค์ตรัสไว้ “สิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ” เมื่อนำแนวคิดมาจะสอดคล้องกับสถานการณ์สังคมไทยในปัจจุบันที่พบว่า ความขัดแย้งจนนำไปสู่ความไม่สันติ ที่มีเหตุจากการสื่อสารถูกนำมาเป็นเครื่องมือทางการเมือง เช่น การสื่อสารทางการเมืองที่สื่อสารด้วยวาจาเพื่อสร้างความเกลียดชังแตกแยก แบ่งฝ่าย เหตุปัจจัย มาจากความไม่รู้ ความไม่เข้าใจ ล้วนเป็นเหตุของการนำไปสู่ความแตกแยก ขาดความสามัคคี เมื่อศึกษาแนวคิดนี้ทำให้เห็นปัญหารากเหง้าของความเกลียดชัง การจะแก้ปัญหาต้องศึกษาที่เหตุของปัญหาที่นำไปสู่ความไม่สันติ แนวทางปฏิจจนสมุบาทเป็นการศึกษาความสัมพันธ์ของสิ่งที่เกี่ยวข้องกัน จากสิ่งนี้ไปสู่อีกสิ่งหนึ่ง อย่างไรก็ตาม หลักทฤษฎีการสื่อสารทางการเมืองซึ่งเป็นศาสตร์ทางตะวันตกเน้นความสำคัญในแง่ของเป้าหมายให้ได้รับประสิทธิผลมากกว่าคุณค่าความสัมพันธ์ด้านอื่นๆ ซึ่งมีความต่างจากพระพุทธศาสนา โดยให้ความสำคัญด้านจิตใจ คุณงามความดี กล่าวคือ เพื่อหาทางปลดปล่อยให้พ้นจากความทุกข์ ปราศจากกิเลสที่เป็นเครื่องครอบงำจิตใจเป็นเป้าหมายสูงสุด

จากปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองสื่อสารเพื่อสร้างความเกลียดชังในสังคม ส่งผลกระทบนำไปสู่ความไม่สันติในสังคม โดยมองผ่านหลักปฏิจจนสมุบาท ซึ่งผู้วิจัยได้แสดงให้เห็นถึงเหตุปัจจัยการ^{๘๕} การอิงอาศัยกันของเหตุแห่งทุกข์และแนวทางดับทุกข์ในชีวิตประจำวัน และในชาติที่ต้องเผชิญปัญหา ความทุกข์อันเกิดจากชีวปัจจัยในการดำรงชีวิต ที่เป็นเหตุของความทุกข์ในวิถีชีวิตขณะปัจจุบัน ปัญหาความทุกข์ดับได้ที่เหตุ ดับเหตุได้ก็ดับปัญหาแห่งความทุกข์ได้ จากการศึกษาข้อมูลพบว่า ในพระไตรปิฎกในมหานิทานสูตรพระพุทธองค์แสดงหลักที่เป็นปัจจัยการ^{๘๖} ทั้งที่เป็นภายในจิตใจของบุคคล เป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในสังคม นอกจากนั้น ปฏิจจนสมุบาทได้แสดงถึงทางแห่งทุกข์หรือความชั่วร้ายทางสังคม^{๘๗} ซึ่งต่างก็ใช้วิธีการดำเนินตามวิถีเดียวกันกับปฏิจจนสมุบาทแห่งทุกข์ของชีวิต แต่มีการแสดงออกมาภายนอกที่เป็นตัณหา ตั้งแต่อวิชชาถึงตัณหา ตั้งแต่ตัณหาจนถึงปัญหาความชั่วร้ายที่เรียกว่า “อกุศลกรรม”^{๘๘} กล่าวคือ ไม่ว่าทุกข์ที่เกิดขึ้นกับสังคม ก็ไม่ต่างจากทุกข์ที่เกิดขึ้นเช่นเดียวกับภายในจิตใจของตัวบุคคล ซึ่งปัจจัยการแห่งทุกข์ของสังคมประมวลได้ดังนี้

^{๘๕} ดูรายละเอียดในการ; อธิบายไว้ตามนัย, ในมหานิทานสูตร, ปฏิจจนสมุบาท คือ ปัจจัยการ หมายถึงอาการแห่งธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้น (ส.นิ.อ. ๒/๑/๗) ปัจจัยการภายในจิตใจของบุคคล และที่เป็นไปในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์หรือในทางสังคม ปัจจัยการทางจิตใจ ตัณหา ๖ ได้แก่ ตัณหาในรูป เสียง กลิ่น รส เป็นต้น ส่วนปัจจัยการทางสังคมตัณหาได้แก่ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา.

^{๘๖} ปัจจัยการในที่นี้ เพื่อให้เห็นกระบวนการที่ต่อเนื่องมาแต่ต้น ตั้งแต่รวมอยู่ในปัจจัยการของชีวิตจนขยายแยกออกไปสู่ปัจจัยการทางสังคมคือ ตลอดมาจนถึงการเกิดขึ้นของความชั่วร้ายทั้งหลายในสังคม ตามนัยแห่งมหานิทานสูตร, ดูรายละเอียดใน, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรมฉบับปรับขยาย**, หน้า ๒๐๘.

^{๘๗} อ้างพุทธธรรมฉบับปรับขยายแล้ว.

^{๘๘} อกุศลกรรม คือ กรรมที่เป็นอกุศล การกระทำที่ไม่ดี กรรมชั่ว หมายถึงการกระทำที่เกิดจากอกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ หรือ โมหะ.

๑) ปฏิจสุมุปาบท ช่วงกระบวนธรรมร่วม

เพราะอวิชาเป็นปัจจัย	สังขารจึงมี
เพราะสังขารเป็นปัจจัย	วิญญาณจึงมี
เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย	นามรูปจึงมี
เพราะนามรูปเป็นปัจจัย	สฬายตนะจึงมี
เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย	ผัสสะจึงมี
เพราะผัสสะเป็นปัจจัย	เวทนาจึงมี
เพราะเวทนาเป็นปัจจัย	ตัณหาจึงมี

๒) ปฏิจสุมุปาบท ช่วงปัจจุยาการแห่งทุกข์ของสังคัม

เพราะอาศัยเวทนา	ตัณหาจึงมี
เพราะอาศัยตัณหา	ปรีเยสนา (การแสวงหา) จึงมี
เพราะอาศัยปรีเยสนา	ลาภะ (การได้) จึงมี
เพราะอาศัยลาภะ	วินิจฉยะ (การกำหนด) จึงมี
เพราะอาศัยวินิจฉยะ	ฉันทราคะ (ความกำหนดด้วยอำนาจ ความพอใจ) จึงมี
เพราะอาศัยฉันทราคะ	อัชโณสสานะ (ความหมกมุ่นฝังใจ) จึงมี
เพราะอาศัยอัชโณสสานะ	ปริคคหะ (การยึดถือครอบครอง) จึงมี
เพราะอาศัยปริคคหะ	มัจฉริยะะ (ความตระหนี่) จึงมี
เพราะอาศัยมัจฉริยะะ	อารักขะ (ความหวงกั้น) จึงมี
เพราะอารักขะเป็นเหตุ	บาปอกุศลธรรมเป็นอเนก

ย่อมเกิดขึ้นจากการถือท่อนไม้ การถือศัสตราการทะเลาะ การแก่งแย่ง การวิวาทการพุด
ขึ้นเสียงว่า “มึง มึง” การพุดส่อเสียดและการพุดเท็จ อานนท ข้อยที่เรากล่าวไว้เช่นนี้ว่า

เพราะอารักขะเป็นเหตุ บาปอกุศลธรรมเป็นอเนก ย่อมเกิดขึ้นจากการถือท่อนไม้ การถือ
ศัสตรา การทะเลาะการแก่งแย่ง การวิวาท การพุดขึ้นเสียงว่า “มึง มึง” การพุดส่อเสียด และ
การพุดเท็จ เธอพึงทราบเหตุผลที่อารักขะเป็นเหตุ บาปอกุศลธรรมเป็นอเนก ย่อมเกิดขึ้นจาก
การถือท่อนไม้ การถือศัสตรา การทะเลาะ การแก่งแย่ง การวิวาท การพุดขึ้นเสียงว่า “มึง มึง”
การพุดส่อเสียด และการพุดเท็จ ดังต่อไปนี้ ถ้าอารักขะไม่ได้มีแก่ใครๆ ในภพไหนๆ ทั่วทุกแห่ง
เมื่ออารักขะไม่มีโดยประการทั้งปวงเพราะอารักขะดับไป บาปอกุศลธรรมเป็นอเนก จะเกิดขึ้น
จากการถือท่อนไม้ การถือศัสตรา การทะเลาะ การแก่งแย่ง การวิวาท การพุดขึ้นเสียงว่า “มึง
มึง” การพุดส่อเสียด และการพุดเท็จได้หรือ

ท่านพระอานนท์ทูลตอบว่า
เกิดขึ้นไม่ได้เลย พระพุทธเจ้าข้า
พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “อานนท์ เพราะเหตุนั้น เหตุ ต้นเหตุ และปัจจัยแห่งบาปอกุศลธรรม
เป็นอเนกที่เกิดขึ้นจากการถือท่อนไม้ การถือค้อน การทะเลาะการแก่งแย่ง การวิวาท การพูด
ขึ้นเสียงว่า “มึง มึง” การพูดส่อเสียด และการพูดเท็จ ก็คืออารักขะนั้นเอง”^{๘๙}

จากพระสูตรข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่า หลักธรรมมีความสอดคล้องกับหลักความจริงมีเหตุ
ปัจจัยต่อเนื่องกันมาเป็นสายสัมพันธ์ จากสภาพการอยู่ร่วมกันในสังคมย่อมมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงเป็น
สายสัมพันธ์ต่อเนื่องเช่นกัน การอิงแอบตามเหตุปัจจัยนี้ทำให้เห็นถึงกระบวนการที่ต่อเนื่องกันมาตั้งแต่
ต้น ดังจะเห็นได้จาก การวิเคราะห์ประเด็นปัญหาหรือทุกข์ทางสังคม ได้แก่ การทะเลาะวิวาท มีมูลเหตุ
ที่เกิดจากตัณหา^{๙๐} เป็นมูลฐานความอยาก ทำให้มนุษย์แสวงหาสิ่งต่างๆ มาสนองความอยาก ด้วยวิธี
แก่งแย่งเพื่อให้ได้มาในสิ่งนั้น เมื่อมนุษย์มีความหวังในสิ่งที่จะถูกแย่งไปจากการครอบครอง ก็ต้อง
ปกปักรักษาสิ่งนั้นๆ ไม่ยินยอมพร้อมใจ ยอมต่อสู้เพื่อไม่ให้อีกฝ่ายแย่งชิงของตนไปครอบครอง อีกทั้ง
ใช้คำประณาม ตำหนิ พูดส่อเสียด พูดเท็จ เพื่อให้สิ่งนั้นได้มาเป็นของตน ดังตัวอย่างพุทธพจน์ข้างต้น
ได้แสดงถึงการอิงอาศัยในแบบปัจจัยการของชีวิต จนขยายแยกออกไปอยู่ในปัจจัยการของสังคมที่
เกิดขึ้นของความชั่วร้ายในสังคมตามนัยแห่งมหานิทานสูตรได้กล่าวไว้

จากหลักธรรมที่กล่าวมาข้างต้น ปฏิจจนุปบาทเอื้ออำนวยผลในเชิงปฏิบัติ มีการสร้าง
คุณค่าทางจริยธรรมเพื่อประโยชน์แก่ชีวิต ทำให้เห็นโลกทัศน์ชีวิตที่กว้างขวางๆ เข้าถึงความเป็นไป
ของสังคมและชีวิตดำเนินไปตามเหตุผล ขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยของกระบวนการธรรมชาติที่เกิดขึ้นช่วยให้
คุณค่าทางการปฏิบัติ ๓ ประการ^{๙๑} ดังนี้

- ๑) การมองเห็นตระหนักรู้ว่าสิ่งที่เกิดขึ้นไม่ใช่มาจากการอ้อนวอนให้สำเร็จ หรือรอคอย
ความบังเอิญ แต่ต้องสำเร็จด้วยการลงมือกระทำ
- ๒) การกระทำเหตุปัจจัยเพื่อให้ได้ผลสำเร็จต้องอาศัยกระบวนการทางธรรมชาติและ
ใช้ปัญญาเป็นสำคัญในการจัดการกับปัญหา
- ๓) การเรียนรู้เข้าใจธรรมชาติ เป็นไปตามกระแสเหตุปัจจัย ย่อมช่วยเหลือทำลาย
ความหลงผิด ไม่ตกเป็นทาสของความไม่ถูกต้องและหลงผิด มีความเป็นอิสระและ
เข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งที่ถูกต้องตามวัตถุประสงค์

^{๘๙} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๐๓-๑๐๔/๖๑-๖๒.

^{๙๐} ตัณหา คือ ความเห็นแก่ตัว ทะยานอยากแสหาเครื่องบำรุงบำเรอปรนเปรอตน มุ่งเอาประโยชน์ส่วน
ตน ๑. กามตัณหา ได้แก่ราคะที่เนื่องด้วยกามคุณ ๕ (รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ) ๒. ภวตัณหา ได้แก่ความ
ปรารถนาในภพทั้งหลาย ๓. วิภวตัณหา ได้แก่ ความปรารถนาความปราศจากภพ หรือความขาดสูญ , ดูรายละเอียด
เพิ่มเติมใน, พุทธธรรมฉบับปรับปรุงขยาย.

^{๙๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงขยาย, หน้า ๑๕๘.

ผู้วิจัยได้เสนอแนวคิดหลักธรรมการอิงอาศัยกันและกันหรือหลักปฏิจจสมุปบาท เป็นแนวทางในการแก้ไข เป็นการมองที่ต้นเหตุของความขัดแย้งในสังคม ใช้เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาเพื่อการค้นหาทางแห่งการดับทุกข์ อย่างไรก็ตาม หลักปฏิจจสมุปบาท แสดงให้เห็นถึงความเป็นกลางๆ และความเห็นที่ถูกต้องไม่เอียงสุดไปด้านใดด้านหนึ่ง มีความสัมพันธ์อิงแอบกัน ตามที่ผู้วิจัยได้นำพุทธพจน์มาอ้างเป็นหลักแสดงให้เห็นความเป็นเหตุปัจจัย “มีที่มาจาก” ของสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นจริงตามธรรมชาติ แนวคิดที่อิงอาศัยกันและกันหรือพึ่งพาอาศัยกัน โดยใช้แนวคิดพระพุทธศาสนาเป็นตัวแสดงให้เห็นถึงความเป็นจริงธรรมชาติของมนุษย์ เมื่อนมนุษย์อยู่ร่วมกันทำให้มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน คือ สภาวะของสังคมมนุษย์โดยทั่วไปย่อมเกิดทุกข์เป็นปกติ ความทุกข์นั้นมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างไร อะไรคือทุกข์ เหตุของทุกข์ การดับทุกข์และหนทางแก้ไขเพื่อการดับทุกข์ควรมีแนวทางอย่างไร ซึ่งปัญหาความทุกข์ย่อมมีเหตุที่มาของความทุกข์

กล่าวโดยสรุป การสื่อสารทางการเมืองในพระพุทธศาสนาโดยอาศัยหลักการอิงแอบพึ่งพาอาศัยกันและกันเป็นหัวใจ ตามหลักปฏิจจสมุปบาทนั้น มีทั้งสายเกิดสายดับของความทุกข์ ซึ่งชี้ให้เห็นความเป็นธรรมชาติของมนุษย์ในการพึ่งพิงกันและกัน กล่าวได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับสังคมในปัจจุบันที่ต่างก็มีความสัมพันธ์กันไม่ได้แตกต่างกัน แนวทางปฏิจจสมุปบาทมีแนวคิดทางธรรมชาติในการแก้ไขปัญหาที่ตัวปัจเจกบุคคล และแนวคิดหลักธรรมปัจจัยการในการแก้ไขปัญหาทางสังคมอย่างรู้เท่าทันเป็นฐานคิดโดยอิงหลักธรรม เข้าใจในเหตุปัจจัยก็จะช่วยคืนความสงบสันติสู่สังคมได้อย่างยืนยาว ซึ่งหลักธรรมนี้ชี้ให้เห็นถึงหลักความเป็นจริงแท้ของความเป็นเหตุเป็นผล เป็นปัจจัยของกันและกัน ส่งผลต่อความขัดแย้งที่นำไปสู่ความรุนแรงทางการเมือง

๓.๒.๑.๒ แนวคิดจากคำสอนโอวาทปาติโมกข์

จากคำสอนที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการแสดงโอวาทปาติโมกข์ของพระพุทธองค์ ต่อที่ประชุมพระอรหันตสาวก ๑,๒๕๐ รูป ในวันมาฆบูชาที่มีการแสดงปาติโมกข์ที่ประกอบด้วยองค์ ๔ เรียกว่า “จาตุรงคสันนิบาต” ซึ่งมีเพียงครั้งเดียวของพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งๆ โอวาทปาติโมกข์ คือ หลักคำสอนสำคัญทางพระพุทธศาสนา^{๙๒} ซึ่งได้แก่ พุทธพจน์ ๓ คาถาครึ่ง ที่ พระพุทธเจ้าตรัสประทานแก่พระอรหันตสาวก

คำว่า “โอวาทปาติโมกข์” หรือเขียน “โอวาทปาฏิโมกข์”^{๙๓} ก็ได้เช่นกัน “โอวาท” คือ คำกล่าวสอน “ปาติโมกข์” แปลว่า ที่เป็นหลักหรือเป็นประธาน ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงอาณานัติโมกข์ คือ ประมวลพุทธบัญญัติที่ทรงตั้งขึ้นเป็นพุทธอาณานัติ ได้แก่ อาทิพรหมจริยสิกขาที่มีพุทธอนุญาตให้สวดทุกกึ่งเดือนในที่ประชุมสงฆ์ แต่หมายถึง โอวาทปาติโมกข์ซึ่งประกอบด้วยคาถา ๓ คาถาครึ่ง มี ขนติปรมม ตโป ตีติกขา ที่พระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์แสดงเอง^{๙๔} โอวาทปาติโมกข์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกดังนี้

^{๙๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *จาริกบุญ-จาริกธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์สวายจำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๒๑.

^{๙๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๒.

^{๙๔} ที.ม. (บาลี) ๒/๙๐/๗๖, วิ.อ. (บาลี) ๑/๑๙/๑๙๐-๑๙๒.

ความอดทนคือ ความอดกลั้นเป็นตบะอย่างยิ่ง
 พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสว่า นิพพานเป็นบรมธรรม
 ผู้ทำร้ายผู้อื่นไม่ถือว่าเป็นบรรพชิต

ผู้เบียดเบียนผู้อื่นไม่ถือว่าเป็นสมณะ
 การไม่ทำบาปทั้งปวง
 การทำกุศลให้ถึงพร้อม
 การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว
 นี่คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

การไม่กล่าวร้ายผู้อื่น การไม่เบียดเบียนผู้อื่น
 ความสำรวมในปาติโมกข์
 ความเป็นผู้รู้จักประมาณในอาหาร
 การอยู่ในเสนาสนะที่สงัด
 การประกอบความเพียรในอธิจิต
 นี่คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย^{๙๕}

มีรายละเอียดเพิ่มเติม อีกตอนหนึ่งที่พระพุทธองค์ตรัสต่อที่ประชุมสงฆ์ ปรากฏใน
 พระไตรปิฎกว่า “ภิกษุทั้งหลาย พระวิปัสสีพุทธเจ้าทรงแสดงปาติโมกข์^{๙๖} ในที่ประชุมสงฆ์ที่กรุงพันธุมิตราชธานีนั้นดังนี้

ความอดทนคือความอดกลั้นเป็นตบะอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสว่า นิพพานเป็นบรมธรรม ผู้ทำร้ายผู้อื่น ไม่ถือว่าเป็นบรรพชิต ผู้เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ถือว่าเป็นสมณะ การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว นี่คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย การไม่กล่าวร้ายผู้อื่น การไม่เบียดเบียนผู้อื่น ความสำรวมในปาติโมกข์ ความเป็นผู้รู้จักประมาณในอาหาร การอยู่ในเสนาสนะที่สงัด การประกอบความเพียรในอธิจิต นี่คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย^{๙๗}

จากพระสูตรข้างต้น แสดงให้เห็นว่า หลักคำสอนโอวาทปาติโมกข์ในทางพระพุทธศาสนา เป็นคำสอนที่พระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญอย่างยิ่งและเป็นประโยชน์ต่อความอดทน โดยใช้สติปัญญา เพียรด้วยความเข้มแข็งของจิตใจ นำไปสู่นิพพานเป็นธรรมอันสูงสุด หรือเป็นธรรมอย่างยิ่ง อีกทั้งการละความชั่ว ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่กล่าวร้าย การด่า การกล่าวเสียดสี และรู้จักประมาณความพอดีของตน พึงทำแต่ความดี และทำจิตใจให้บริสุทธิ์ผ่องแผ้วย่อมนำมาความสงบสุขมาให้ พระพุทธองค์

^{๙๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๐/๕๐.

^{๙๖} ปาติโมกข์ ในที่นี้มีได้หมายถึงอาณาปาติโมกข์ (ประมวลพุทธบัญญัติที่ทรงตั้งขึ้นเป็นพุทธอาณา ได้แก่ อาทิพรหมจริยสิกขา ที่มีพระพุทธานุญาตให้สวดในที่ประชุมสงฆ์ทุกกึ่งเดือน) แต่หมายถึงโอวาทปาติโมกข์ ซึ่งประกอบด้วยคาถา ๓ คาถามี ขนฺตี ปรมิ ตโป ตีติกขา เป็นต้น ที่พระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ทรงแสดงเอง ; ที.ม.อ. ๙๐/๗๖, วิ.อ. ๑/๑๙/๑๙๐-๑๙๒.

^{๙๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๐/๕๐-๕๑.

ทรงแสดงออกถึง “ความอดทน” ความอดทนต่อสิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่มากระทบและพึงรักษาจิตให้เข้มแข็งด้วยการรักษาศีล แนวทางนี้สามารถนำมาปฏิบัติใช้ในสังคมกับสถานการณ์การสื่อสารทางการเมืองในปัจจุบัน ซึ่งแบ่งออกได้เป็น ๓ ระดับ โดยมีหลักการ อุดมการณ์ และวิธีการในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ดังนี้

๑. หลักการ ๓ หรือ พุทธโอวาท เป็นการรวบรวมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ไว้เป็นหลักใหญ่ไว้สำหรับยึดเป็นหลักการสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ดังนี้

๑) สพพปาปสส อกรรม	การไม่ทำบาปทั้งปวง
๒) กุสลสฺสุปสมปทา	การทำกุศลให้ถึงพร้อม
๓) สจิตตปริโยทปนํ	การทำใจจิตของตนให้ผ่องแผ้ว ^{๙๘}

ประการแรก “สิ่งที่ชั่วไม่ทำ” “สพพปาปสส อกรรม” คำว่า “ปาป” ภาษาไทยใช้คำว่า “บาป”^{๙๙} หมายถึง กรรมที่มีโทษซึ่งสหระคต หรือ ประกอบพร้อมด้วยอกุศลจิต ๑๒ ดวง ได้แก่ การไม่ทำบาปทั้งปวง ได้แก่ การงดเว้น การลด ละเลิก ทำบาปทั้งปวง ซึ่งได้แก่ อกุศลกรรมบถ ๑๐ ทางแห่งความชั่ว มี ๑๐ ประการ อันเป็น ความชั่วทางกาย ทางวาจา และทางใจ ความชั่วทางกาย ได้แก่ การฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤตินิคมในกาม ความชั่วทางวาจา ได้แก่ การพูดเท็จ การพูดส่อเสียด การพูดเพ้อเจ้อ ความชั่วทางใจ ได้แก่ การอยากได้สมบัติของผู้อื่น การผูกพยาบาท และความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม

ประการที่สอง “สิ่งที่ดีอะไรดีแล้วมันต้องทำ” คือ สิ่งที่ดีตรงกันข้ามกับบาปก็คือบุญ “กุสลสฺสุปสมปทา” การทำกุศล^{๑๐๐} ทำความดีให้ครบถ้วน การทำกุศลให้ถึงพร้อม ได้แก่ การทำความดีทุกอย่างซึ่งได้แก่ กุศลกรรมบถ ๑๐ เป็นแบบของการทำฝ่ายดีมี ๑๐ อย่าง อันเป็นความดีทางกาย ทางวาจา และทางใจ ความดีทางกาย ได้แก่ การไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ทำร้ายเบียดเบียนผู้อื่นมีแต่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การไม่ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้มาเป็นของตน มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และการไม่ประพฤตินิคมในกาม การทำความดีทางวาจา ได้แก่ การไม่พูดเท็จ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบและไม่พูดเพ้อเจ้อ พูดแต่คำจริง พูดคำอ่อนหวานพูดคำให้เกิดความสามัคคีและพูดถูกกาลเทศะ การทำความดีทางใจ ได้แก่ การไม่โลภอยากได้ของของผู้อื่น มีแต่คิดเสียสละ การไม่ผูกอาฆาตพยาบาทมีแต่คิดเมตตา ปราณนาดี และมีความเห็น ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง ตามทำนองคลองธรรม เช่น เห็นว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

ประการที่สาม “สจิตตปริโยทปนํ” คือ “การทำใจให้ผ่องใส” อาจแปลว่าทำใจให้บริสุทธิ์ แต่พระพุทธองค์ทรงใช้คำว่า “สจิตตปริสุทฺธัง” หมายถึง บรรลุอรหัตต์ ซึ่งมีใช้ในสังคมทั่วไป แต่ในที่นี้ใช้คำว่า “สจิตตปริโยทปนํ” หมายถึง ว่าทุกคนทำจิตให้ผ่องใสเข้มขึ้นเบิกบาน ทำใจให้ผ่องใสให้สะอาดบริสุทธิ์ เบิกบานกับธรรมที่ดังาม ๓ อย่างนี้เป็นหลักการ การนำไปถือปฏิบัติในหน้าที่ของ

^{๙๘} ที่.ม. (บาลี) ๑๐/๙๐/๔, พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘๓/๙๐.

^{๙๙} ที่.ม. ฎีกา (บาลี) ๒/๙๐/๙, บาบหมายถึงกรรมที่มีโทษซึ่งสหระคตด้วยอกุศลจิต ๑๒ ดวง; ที่.ม.ฎีกา.

๙๐/๙๒.

^{๑๐๐} กุศล หมายถึงกุศลที่เป็นไปในภูมิ ๔.

นักการเมืองในการบริหารบ้านเมืองจะช่วยให้เกิดความสงบสันติสุข ซึ่งเป็นหลักการในทางปฏิบัติ และทำให้เกิดมีสติในการพิจารณาถึงรู้เท่าทันถ้าหากนักการเมืองได้ปฏิบัติตามธรรมะ ๓ อย่างนี้อย่างครบถ้วน เมื่อใช้คำว่าสงเคราะห์ไปในทางปฏิบัติ คำว่า “ไตรสิกขา”^{๑๐๑} ที่เป็นธรรมปฏิบัติ นั้น หมายถึง ๑) อธิศีลสิกขา ๒) อธิจิตสิกขา ๓) อธิปัญญาสิกขา ซึ่งจะพาไปสู่พระนิพพานในที่สุด ตัวจิตผ่องใสรู้แจ้งทางปัญญา คือ อธิปัญญา การทำความดีให้สมบูรณ์เตรียมพร้อมจิตให้มีสมาธิไปสู่ขั้นสูงขึ้นไปคือ ตัวอธิจิต การฝึกอบรมขั้นพื้นฐานพัฒนาทางกาย วาจา และอาชีพ ให้มีชีวิตที่ดีงามร่วมกันคือ อธิศีล ทั้ง ๓ สิ่งนี้ก็คือ ศีล สมาธิ ปัญญา^{๑๐๒} เรียกว่า “ไตรสิกขา” ดังนั้นจึงเป็นสิ่งสำคัญมากในการนำไปฝึกปฏิบัติ

๒. อุดมการณ์ ๔ เป็นพุทธพจน์หลักสำคัญสำหรับพุทธสาวกยึดถือและน้อมนำไปปฏิบัติ ๔ ประการ ดังนี้

๑) ชันตี ปรมิ ตโป ตีติกขา	ความอดทนอดกลั้นเป็นตบะอย่างยิ่ง
๒) นิพพานํ ปรมิ วทนติ พุทธา	พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสว่านิพพานเป็นบรมธรรม
๓) น หิ ปพฺพชิตो ปรูปฆาติ	ผู้ทำร้ายผู้อื่น ไม่ถือว่าเป็นบรรพชิต
๔) สมโณ โหติ ปรี วิหฺรฺยณโต	ผู้เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ถือว่าเป็นสมณะ ^{๑๐๓}

(๑) คำว่า “ชันตี” หมายถึง ความอดทน ความเข้มแข็ง อดทนเพื่อบรรลุความดีงาม และความมุ่งหมายอันชอบ การรักษาปกติภาวะของตนไว้ได้ไม่ว่าจะถูกกระทบกระทั่งด้วยสิ่งอันเป็นที่พึงปรารถนาหรือไม่พึงปรารถนาก็ตาม ยังมีความมั่นคงหนักแน่น ไม่หวั่นไหวมีความอดทนต่อคำพูด ไม่ว่าจะมีคนกล่าวร้าย ส่อเสียดด้วยวาจาต่างๆ ก็ตาม ก็ไม่หมัดกำลังใจไม่ละทิ้งปณิธานที่ตั้งไว้ สามารถใช้สติปัญญาควบคุมให้ตนอยู่ในอำนาจของเหตุผล และแนวทางความประพฤติที่ตั้งไว้เพื่อจุดหมายอันชอบไม่ลุแก่อำนาจกิเลส ซึ่งคำว่า “ชันตี” พบว่า มีการขยายความของความหมายไว้หลายแห่งในหลักธรรมหมวดต่างๆ ซึ่งในแต่ละบริบทของคำขยายมีความหมายคล้ายคลึงกัน จะเน้นในเรื่องความอดทนของจิตใจต่อสิ่งเร้าภายนอก ใช้การประพฤติปฏิบัติความดีงามเป็นแนวทางและใช้สติปัญญาควบคุมอดทนให้อยู่ในอำนาจของเหตุผล จากหลักนี้ ท่านพระเทพวิสุทธิกวี ได้กล่าวไว้ว่า “จะทำให้เกิดสันติในสังคม คนมีสติอยู่แล้วก็เกิดสันติ เกิดความอดทน ตัวอดทนจะอยู่คู่กับเส้นทางไปนิพพานอยู่แล้ว นิพพานที่เราบรรณาการก็คือ การทำให้สังคมสุขสงบ”^{๑๐๔}

^{๑๐๑} ไตรสิกขา ๓ อย่าง ได้แก่ อธิศีลสิกขา คือการฝึกอบรมในด้านความประพฤติ ระเบียบ วินัย ให้มีสุจริตทางกาย วาจาและอาชีพ , อธิจิตสิกขา คือ การฝึกอบรมทางจิตใจ การปลูกฝังคุณธรรม สร้างเสริมคุณภาพจิตใจ รู้จักใช้ความสามารถในกระบวนการสมาธิ, อธิปัญญาสิกขา คือ การอบรมทางปัญญาอย่างสูง ทำให้เกิดความรู้แจ้งที่สามารถชำระจิตให้บริสุทธิ์หลุดพ้นเป็นอิสระโดยสมบูรณ์.

^{๑๐๒} พ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๘๕/๑๘๐.

^{๑๐๓} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๙๐/๔, พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘๔/๙๐.

^{๑๐๔} สัมภาษณ์ พระเทพวิสุทธิกวี (เกษม สลฺยณโต), อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๑๗ ตุลาคม ๒๕๕๗.

(๒) คำว่า “นิพพาน” หมายถึง การดับกิเลสและกองทุกข์เป็นโลกุตตรธรรม เป็นจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา เป็นสภาพที่ดับกิเลสและกองทุกข์หรือภาวะที่เป็นสุขสูงสุดเพราะไร้กิเลสไร้ทุกข์เป็นอริยาบถสมบูรณ์^{๑๐๕} ประเภทของนิพพานโดยทั่วไปที่รู้จักกัน แบ่งเป็นนิพพาน ๒ ธาตุ ๒ ตาม คัมภีร์อิติวุตตกะ^{๑๐๖} ได้แก่

๑. สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ นิพพานธาตุมีอุปาทิเหลืออยู่ หรือนิพพานมีเชื้อเหลือ

๒. อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ นิพพานธาตุไม่มีอุปาทิเหลือ หรือนิพพานไม่มีเชื้อเหลือ

จากคำอธิบายคำว่า “นิพพาน” ข้างต้นยังมีขยายความอยู่หลายหมวดหลักธรรม บางนัยหนึ่งอธิบายว่า ๑) ดับกิเลสมีเบญจขันธ์เหลืออยู่ ๒) ดับกิเลสไม่มีเบญจขันธ์เหลืออยู่ นอกจากนี้ นิพพานยังปรากฏในสมบัติ ๓ ซึ่งได้แก่ความพร้อมพร้อมสมบูรณ์แห่งสิ่งอันให้ความสำเร็จตามปรารถนา หรือผลสำเร็จที่ให้สมปรารถนา ๓ ประการ ๑) มนุษย์สมบัติ คือสมบัติในมนุษย์หรือสมบัติชั้นมนุษย์ ๒) เทวสมบัติ คือสมบัติในสวรรค์หรือทิพย์สมบัติ และ ๓) นิพพานสมบัติ สมบัติคือ นิพพาน

(๓) คำว่า บรรพชิต หมายถึง ผู้บวช นักบวช เช่นภิกษุ สมณะ ดาบสฤณี แต่ในพระศาสนา ได้แก่ ภิกษุสามเณร และในสัปบุรุษบัญญัติวางไว้เป็นการกล่าวสรรเสริญ ความดีที่คนถือปฏิบัติกัน เป็นผู้ยอมสละการครองชีวิตอย่างคลุกคลีอยู่กับคนเพื่อพระพุทธศาสนา

(๔) คำว่า สรณะ คือ ผู้สงบ หมายถึง นักบวชทั่วไป แต่ในพระพุทธศาสนา ท่านได้ให้ความหมายว่า หมายถึง ผู้ระงับบาป ได้แก่ พระอริยบุคคล และผู้ปฏิบัติเพื่อระงับบาป ได้แก่ ผู้ปฏิบัติธรรมเพื่อเป็นพระอริยบุคคล ความเป็นนักบวช บรรพชิต หรือสรณะ ไม่ได้อยู่ที่การเป็นเทพเจ้าอันศักดิ์สิทธิ์ หรือการเป็นตัวแทนสวรรค์ เจ้าพิธีหรือการปลุกเสกหนึ่ตัวเข้าไปอยู่ในป่า แต่อยู่ที่การทำสันติให้ปรากฏในชีวิตจริง

๓. วิธีการ ๖

คำว่า วิธีการ หมายถึง วิธีการที่ธรรมทูตผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนาถือเป็นกลยุทธ์ พระภิกษุที่ออกเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งมีเป็นจำนวนมากให้ใช้วิธีการเหมือนกันเพื่อจะได้เป็นไปในแนวทางเดียวกันและถูกต้องเป็นธรรม ได้แก่ วิธีการทั้ง ๖ วิธีการ ได้แก่ คาถา พุทธอุทาน ๖ ประการ เหมาะสำหรับนำไปเป็นวิธีการเผยแผ่พระธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา

๑) อนุปวาโท อนุปมาโต	การไม่กล่าวร้าย การไม่ทำร้าย
๒) ปาติโมกฺเข จ สํวโร	ความสำรวมในปาติโมกข์
๓) มตตญฺญตา จ ภตตสฺมี	ความเป็นผู้รู้จักประมาณในอาหาร
๔) ปนตฺยจ สยนาสนํ	ที่นั่งนอนอันสงัด
๕) อธิจิตฺเต จ อาโยโค	ความเพียรในอธิจิต

^{๑๐๕} พ.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๔๔/๓๔๒-๓๔๓.

^{๑๐๖} พ.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๒๒๒/๒๕๘. คัมภีร์อิติวุตตกะ ธิเบศร์ธรรมมัทธสังคหะ เรียกการแบ่งอย่างนี้ว่าเป็นการแบ่งตามปริยายแห่งเหตุ (การณปริยาย) แล้วแสดงวิธีแบ่งอีกอย่างหนึ่งตามประเภทแห่งอาการเป็นนิพพาน ๓ คือ สุนฺญตฺ-นิพพาน อนิมิตฺนิพพาน และอัปปณฺหิตนิพพาน; สงคห, ๓๔.

๖) เอต์ พุทธาน สาสน์ นี้เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย^{๑๐๗}

จากพระสูตรข้างต้น แสดงให้เห็นว่า ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนามีวิธีการตามหลักของพระพุทธองค์ในเรื่องเกี่ยวกับคำพูดที่สร้างความเชื่อถือให้กับผู้ฟังธรรมด้วยคำพูดที่ไม่ถูกเหยียดหยามผู้อื่น ไม่มีการบังคับขู่เข็ญในการรับฟังด้วยวิธีการต่างๆ พร้อมด้วยผู้สอนที่มีกิริยามารยาทสำรวม น่าเชื่อถือ อีกทั้งการวางตัวตนในสถานที่ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการอยู่ในสถานที่รับประทานอาหาร สถานที่นอน และการทำเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้อื่นเพื่อในการประพฤติปฏิบัติตนเป็นผู้เผยแผ่ธรรมที่ดี พอสรุปประเด็นได้ดังนี้

๑. การไม่กล่าวร้าย โดยการเผยแผ่ศาสนาด้วยการไม่กล่าวร้ายโจมตีดูถูกความเชื่อผู้อื่น
๒. การไม่ทำร้าย โดยการเผยแผ่ศาสนาด้วยการไม่ใช้กำลังบังคับขู่เข็ญด้วยวิธีการต่างๆ
๓. ความสำรวมในพระปาติโมกข์ โดยการรักษาความประพฤติให้น่าเลื่อมใส
๔. ความเป็นผู้รู้จักประมาณในอาหาร โดยเสพปัจจัยสี่อย่างรู้ประมาณพอเพียง
๕. ที่นั้งนอนอันสงัด รักสันโดษไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ
๖. ความเพียรในอธิจิต ด้วยการพัฒนาจิตใจเสมอ มีใจว่าเอาแต่สอนแต่ตนเองกลับไม่กระทำตามที่สอน

กล่าวโดยสรุป แนวคิดโอวาทปาติโมกข์เป็นหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่เป็นหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนาในการตั้งจิตอธิฐานไม่ว่าร้ายกัน ไม่เบียดเบียนกัน ไม่ทำลายล้างกัน เคารพตามกฎเกณฑ์ รู้จักพอเพียงไม่โลภมาก ใช้ชีวิตอย่างสงบสงัด ผีจิตข่มจิตอยู่เสมอ เป็นวิธีการที่จะเข้าถึงนิพพาน วิธีการที่พระพุทธองค์แสดงเรื่องนี้มื่อตรมการณ์คือไปนิพพาน แต่ในยุคสังคมปัจจุบัน การเข้าถึงพระนิพพานอาจจะต้องคิดไปให้กว้างไกล จะทำให้ดูไกลจากความจริง พอเทียบเคียงให้ทุกคนมีความสงบ รักสันติสุข ก็น่าจะเป็นความหมายที่พอจะนำมาใช้ในบริบทสังคมที่มีความสับสนเข้าสู่วิกฤตทางการเมืองจนนำไปสู่ความรุนแรง ดังที่ พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ทรงสรรเสริญนิพพานว่าเป็นยอด และหลักการทั้งสามอย่างนี้เป็นไปเพื่อนิพพาน หากคนในสังคมดำเนินการด้วยวิธีการตามหลักนี้ ก็จะทำให้เกิดสันติในสังคม เมื่อคนมีสติเกิดสันติเกิดความอดทน ความอดทนจะอยู่คู่กับเส้นทางไปนิพพาน การทำให้สังคมสงบสุข ซึ่งความสงบสุขของสังคมปัจจุบันมาจากความไม่แน่นอนวุ่นวายสับสนแตกแยก และรุนแรง นั่นก็คือ สภาวะแห่งนิพพานในที่นี้ ดังคำบาลีกล่าวว่า “นตฺถิ สุนฺติปรํ สุขัง” แปลว่า “ความสุขอันยิ่งกว่าความสุขอันเกิดจากความสงบไม่มี” ทั้ง ๓ อย่างนี้จะช่วยให้ไม่เบียดเบียนกัน ความสงบสุขก็ตามมายิ่งทำความดีร่วมกันในสังคมก็ยิ่งเพิ่มความสงบขึ้น จิตใจผ่องใสสงบจากกิเลส ดังนั้น หลักโอวาทปาติโมกข์นำไปปฏิบัติใช้โดยหลักการและวิธีการนี้จะทำให้เป็นผู้มีสติ มีความอดทนที่จะไปให้ถึงสันติได้

^{๑๐๗} ที่.ม. (บาลี) ๑๐/๙๐/๔, ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๙๐/๕๐, พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘๕/๙๑.

๓.๒.๒ ความหมายของ การสื่อสารทางการเมืองเพื่อสันติ

พระพุทธศาสนาสอนเรื่องสันติภาพอย่างเป็นสากลเทศนา พระพุทธองค์ได้รับการยอมรับว่าเป็นพระราชาแห่งสันติภาพ^{๑๐๘} ความหมายสันติได้กล่าวไว้อย่างไร คำว่า สันติในพระพุทธศาสนา และ สันติในความหมายของนักวิชาการด้านสันติภาพ ได้กล่าวถึงความหมายของสันติไว้หลายมุมมอง มีลักษณะ ดังนี้

ความหมายของสันติ

การแสวงหาสันติในยุคปัจจุบันต่างก็ได้พยายามคิดค้นหาวิธีการต่าง ๆ ที่จะช่วยรักษาสันติสุขไว้ให้ยืนยง ดังจะเห็นได้ว่า ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นเป็นที่มาของความรุนแรง สร้างความแตกแยกทางสังคม แต่สิ่งที่มนุษย์แสวงหาก็คือ สันติ ความสงบสุข ราบรื่น ร่มเย็นและถาวร แต่มีสิ่งหนึ่งที่นำมาพิจารณา คือ แนวทางคำสอนพระพุทธศาสนา ดังพุทธสุภาษิตที่แสดงให้เห็นลักษณะของพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งสันติ ดังที่กล่าวนี้

สันติ หมายถึง ความสงบ สันติภาพ คือ สภาวะแห่งความสงบ ความเป็นปกติ ไม่กระทบกระทั่งกับใคร สันติภาพเป็นที่ปรารถนาของทุกคน สำหรับพระพุทธศาสนากล่าวได้ว่าเป็นศาสนาแห่งสันติอย่างแท้จริง เพราะหลักการของพระพุทธศาสนาไม่ส่งเสริมการเบียดเบียนทำร้ายซึ่งกันและกัน ไม่ว่าจะเบียดเบียนทางกายหรือ วาจา ดังคำกล่าวดังนี้

นตฺถิ สนฺติปรี สุขํ	สุขอื่นยิ่งกว่าความสงบไม่มี
สนฺติมคฺคเมว พฺรหฺม	สูงส่งพ้นทางแห่งความสงบ
โลกามิสํ ปชฺเห สนฺติเปกฺโข	ผู้มุ่งความสงบ พึงละเหยื่อ ล่อไปทางโลกเสีย
มชฺฌิมา ปฏิปทา	คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ทางสายกลางอันเป็นไปเพื่อสงบระงับ

จากการศึกษาพระไตรปิฎกได้อธิบายให้มีความสำคัญกับประเด็นนี้จึงได้จำแนกประเภทของสันติโดยแบ่งจำแนก อาณาเขต ระดับของสันติเชิงโลกุตระ และสันติเชิงโลกียะ โดยแบ่งสันตติออกเป็น ๓ ระดับคือ^{๑๐๙}

๑. สันติโดยส่วนตัว (อัจจันตสันติ) หมายถึง นิพพาน หรือธรรมเป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดทั้งอุปธิทั้งหมด เป็นที่สิ้นตัณหา เป็นที่คลายกำหนด เป็นที่ดับกิเลส เป็นที่เย็นสนิท สันติตามนัยนี้จึงหมายถึง สันติเชิงโลกุตระ

๒. สันติโดยองค์นั้นๆ (ตัทธกสันติ) หมายความว่า การสงบไปของกิเลสอย่างใดอย่างหนึ่งนั้นต้องอาศัยองค์ธรรมที่ตรงกันข้ามหรือธรรมที่เป็นคู่ปรับจึงสงบได้ เช่นผู้บรรลุปฐมฌานจะทำให้

^{๑๐๘} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ฐมจิตโต), **พุทธวิธีสร้างสันติภาพ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท อัมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ปจำกัด, ๒๕๓๒), หน้า ๑๗.

^{๑๐๙} พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิธิบุญญากร), **พุทธสันติวิธี**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เซ็นจูรี จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๑๑๒.

นิวรรณ์สงบไป ผู้บรรลุนิยามานจะทำให้วิตกวิจารณ์สงบไป ซึ่งการนิยาม “สันติ” ตามนัยนี้ย่อมชี้ให้เห็นถึง การตั้งสันติเข้ามาเกี่ยวข้องกับความจริงเชิงโลกียะ

๓. สันติโดยสมมติ (สมมติสันติ) หมายถึง ความสงบแห่งทิว ๖๒ การที่บุคคลหรือเจ้าลัทธิ สมณพราหมณ์ ไม่ทะเลาะกัน แกร่งแย่งวิวาท มุ่งร้ายกันด้วยอำนาจทิฐิหรือทะเลาะวิวาทกัน สังคมที่ไม่มีสงคราม ไม่มีความขัดแย้ง ไม่มีความรุนแรง สันติตามนัยนี้หมายถึง สันติภายในและภายนอก

ท่านพุทธทาส ได้ให้ความหมายของคำว่า “สันติ” ในความหมายที่กล่าวถึง สิ่งที่ไม่มีความโอบกวนความสงบสุข เป็นสันติภาพส่วนบุคคล หรืออยู่รวมกันเป็นหมู่คณะแล้วอยู่กันเป็นสุข เรียกว่า สันติภาพ หรือ เรียกสันติสุขก็ได้ มันเป็นภาวะของสิ่งที่มีชื่ออย่างนั้น มีสันติหรือมีความสุข ภาวะแห่งความมีสันติหรือมีความสุข เป็นภาวะ เรียกว่า สันติภาวะหรือ สันติภาพ^{๑๑๐}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของ สันติภาพ ที่มาจากสันติ บวกกับภาวะ ภาวะแปลว่า ภาพ ภาวะคือความเป็น ไม่มีความหมายในตัว สันติภาพก็คือ ภาวะแห่งสันติ ได้แก่ ตัวสันติ หมายถึง ความสงบ สันติหรือความสงบ ซึ่งเป็นชื่อหนึ่งของพระนิพพานเป็นคำเรียกที่ใช้แทนกันได้ สันติคือ นิพพาน (นิพพานํ ปรมิ สุข) หมายถึง นิพพานเป็นบรมสุขหรือเป็นสุขอย่างยิ่ง^{๑๑๑}

พระมหาประยูร ธมฺมจิตฺโต (มีฤกษ์) ได้อธิบาย ความหมาย สันติภาพ หมายถึงรวมทั้ง สันติภาพภายในและสันติภาพภายนอก สันติภาพภายใน (อัมตสันติ) ความสงบใจ หมายถึง สภาพจิตใจที่เป็นอิสระจากความคิดหรืออารมณ์ที่กระสับกระส่ายอึดอัดรำคาญ การบรรลุถึงบรมสันติภายใน จิตเป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิตที่ดีในพระพุทธศาสนา “สุขอันยิ่งกว่าความสงบไม่มี” ซึ่งเป็นสันติที่เป็นลักษณะของนิพพาน^{๑๑๒}

พระไพศาล วิสาโล กล่าวถึง สันติภาพมีความหมาย ๒ นัยหมายถึง^{๑๑๓}

๑. สภาพที่ปราศจากสงครามได้แก่ ภาวะที่ปลอดพ้นจากการรบฆ่าฟันและความโกลาหลอลหม่าน

๒. ภาวะที่สงบ ราบรื่น ผู้คนดำรงชีวิตอย่างมีสุขและมีสมานฉันท์ต่อกัน โดยโครงสร้างทางสังคมจะต้องมีความยุติธรรม เคารพในความเป็นมนุษย์ของปัจเจกชน อีกทั้งคำนึงถึงประโยชน์สุขของมหาชนยิ่งกว่าคนส่วนน้อย

^{๑๑๐} พุทธทาสภิกขุ, **สันติภาพของโลก**, ฉบับที่ระลึกถึงปีสันติภาพ ๒๕๒๙, (กรุงเทพมหานคร: สวน อุศมฺมูลนิธิต, ๒๕๓๑), หน้า ๒.

^{๑๑๑} พระธรรมปิฎก (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **การศึกษาเพื่อสันติภาพ**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๕.

^{๑๑๒} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธวิธีสร้างสันติภาพ**, หน้า ๑๙.

^{๑๑๓} พระไพศาล วิสาโล, **สื่อเพื่อสันติภาพ**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท วิคตอรี เพาเวอร์พอยท์ จำกัด, ๒๕๓๐), หน้า ๒๓.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยบุญญากร) ได้ให้ความหมายว่า คำว่า “สันติภาพ” มาจากสันติกับภาวะ ตามคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาให้มุ่งเน้นไปที่คำว่า สันติคำเดียว ไม่ได้ระบุถึงสันติภาวะ สันติ คือ ภาวะแห่งความสงบ ในความหมายที่ลึกซึ้งและกว้าง สามารถตีความได้ ๒ มิติ คือมิติภายในและมิติภายนอก^{๑๑๔}

๑. มิติภายใน (Inner Peace) ความหมายของสันติ เน้นที่ความสงบทางใจ ซึ่งเป็นสภาพจิตที่ปราศจากกิเลส ตัณหา และความยึดมั่นถือมั่น ซึ่งในความหมายสันตินี้จะหมายถึงระดับโลกุตระ คือพระนิพพาน

๒. มิติภายนอก (External Peace) ความหมายของสันติ มักจะมุ่งเน้นที่สถานการณ์ภายนอกที่เกิดขึ้นในครอบครัว ชุมชน สังคม ทั้งในระดับประเทศและระดับโลก ซึ่งสภาพกลุ่มคนในระดับต่างๆ สามารถอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เอื้อเฟื้อเกื้อกูล และไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน

พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี (ว. วชิรเมธี) ได้ให้ความหมาย “สันติภาพ” ว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งสันติภาพ เพราะเป้าหมายสูงสุดของเรามุ่งไปที่สันติภาพ คือ ความสงบปราศจากกิเลส การมีสันติภาพที่ยั่งยืนถาวร เป็นอิสระ ปราศจากกิเลสทั้งหลายทั้งปวง ไม่มีสงครามในจิตใจของตัวเอง ต้องอาศัยการเจริญสติ ผู้ใดเจริญสติ ผู้นั้นมีสันติ สติอยู่ที่ใด สันติอยู่ที่นั่น^{๑๑๕}

ปรีดี พนมยงค์ ได้เสนอแนวคิดสันติภาพ ในแนวทางการส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ โดยไม่เห็นด้วยกับการกระทำใดๆ ที่ใช้ความรุนแรงในการแก้ปัญหา ไม่ว่าจะเป็นคนไทยหรือประเทศเพื่อนบ้าน เพราะการอยู่ร่วมกันอย่างสันติเป็นการสร้างความสุขให้กับประเทศของตน การรุกรานผู้อื่นนอกจากจะทำให้ตัวเองไม่มีความสุขแล้ว ยังเป็นการสร้างความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่นด้วย^{๑๑๖}

ศ.ดร.ประชุมสุข อาชวอำรุง ได้อธิบายคำว่าสันติภาพเป็นสภาพที่เป็นทั้งมรรคและผล (means and end) สันติภาพเป็นสภาพการสงบสุขที่ทุกคนปรารถนาที่จะเสริมสร้างขึ้น เป็นอุดมการณ์ของชีวิต เป็นเป้าประสงค์ที่ต้องการให้บรรลุ เมื่อพิจารณาความเป็นธรรมชาติของมนุษย์ซึ่งเป็นสัตว์โลกที่ประเสริฐก็ย่อมมีความขัดแย้ง สันติภาพจึงเป็นวิธีการจะเข้าไปคลี่คลายปมขัดแย้งให้หลุดออก โดยไม่ใช้ความรุนแรงในการทำร้าย ประหัตประหารด้วยสันติวิธี ซึ่งเป็นสันติภาพที่เป็นมรรคหรือวิธีการ^{๑๑๗}

สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ได้ให้ความหมายว่า สันติภาพที่สำคัญที่สุดต้องเป็นสันติภาพภายใน ถ้าไม่มีสันติภาพภายในก็จะมีสันติภาพภายนอก ต้องเจริญสติภายใน ลดความรุนแรงภายใน ความโลภ ความโกรธ ความหลง ภายใน ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะสะท้อนออกมาสู่ภายนอก ควรกำหนดรู้เท่าทันความ

^{๑๑๔} พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยบุญญากร), พุทธสันติวิธี, หน้า ๑๐๘.

^{๑๑๕} พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี (ว. วชิรเมธี), สันติมรรคเพื่อสันติประชาธิปไตย, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิมุตตยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๐๐.

^{๑๑๖} พระณานิพิทย์ อินทจารี, พุทธศาสนากับปรีดี พนมยงค์, (กรุงเทพมหานคร: Than books ๒๕๕๒), หน้า ๔๔.

^{๑๑๗} ประชุมสุข อาชวอำรุง, ประมวลความรู้เรื่องสันติภาพ, หน้า ๓๒๓.

ซับซ้อนของสังคมภายนอกด้วย ทำตัวให้สันติอย่างเดียวไม่พอ ควรรู้ระบบภายนอกอะไรที่มันไม่สันติ ซึ่งสันติจะต้องเป็นทั้งมรรคและทั้งผล เป็นทั้งภายในและภายนอกเชื่อมโยงกันตลอด^{๑๑๘}

ศ.นพ. ประเวศ วะสี ได้อธิบายความหมายของสันติ จะเกิดขึ้นได้ต้องประกอบด้วยวิชา วิชาคือ ปัญญาที่เข้าใจธรรมชาติของสรรพสิ่งและเข้าใจมรรควิธีจะทำให้สำเร็จประโยชน์ ซึ่งปัญญาประกอบด้วย ๓ ระดับคือ ๑. สุตมยปัญญา:จากการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร ๒. จินตมยปัญญา:การมีวิธีคิดด้วยเหตุผล ๓. ภาวนามยปัญญา:การศึกษาค้นคว้าให้เข้าใจสรรพสิ่งทั้งหลายเชื่อมโยงกันโดยถ่องแท้ และเชื่อมโยงด้วยสื่อในรูปแบบที่ได้ผลถึงคนจำนวนมาก คือ ทุนแสงสำคัญที่จะสร้างปัญญาเพื่อสันติ^{๑๑๙}

ความสำคัญการสื่อสารทางการเมืองเพื่อสันติ

การสื่อสารทางการเมืองเพื่อสันติในทางพระพุทธศาสนา จากการศึกษาพบว่า การสื่อสารทางการเมืองในทางพระพุทธศาสนามีส่วนสำคัญในการสร้างสันติสุขในสังคมไทยปัจจุบัน โดยการนำหลักพระธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางปฏิบัติใช้อย่างเป็นรูปธรรม ช่วยให้สังคมอยู่ด้วยความสงบสันติมีความรัก ความสามัคคี สมานฉันท์ ดังที่พระพุทธองค์ได้ทรงวางรากฐานที่สำคัญตั้งปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกในพระสูตรต่างๆ มีความสำคัญต่อการสื่อสารทางการเมืองดังนี้

๑. พระพุทธองค์ทรงเป็นผู้วางรากฐานทางการเมืองการสื่อสารทางการเมือง ทรงเป็นนักสื่อสารด้วยพระองค์เอง พระพุทธองค์ทรงมีความรู้ความสามารถในการสื่อสารทางการเมืองเป็นผู้วางรากฐานโดยนำแนวทางหลักธรรมาธิปไตยมาประสานสอดคล้องกับหลักการปกครองบ้านเมืองซึ่งเป็นแนวทางการปฏิบัติแก่พระราชาในสมัยนั้นได้แก่ พระเจ้าปเสนทิโกศล พระเจ้าอชาตศัตรู พระเจ้าพิมพิสาร ซึ่งนับได้ว่ามีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งในการปกครองและการดำเนินการของบ้านเมือง

๒. แนวทางคำสอนในพระพุทธศาสนาช่วยแก้ไขความขัดแย้งทางการเมืองการสื่อสารทางการเมืองในสังคม ขณะที่สังคมมีปัญหาวิกฤตทางการเมืองการสื่อสารสามารถนำหลักคำสอนที่พระพุทธองค์แนะนำแนวทางดังที่ปรากฏในพระสูตรในเรื่องของการเจรจาเพื่อสร้างความสามัคคีของหมู่คณะให้เกิดความสามัคคีให้เกิดในสังคมมาเป็นแนวทางได้แก่ หลักอภิปรายธรรม^{๑๒๐} เพื่อสร้างความสามัคคีร่วมพลังของการอยู่ร่วมกันในสังคม

๓. แนวทางคำสอนในเรื่องของความเมตตาเป็นการเสริมสร้างคนในสังคมให้เกิดความปรองดองมีความรักความเมตตา โดยเริ่มจากที่ตัวบุคคล ครอบครัวและขยายความรักความเมตตาไปสู่สังคม ระดับประเทศ และระดับโลก ให้มีความเมตตาช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ความเมตตาจะเป็นตัวยึดโยงสายใยความรักไม่ให้ทำลายล้างซึ่งกันและกัน เป็นน้ำหล่อเลี้ยงสายใยทางจิตใจเสมือนว่าเป็นครอบครัวเป็นพี่น้องร่วมญาติกันมา มีความเห็นอกเห็นใจต่อกัน ถ้อยทีถ้อยอาศัย ให้อภัยแก่กัน ปรารถนาดีต่อกันก็จะช่วยจรรโลงสังคมโลกให้เกิดสันติสุข จนได้รับประกาศจากองค์กรโลก

^{๑๑๘} สุตลักษณ์ ศิวรักษ์, *สื่อเพื่อสันติภาพ*, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท วิคตอรี เพาเวอร์พอยท์ จำกัด, ๒๕๓๐), หน้า ๔.

^{๑๑๙} ประเวศ วะสี, *สื่อเพื่อสันติภาพ*, หน้า คำนำ.

^{๑๒๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๗๕/๘๑, องค์. สดตท. (ไทย) ๒๓/๒๑/๓๑-๓๒.

สหประชาชาติยอมรับวันวิสาขบูชาโลกเป็นวันสำคัญของโลก เป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่ได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการ

๔. แนวทางคำสอนในเรื่องของหลักทศพิธราชธรรม ช่วยให้ผู้นามีแนวทางหลักการปกครองบ้านเมืองที่ทรงคุณธรรม ช่วยให้มีความสามารถแก้ไขปกครองบ้านเมืองด้วยความเที่ยงธรรม เมื่อหัวหนารัฐบาล หรือ ผู้ปกครองบ้านเมือง ข้าราชการเกิดปัญหาการคอร์รัปชัน และขาดความยุติธรรมในสังคม หากผู้ปกครองประเทศจะปกครองให้เกิดความสงบสุขได้นั้น จำเป็นจะต้องมีรัฐบาลที่ปกครองด้วยความยุติธรรม การมีวิธีการที่จะก่อให้เกิดรัฐบาลเช่นนี้ได้ นั้น ผู้ปกครองจะต้องยึดหลักคำสอนว่าด้วย กิจวัตรของพระราชา ๑๐ ประการ หรือ ทศพิธราชธรรม

๕. การนำแนวทางพระธรรมคำสอนมาประยุกต์ใช้กับประชาชนในสังคมปัจจุบัน ทำให้ประชาชนมีสุขภาพจิตที่ดี ประชาชนอยู่ดีมีความสุข สังคมก็มีความสงบ ประชาชนมีความเป็นอยู่ดี เศรษฐกิจดี ธุรกิจเศรษฐกิจก็พัฒนาเจริญก้าวหน้าเนื่องจากคนในสังคมร่วมมือช่วยกันพัฒนาสังคม ให้มีเศรษฐกิจที่ดี สังคมมีความสุข ประเทศชาติก็เจริญ ดังพระสูตรในพระไตรปิฎกที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในพระสูตร ภูมทันตสูตร^{๑๒๑} เศรษฐกิจเป็นพื้นฐานสำคัญทางการเมือง หากประชาชนอยู่อย่างแน่นคั่นอดอยากประชาชนจะสงบสุขได้อย่างไร เรื่องปากท้องความอยู่รอดของชีวิตในพื้นฐานปัจจัย ๔ เป็นสิ่งสำคัญในการดำเนินชีวิตที่จำเป็นต้องให้ความสำคัญ

๖. หลักการสื่อสารของพระพุทธองค์เป็นที่ยอมรับว่าเป็นการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพที่สุด ครอบคลุมถึงจรรยาบรรณและจริยธรรมทางการสื่อสารในทุกสาขาอาชีพ หลักจริยธรรมจึงมีพื้นฐานมาจากคำสอนในพระพุทธศาสนา ฉะนั้นการนำหลักการสื่อสารของพระพุทธองค์มาใช้เป็นกฎข้อบังคับในการปฏิบัติในการประกอบอาชีพ โดยเฉพาะในเรื่องของการสื่อสารที่เกี่ยวข้องทางการเมือง จะช่วยให้ผู้สื่อสารตระหนักถึงจริยธรรมการสื่อสารมากยิ่งขึ้น การสื่อสารที่ดียอมทำให้บุคคลมีความสุข สงบสุข มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน และการสื่อสารยังช่วยให้สังคมทุกระดับชั้น ทั้งระดับปัจเจกบุคคล ระดับครอบครัว ชุมชน ประเทศชาติ และสังคมโลกคงไว้ซึ่งสันติสุข ปราศจากความแตกแยก ความรุนแรงที่เกิดขึ้นในสังคม

๓.๒.๓ ลักษณะการสื่อสารทางการเมืองเพื่อสันติในพระพุทธศาสนา

๓.๒.๓.๑ การสื่อสารทางการเมืองในภาวะปกติ

จากทฤษฎีการสื่อสารทางการเมืองในตะวันตกจะเห็นได้ว่า ได้อธิบายตามที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ ๒ จากการอ้างเหตุผลว่าเป็นสิ่งสากลทำให้ทฤษฎีการสื่อสารทางการเมืองต่างๆ ที่นำมาเสนอได้รับการเผยแพร่ยอมรับอย่างเป็นทางการในช่วงหลังปฏิวัติอุตสาหกรรม แต่ถ้าหากศึกษาให้ลึกลงไป ในทางพระพุทธศาสนาจะพบว่า การสื่อสารทางการเมืองในชมพูทวีปสมัยพุทธกาลนั้น ได้เกิดขึ้นก่อนการสื่อสารทางการเมือง ตามที่นักวิชาการตะวันตกตั้งเป็นกรอบทฤษฎี ที่ทั่วโลกให้การยอมรับ เพียงแต่มิได้นำมาเขียนไว้อย่างเป็นทางการ ซึ่งในสมัยพุทธกาลการสื่อสารทางการเมืองนั้นเป็นกล-

^{๑๒๑} ที.สี. (ไทย) ๙/๓๓๖-๓๓๘/๑๓๑-๑๓๒.

ยุทธศาสตร์สื่อสารที่เกี่ยวข้องกับการทำศึกสงครามและการปกครองบ้านเมืองให้เกิดความสงบสันติ โดยใช้ วาทศิลป์ การโน้มน้าว การประนีประนอม และการสร้างสันติเพื่อสามัคคี

ความหมายของ การสื่อสารทางการเมืองในภาวะปกติจะพบว่า เป็นการสื่อสารพูดคุยเจรจาในการบริหารจัดการบ้านเมืองร่วมกันในภาวะปกติให้เกิดความสงบสุขแก่ประชาชน นับว่าเป็น การสื่อสารเจรจาทางการเมืองที่เป็นปกติ แต่ทว่ามีความต่างที่มีการนำหลักธรรมคำสอนของพระพุทธ องค์มาปฏิบัติใช้ควบคู่ในการบริหารปกครอง เนื่องจากในสมัยนั้นพระองค์เป็นผู้ที่พระราชให้ความ เคารพความศรัทธาอย่างยิ่งเช่น พระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าปเสนทิโกศล พระเจ้าอชาตศัตรู พระเจ้า- ทักษะ เป็นต้น พระราชาเหล่านี้จะเข้าไปขอคำปรึกษากับพระองค์ พระองค์ทรงให้ “หลักธรรม ราชา”^{๑๒๒} ในการใช้ธรรมเป็นเครื่องกำกับ การใช้พระราชอำนาจของพระราชาเพื่อประพฤติปฏิบัติใน การทำหน้าที่อย่างเต็มกำลังหน้าที่ไม่ให้บกพร่อง ไม่ละเลย และไม่ทุจริตต่อหน้าที่ พระองค์ทรงให้ มนุษย์มีความรักความเมตตา ช่วยเหลือเกื้อกูล ไม่เบียดเบียนทำร้ายจองเวรแก่กัน มีการให้อภัยซึ่งกัน และกัน และทรงส่งเสริมให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขเพื่อเป้าหมายสูงสุดคือ พระนิพพาน

อย่างไรก็ตาม โดยทั่วไป การสื่อสารของพระองค์ทรงเล็งเห็นถึงประโยชน์สุขของชน ส่วนรวมเป็นสำคัญ ทรงให้หลักธรรมในการปกครองบ้านเมืองแก่พระราชา ดังกรณีที่ทรงเข้าไป เกี่ยวข้องกับรัฐต่างๆ บางรัฐก็ปกครองในระบอบราชาธิปไตย บางรัฐก็ปกครองในระบอบสามัคคีธรรม พระองค์ทรงแนะนำหลักธรรมในการปกครองตามความเหมาะสมแก่รัฐนั้นๆ ได้แก่ หลัก ทศพิธราชธรรม หลักอภิธานิยธรรม ราชสังคหวัตถุ ๔ สามัคคีธรรม เป็นต้น ซึ่งโดยหลักคำสอน พระองค์ทรงเน้นความสงบสุขแก่ราษฎรให้มีความรักความสามัคคี มีสันติธรรมร่วมกัน จากที่ปรากฏ ในภาวะปกติพระองค์ทรงใช้การสื่อสารทางการเมืองสัมพันธ์กับบุคคล ๓ กลุ่ม ดังนี้

๑) สื่อสารแก่คณะสงฆ์

จากหลักฐานในพระไตรปิฎก โดยเฉพาะการอบรมพระวินัยของพระภิกษุ จะเห็นได้ชัดว่า พระองค์ไม่ทรงอนุญาตให้พระภิกษุสงฆ์เข้าไปเกี่ยวข้องกับสงครามใดๆ ไม่ว่าจะเป็นทางตรงและ ทางอ้อม ไม่ทรงสนับสนุนการทำสงครามใดๆ และไม่ทรงอนุญาตให้พระสงฆ์เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับกองทัพ ของบ้านเมือง^{๑๒๓} ไม่ให้จมอยู่กับปัญหาชาวบ้านที่เป็นฝักเป็นฝ่ายเนื่องด้วยปัญหาทางการเมือง แม้ว่า กิจกรรมนั้นจะไม่เกี่ยวข้องกันโดยตรง พระองค์ก็ทรงบัญญัติห้ามที่จะเข้าไปมีส่วนรับรู้ใดๆ เช่น พระ- พุทธองค์นั้นไม่อนุญาตให้พระภิกษุไปดูกองทัพที่กำลังเคลื่อนออกรบ หรือไปดูสถานที่ต่างๆ ในการ ออกรบถือว่าผิดพระวินัยเพราะถือว่าสถานะของพระภิกษุได้รับการยอมรับว่าสูงกว่าคนทั่วไป ซึ่งถ้า พิจารณาจากหลักธรรมที่พระองค์ทรงให้ไว้ในหลักโอวาทปาติโมกข์ที่ว่า “การไม่เข้าไปว่าร้าย” (อนุป- วาโท) “การไม่เข้าไปทำร้าย” (อนุปฆาโต) และว่า “ผู้ทำร้ายผู้อื่น ไม่ถือว่าเป็นบรรพชิต ผู้เบียดเบียน

^{๑๒๒} พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตโต), **ธรรมราชา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ- ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๘-๙.

^{๑๒๓} พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร (พรรณา), **พระสงฆ์กับสงครามที่ยุติธรรม**, วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฉบับที่ ๑ มกราคม - เมษายน ๒๕๕๘, หน้า ๑๕.

ผู้อื่น ไม่เชื่อว่าเป็นสมณะ”^{๑๒๔} (น หิปปพชิต ปุรูปฆาติ, สมโณ โหติ ปรี วิหะยุณโต)^{๑๒๕} ถือเป็นบัญญัติในพระวินัยที่พระภิกษุสงฆ์ต้องถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดในกรอบพระวินัย ซึ่งถ้ามองในยุคสังคมปัจจุบันจะพบว่า พระสงฆ์มีบทบาทหน้าที่ในการเป็นผู้เผยแผ่ศาสนา ใช้การเทศน์ อบรมสั่งสอนให้คนในสังคมประพฤติปฏิบัติมีคุณธรรมจริยธรรม โดยยึดหลักศาสนาเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของประชาชน

๒) สื่อสารระหว่างกลุ่มประชาชน

จากหลักฐานในพระไตรปิฎก โดยเฉพาะเรื่องที่ทรงสื่อสารกับประชาชน จะเห็นได้ชัดว่า พระองค์ทรงหาวิธีการสื่อสารกับราษฎรให้มีความสามัคคีรักชาติสุขไว้ให้ยืนยง แม้ว่าจะมีความขัดแย้งอันเป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่มีการปฏิสัมพันธ์กันเนื่องด้วยความเกี่ยวพันกัน ในแง่มุมของหลักปฏิจางสมุบาท (ความอิงอาศัยกัน) แต่ต้องไม่นำความขัดแย้งไปสู่ความรุนแรงความแตกแยกทางสังคม เพราะสิ่งที่มนุษย์แสวงหาคือ ความสงบสันติสุข ความร่มเย็น และถาวร ดังที่ หลักการพระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญในการไม่ส่งเสริมการเบียดเบียนทำร้ายกันและกัน ไม่ว่าจะเป็นทางกาย หรือ ทางวาจา ซึ่งถ้อยคำเหล่านั้นก็ต้องเป็นคำที่สร้างสรรค์ก่อเกิดประโยชน์ (หลักสัมมาวาจา) อีกทั้ง ส่งเสริมให้เกิดความสามัคคีปรองดองในชุมชน (หลักสาราณียธรรม) โดยเริ่มจากตัวบุคคลจนแผ่ขยายไปยังสังคมและประเทศชาติ ดังพุทธสุภาษิตที่ได้กล่าวไว้ นตถิ สนติปรี สุขิ (สุขอื่นยิ่งกว่าความสงบไม่มี) , สนติมคฺคเมว พฺรหฺม (สูงส่งพ้นสุขแห่งความสงบ) , โลกามิสฺ ปชฺเห สนติเปกโข (ผู้มุ่งความสงบ พึงละเหยื่อ ล่อไปทางโลกเสีย) , มัชฌิมา ปฏิปทา (อริยมรรคมีองค์ ๘ ทางสายกลางอันเป็นไปเพื่อสงบ ระวัง) ถือได้ว่าพระองค์ทรงได้ใช้การสื่อสารทางหลักคำสอนที่มุ่งแสวงหาความสงบสันติสุขให้ปรากฏแก่สังคม ประชาชนน้อมนำคำสอนมาใช้เป็นกรอบปฏิบัติร่วมกันทางสังคม เช่น ข้อกฎหมาย บ้านเมือง จรรยาบรรณในวิชาชีพ เป็นต้น

๓) สื่อสารกลุ่มนักปกครอง

จากหลักฐานในพระไตรปิฎก โดยเฉพาะเรื่องของการสื่อสารทางการเมือง พระองค์ทรงวางรากฐานทางการสื่อสารโดยทรงวางรากฐานทางหลักธรรมาธิปไตย “ผู้มีธรรมราชา” หมายถึง พระราชาผู้ถือธรรมเป็นใหญ่ คือ ธรรมาธิปไตย “พระราชาทรงอาศัยธรรมสักการะธรรม เคารพธรรม นับถือธรรม ยำเกรงธรรม มีธรรมเป็นธงชัย มีธรรมเป็นยอด เป็นธรรมาธิปไตย”^{๑๒๖} เพื่อให้สอดคล้องกับการปกครองแต่ละรัฐที่ปกครอง การปฏิบัติธรรมที่ทำให้ธรรมราชาเป็นผู้ถือธรรมเป็นใหญ่และปกครองแผ่นดินโดยธรรมเพื่อสร้างความยินดีพอใจแก่ประชาชนได้ปกครอง ธรรมราชาทรงเป็นใหญ่โดยธรรม ทรงชนะโดยธรรม ไม่ใช้อำนาจปราบปรามผู้อื่นเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจ ดังที่ พระองค์ได้ตรัสไว้ในจกกวัตติสูตรว่า “พระองค์ทรงชนะโดยธรรม” (ธมฺเมน อภิวิชฺย) มิต้องใช้อำนาจ มิต้องใช้ศรัทธาครอบครองแผ่นดินมีมหาสมุทรทั้งสี่ล้อมรอบ”^{๑๒๗} พุทธพจน์นี้เป็นที่มาของนโยบาย “ธรรมวิชัย” ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช นอกจากนั้น พระองค์ยังได้ทรงแสดงหลักธรรมการสงเคราะห์ประชาชน

^{๑๒๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๐/๕๐, พ.ธ. ๒๕/๑๘๓/๙๐.

^{๑๒๕} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๙๐/๔.

^{๑๒๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕/๖๕.

^{๑๒๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔/๖๓.

ของพระราชที่ปรากฏใน “ยัญญสูตร” ทำนายฝันร้ายของพระเจ้าปเสนทิโกศลที่จะทำพิธีบูชาหายัญญฆ่าสัตว์ตัดชีวิตให้เปลี่ยนหันมาทำการบุญยาญ การทำสงเคราะห์ช่วยเหลือประชาชน ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ส่วนยัญใด มีการเตรียมน้อย ไม่มีการฆ่าแพะ แกะ โค และสัตว์ชนิดต่างๆ ซึ่งบุคคลบูชาสับตระกูลทุกเมื่อ พระพุทธเจ้าเป็นต้นผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ผู้ดำเนินการปฏิบัติอันชอบ ย่อมเข้าไปใกล้ยัญนั้น”^{๑๒๘} ถือว่าเป็นการสื่อสารของพระองค์กับนักปกครองให้ดูแลบ้านเมือง ดูแลประชาชนให้เกิดความปลอดภัยปราศจากโจรผู้ร้าย ทำให้บ้านเมืองเกิดสันติสุข ซึ่งในประวัติศาสตร์สังคมไทย ผู้ปกครอง/พระราชาก็ได้นำหลักธรรมมาใช้ในการปกครองบ้านเมืองอย่างต่อเนื่องทุกๆ พระองค์

ดังนั้น จากการสื่อสารทางการเมืองในภาวะปกติในสมัยพุทธกาลจะพบว่า เป็นการสื่อสารที่พระองค์ทรงเน้นให้กลุ่มทั้ง ๓ กลุ่ม ได้นำหลักธรรมที่พระองค์ทรงแนะนำไปปฏิบัติใช้อยู่ร่วมกันโดยสันติ ได้แก่ พระภิกษุสงฆ์ก็ยึดหลักปฏิบัติในพระวินัยของพระภิกษุสงฆ์ที่จะไม่เข้าไปเกี่ยวข้องในศึกสงครามทั้งทางตรงและทางอ้อม ประชาชนก็อยู่ร่วมกันโดยไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน สื่อสารด้วยสัมมาวาจา สร้างความสามัคคีปรองดองร่วมกันในสังคม ส่วนนักปกครองหรือพระราชายึดหลักการปกครองโดยธรรม การให้ความยุติธรรมและสงเคราะห์ช่วยเหลือประชาชน ให้มีความเป็นอยู่อย่างพอเพียง เมื่อประชาชนมีความสงบสุขพออยู่พอกิน คนในสังคมประเทศชาติก็สันติ

๓.๒.๓.๒ การสื่อสารทางการเมืองในภาวะวิกฤต

จากข้อมูลประวัติศาสตร์ในสมัยพุทธกาลจะพบว่า ความขัดแย้งความรุนแรงปรากฏขึ้นชัดเจนจากสถานการณ์ความรุนแรง ไม่ว่าจะเป็นการทำศึกสงครามของพระราชเพื่อขยายอาณาเขต การปกครอง การแย่งชิงทรัพยากร การเหยียดชนชั้นวรรณะต่างๆ และความแตกแยกทางแนวคิดเชิงปรัชญา ในสังคมสมัยนั้น ความขัดแย้งความรุนแรงที่เกิดขึ้นล้วนส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของคนในสังคม อย่างไรก็ตาม พระองค์ทรงมีกลยุทธ์ต่างๆ ในการสื่อสารในภาวะวิกฤตของสถานการณ์ที่รุนแรงในการเข้าไปเจรจาสงบศึกสงครามทางการเมืองมากมาย เช่นกรณี พระองค์ทรงแก้วิกฤตทางการเมืองระหว่างแคว้นมคธกับแคว้นวัชชีได้ โดยไม่ต้องลงเล่นการเมือง ทว่าพระองค์มิได้ทรงสนับสนุนพระภิกษุสงฆ์ในการเข้าไปเกี่ยวข้องการทำศึกสงครามแต่อย่างใดไม่ว่าจะทั้งทางตรงและทางอ้อม แต่กระนั้นพระองค์ก็ไม่ปฏิเสธที่จะให้มีการยกเลิกทางกองกำลัง^{๑๒๙} ในการปกป้องประชาชนเพื่อให้พ้นจากการรุกรานในสถานการณ์ที่จำเป็นต้องปกป้องบ้านเมือง

ความหมายของการสื่อสารทางการเมืองในภาวะวิกฤต พบว่า เป็นการสื่อสารทางการเมืองในสถานการณ์ที่มีความขัดแย้งและรุนแรงของบ้านเมือง การทำศึกสงครามขยายอาณาเขตการปกครอง การแบ่งแยกชนชั้น หรือ การแย่งชิงทรัพยากร ล้วนก่อเกิดวิกฤตทางการเมืองการเจรจาลงไปสู่ความรุนแรงไม่สงบสันติ อย่างไรก็ตาม ดังกรณี ตระกูลศากยวงศ์และโกลิยวงศ์ ซึ่งทั้งสองตระกูลนั้นเป็นพระญาติของพระองค์ทั้งสองฝ่าย ปัญหาเริ่มจากการแย่งชิงผลประโยชน์จากทรัพยากรของกลุ่ม

^{๑๒๘} ส.ส. ๑๕/๓๕๑/๑๑๐-๑๑๑.

^{๑๒๙} พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร (พรรณา), พระสงฆ์กับสงครามที่ยุติธรรม, วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฉบับที่ ๑ มกราคม - เมษายน ๒๕๕๘, หน้า ๒๒.

ข้าทาสบริวาร การใช้คำพูดที่ดูถูกความเป็นมนุษย์ระหว่างกันจนเป็นประเด็น ลูกถามขยายออกไปสู่ชนชั้นปกครอง สร้างความแตกแยกจนขยายผลไปสู่การศึกษาสงคราม

อย่างไรก็ตาม โดยทั่วไป การสื่อสารของพระองค์ในภาวะวิกฤตที่ทรงเข้าไปเกี่ยวข้องในศึกสงครามต่างๆ ด้วยเหตุผลที่พระองค์ทรงใช้กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อประสานรอยร้าว ด้วยการประนีประนอม การให้ความเมตตา มีสัมมาวาจาสร้างสามัคคี และให้อภัยแก่กัน ทรงใช้วิธีการสื่อสารในช่วงวิกฤตเพื่อแก้ปัญหาที่จะไม่ทำให้สถานการณ์นำไปสู่ความรุนแรง ถึงแม้ว่าบางสถานการณ์ พระองค์ทรงใช้พระปรีชาสามารถอย่างแรงกล้าเพื่อยับยั้งศึกสงคราม แต่ในที่สุดพระองค์ต้องปล่อยวางอุเบกขาในบางสถานการณ์ เช่นกรณี พระเจ้าวิฑูษณะในการยับยั้งการศึกษาสงครามถึง ๓ ครั้ง แต่ในที่สุดก็ทรงปล่อยไปตามบุญกรรมในอดีตชาติ

พระองค์ทรงใช้การสื่อสารทางการเมืองในช่วงวิกฤตกับบุคคล ๓ กลุ่ม ดังนี้

๑. สื่อสารกับคณะสงฆ์

จากหลักฐานในพระไตรปิฎก โดยเฉพาะการอบรมพระวินัยของพระภิกษุ จะเห็นได้ชัดว่า พระองค์ไม่ทรงอนุญาตให้พระภิกษุสงฆ์เข้าไปเกี่ยวข้องกับการเมืองใดๆ แต่ในส่วนที่ไปเกี่ยวข้องทางการเมืองนั้น จะพบว่า เป็นเพียงเข้าไปมีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างพลังให้แก่ประชาชน พระราชา หรือเป็นที่ปรึกษาของผู้ปกครอง ในการสร้างขวัญกำลังใจ โดยการเสนอหลักทศพิธราชธรรม หรือหลักธรรมที่พระราชาใช้ในการปกครอง บางสถานการณ์จะพบว่าพระสงฆ์เข้าไปเกี่ยวข้องในการเมืองหรือการทำสงครามเมื่อเกิดกรณีการพ่ายแพ้สงครามทำให้เกิดการสูญเสีย พระสงฆ์จะเข้าไปทำหน้าที่ปลอบโยน ดังกรณี พระเจ้าทุฏฐกมนีอภัย เสียกำลังใจจากการผิดศีลฆ่าชาวทมิฬจำนวนมากว่า “พระองค์อย่ากังวลไปเลย การฆ่าบุคคลที่เป็นมารศาสนาไม่ถือว่าเป็นบาป”^{๑๓๐} เป็นการฆ่าเพื่อปกป้องพระพุทธศาสนาที่เกิดจากการรุกรานเป็นเหตุโดยชอบธรรม^{๑๓๑} และในบางสถานการณ์ที่พระองค์เข้าไปเกี่ยวข้องในการยุติข้อระงับ กรณีพิพาท พระญาติแย่งชิงน้ำ ซึ่งพระองค์มีพระประสงค์ที่จะไม่ให้ความขัดแย้งนั้น นำไปสู่ความรุนแรงทางสงคราม อันจะนำมาซึ่งความสูญเสียเลือดเนื้อและชีวิต กล่าวคือ พระองค์ไม่ทรงปรารถนาที่จะเห็นการสูญเสียชีวิต ทำลายล้างประชาชน ผู้วิงวอนว่า พระองค์ไม่ทรงสนับสนุนการเข้าไปเกี่ยวข้องทางการเมือง แต่การเข้าไปเกี่ยวข้องของพระองค์ไม่ทรงเลือกข้าง พระองค์ทรงให้หลักความสามัคคี มีธรรมในจิตใจ และระงับเหตุร้ายในบ้านเมืองเพื่อความสงบสุขของทุกฝ่าย โดยเสนอทางออกในการยุติปัญหาโดยชอบธรรม

๒. การสื่อสารกับประชาชน

จากการศึกษาข้อมูลในพระไตรปิฎกพบว่า พระองค์ทรงเน้นความสมัครสมานสามัคคีให้เกิดแก่ประชาชนในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ในการปฏิบัติตัวให้มีความสามัคคีปรองดองเพื่อความเป็นปึกแผ่นของบ้านเมือง อย่างไรก็ตาม พระองค์ไม่สนับสนุนการทำสงครามใดๆ ทั้งสิ้นในกรณีของวิส-

^{๑๓๐} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พระพุทธศาสนากับประชาธิปไตย, (กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา, ๒๕๓๕), หน้า ๑๔-๑๕.

^{๑๓๑} พระมหาสมบุรณ์ วุฑฺฒิกโร (พรธนา), พระสงฆ์กับสงครามที่ยุติธรรม, หน้า ๒๕.

สการพราหมณ์ ได้เข้าเฝ้าพระพุทธองค์เพื่อขอคำปรึกษาในการทำศึกสงคราม ระหว่างแคว้นมคธกับแคว้นวัชชี ซึ่งประเด็นมาจากแย่งชิงผลประโยชน์ทรัพยากรคันธชาติ (ไม้หอม) ณ หมู่บ้านปัญญาคาม ดังนั้น วัสสการพราหมณ์ซึ่งเป็นคนของพระเจ้าอชาตศัตรูได้เข้าไปทูลถามหยั่งเชิงพระองค์ว่า แคว้นวัชชี ในอนาคตจะเป็นอย่างไร เพราะถ้าทรัพยากรออกมาเป็นอย่างไร จะมีผลต่อการทำสงครามระหว่างแคว้นมคธกับแคว้นชีทันที พระองค์ทรงทราบชะตากรรมของแคว้นวัชชีจะเป็นอย่างไร แต่พระองค์ไม่ตรัสพยากรณ์ตรงๆ แต่พระองค์กลับหันไปถามพระอานนท์ โดยพระองค์ได้สื่อสารผ่านพระอานนท์ แสดงความสามัคคีของเจ้าลิจฉวีแคว้นวัชชีให้เห็นถึงการปฏิบัติตามหลัก “อปริหานิยธรรม”^{๑๓๒} ให้เห็นความเป็นปึกแผ่น ความกลมเกลียวสามัคคีของเจ้าลิจฉวีที่ปฏิบัติมั่นในวัชชีธรรมที่วางไว้เดิม^{๑๓๓} ผู้วิจัยมองว่า ท่าทีที่พระองค์หันไปถามพระอานนท์เพื่อให้เห็นถึงการตัดสินใจในการทำสงครามในครั้งนี้ของพระเจ้าอชาตศัตรูแห่งแคว้นมคธ หากพระเจ้าอชาตศัตรูคิดจะทำลายเจ้าลิจฉวีคงต้องกลับไปทบทวนความเป็นไปได้ แต่หลังจากนั้นในเวลาต่อมาแคว้นวัชชีก็ได้ถูกตีทำลายลง แต่การที่พระองค์ไม่ตรัสตอบขณะนั้น แต่ใช้การสนทนากับพระอานนท์เพราะดารีในพระทัยว่า “แม้เมื่อเราไม่กล่าว ผ่านไป ๒ – ๓ วัน พระเจ้าอชาตศัตรูจักเสด็จไปจับเจ้าวัชชีไว้หมด แต่ครั้นเรากล่าวแล้ว พระเจ้าอชาตศัตรูต้องใช้เวลา ๓ ปี ทำลายพวกเจ้าลิจฉวีผู้สามัคคีกัน จึงจักจับได้ การมีชีวิตอยู่แม้เท่านี้ ก็ประเสริฐจริงอยู่ เจ้าวัชชีเป็นอยู่เท่านี้ก็จักกระทำการบุญอันเป็นที่พึงแก่ตนได้”^{๑๓๔} ท่าทีของพระองค์ผู้วิจัยเห็นว่า พระองค์ไม่ทรงยินดีที่จะให้เกิดการสูญเสียใดๆ ทั้งที่พระองค์ทราบอนาคตว่าจะเกิดอะไรขึ้น แต่การประวิงเวลาย่อมช่วยรักษาชีวิตที่มีค่าและสร้างบุญกุศลให้เกิดประโยชน์แก่ตนอย่างสูงสุด

๓. การสื่อสารกับกษัตริย์

จากกรณีการศึกษาข้อมูลในพระไตรปิฎกพบว่า พระองค์ทรงสื่อสารแก่พระราชาในสถานการณ์วิกฤตของบ้านเมืองในยามศึกสงครามหรือการป้องกันการรุกรานจากข้าศึกศัตรู อย่างไรก็ตาม พระองค์ทรงเข้าไปเกี่ยวข้องกับสถานการณ์การทำศึกสงครามของแคว้นต่างๆ โดยมีได้ มีจุดประสงค์ทางการเมืองใดๆ แม้ว่าพระองค์จะมีความมักคุ่นกับพระราชาก็ตาม แต่ในภาวะวิกฤตที่เหตุการณ์ที่จะนำไปสู่การสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่ พระองค์ทรงเข้าไปเกี่ยวข้องเพื่อยับยั้งเหตุด้วยพระองค์เองเพื่อรักษาชีวิตพระญาติของพระองค์ ถึงอย่างไรก็ตามพระองค์ทรงปรารถนาที่จะให้มนุษย์ไม่เบียดเบียนทำร้ายซึ่งกันและกัน และให้อยู่ร่วมกันเสมือนประหนึ่งเป็นญาติพี่น้องร่วมอุทร มีความรักปรารถนาเมตตาต่อกัน และอยู่ด้วยกันอย่างสงบสุข

จากการที่ทรงเข้าไปห้ามทัพศึกสงคราม กรณี พระเจ้าวิฑูทกะฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ศากยวงศ์ด้วยความโกรธแค้นชิงชัง เหตุจากการถูกดูถูกเหยียดหยามศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่ศากยวงศ์แสดงท่าทีต่อพระเจ้าวิฑูทกะ เป็นชนวนนำไปสู่ความรุนแรงครั้งยิ่งใหญ่ พระองค์ทรงเข้าไปเจรจาห้ามทัพของพระ-

^{๑๓๒} อภ. สดตทก. (ไทย) ๒๓/๒๑/๓๑, ที.ม.อ. ๒/๑๓๔-๑๓๖/๑๑๖-๑๒๘.

^{๑๓๓} วัชชีธรรมที่วางไว้เดิม หมายถึงประเพณีที่สืบทอดกันมานาน เช่น จับผู้ต้องสงสัยว่าเป็นโจร ผู้จับจะไม่สอบสวนเอง แต่จะส่งให้ฝ่ายสอบสวน ฝ่ายสอบสวนสืบสวนแล้วรู้ว่าไม่ใช่ก็ปล่อย ถ้ายังสงสัยก็ส่งต่อขึ้นไปตามลำดับชั้น บางกรณีอาจส่งถึงเสนาบดี บางกรณีอาจส่งถึงพระราชาเพื่อทรงวินิจฉัย (ที.ม.อ. ๒/๑๓๔/๑๑๘)

^{๑๓๔} อภ. สดตทก.อ. (ไทย) ๓๓/๒๐/๕๑.

เจ้าวิทูทพะถึง ๓ ครั้ง จากเหตุการณ์ ผู้วิจัยมองว่าท่าทีที่พระองค์ทรงสื่อสารออกไปในลักษณะการ แสดงออกจากการประทับนั่งอยู่ใต้ต้นไม้ที่มีใบโปร่งในเขตแดนของพระญาติ แทนที่พระองค์จะ ประทับนั่งอยู่ใต้ต้นไม้ที่มีร่มเงาหนาในเขตแดนพระเจ้าวิทูทพะ นั้นเป็นการแสดงให้เห็นถึง ความสัมพันธ์และความอบอุ่นของพระองค์ที่มีต่อพระญาติ และทรงมีเจตนารมณ์เพื่อยับยั้งการศึกษา สงครามที่นำมาซึ่งความสูญเสียเลือดเนื้อของผู้บริสุทธิ์ แต่ในที่สุดการยับยั้งได้ยุติลงในครั้งที่ ๔ เมื่อ พระองค์ทรงทราบจากบุพกรรมของตระกูลศาก-ยวงศ์ในอดีตชาติว่า เคยปรียาพิชในสระน้ำทำให้ สรรพสัตว์ทั้งหลายต้องตายเป็นจำนวนมากเป็นกรรมอันใครๆ ห้ามไม่ได้^{๑๓๕} จึงมิได้เสด็จไปห้ามศึก สงครามในครั้งที่ ๔ ในที่สุดพระองค์ต้องแสดงท่าทีวางเฉยตามบุพกรรมที่ได้ทำไว้ในอดีตชาติ

กล่าวโดยสรุป การสื่อสารทางการเมืองในภาวะปกติและภาวะวิกฤตในพระพุทธศาสนา พระองค์มิได้ทรงสนับสนุนการเข้าไปเกี่ยวข้องทางการเมืองแต่อย่างใด ไม่ว่าจะทางตรงและทางอ้อม โดยเฉพาะ พระภิกษุสงฆ์ พระองค์ไม่ทรงสนับสนุนการเข้าไปเกี่ยวข้องทางการเมือง แต่สามารถกระทำ ได้ในลักษณะการให้คำปรึกษา ปลอบโยนให้กำลังใจ แต่การที่พระองค์ทรงแสดงท่าทีเข้าไปเกี่ยวข้องก็ เพื่อรักษาชีวิตมนุษย์ให้พ้นจากภยันตราย อีกทั้งให้คำปรึกษาแก่ประชาชนและพระราชาในการ ปกครองดูแลราษฎรให้พ้นจากการถูกรุกรานของข้าศึกศัตรูในการปกป้องตนเองจากการถูกทำร้าย และ รักษาชีวิตตนเองให้ปลอดภัย และยังทรงเสนอทางออกที่เป็นธรรมแก่ทั้งสองฝ่ายในการดำเนินชีวิตอยู่ ร่วมกันให้มีความสามัคคีเพื่อความเป็นปึกแผ่นของบ้านเมือง

๓.๒.๔ ปัญหาที่เกิดจากการสื่อสารทางการเมืองปัจจุบันในมุมมองพระพุทธศาสนา

จากการศึกษาทฤษฎีการสื่อสารทางการเมืองทั้ง ๖ ทฤษฎี ในบทที่ ๒ ทำให้ผู้วิจัยพบว่า ปัญหา จากทฤษฎีการสื่อสารทางการเมืองที่เกิดขึ้น แท้จริงนั้นมิได้เกิดปัญหาที่มาจากตัวทฤษฎีเองก็หาไม่ อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาข้อมูลการสื่อสารทางการเมืองในสถานการณ์ปัจจุบัน ตามที่ปรากฏพบว่า ผู้นำทฤษฎีเหล่านั้นมาใช้ในสถานการณ์ปัจจุบันก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมา โดยเฉพาะทางด้าน คุณธรรมจริยธรรม ที่เป็นประเด็นนำไปสู่ความขัดแย้งความรุนแรงทางสังคม หากนำทฤษฎีการสื่อสาร ทางการเมืองนี้มาปฏิบัติใช้อย่างถูกต้อง ก็จะเป็นการส่งเสริมและแก้ไขปัญหาทางด้านคุณธรรม จริยธรรม ที่ประมวณได้ดังนี้

๑. ทฤษฎีการสื่อสารทางการเมืองผู้นำมาปฏิบัติใช้แล้วเกิดปัญหา

ก. ส่งเสริมการพัฒนาจิตใจ

๑) ความเป็นกลาง ใจเที่ยงธรรมในการนำเสนอข้อมูลอย่างตรงไปตรงมา นำเสนอให้ สมดุลทั้งสองฝ่ายให้ทุกฝ่ายได้รับความยุติธรรมและเป็นธรรม โดยเฉพาะ ไม่วิพากษ์วิจารณ์อย่างรุนแรง จนเกิดความเสื่อมเสียและไม่ใช้อารมณ์ความรู้สึกส่วนตัวเป็นเครื่องมือในการตัดสินปัญหา

^{๑๓๕} พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๔/๒๙.

๒) ปราศจากอคติ ลำเอียงต่อฝ่ายใดๆ จนนำเสนอเกินความเป็นจริง หลีกเลี่ยงความสัมพันธ์ต่อผู้ใกล้ชิดอาจมีผลครอบงำจิตใจ ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง และความเคียดแค้นพยาบาท มีความนิ่งและวางเฉย ไม่แสดงออกทางสีหน้าความรู้สึกชอบหรือไม่ชอบ ละเว้นจากการอคติ เช่น เชื้อชาติ ภาษา ศาสนา และความเชื่อ เป็นต้น ควรนำเสนอข้อเท็จจริงด้วยความชอบธรรม

๓) มีความถูกต้องในการพิจารณาตรวจสอบข้อมูลข่าวสาร ผู้เสนอข่าวไม่เสนอข่าวชวนเชื่อ โคมลอย จนผู้รับข่าวสารเกิดหวาดวิตกกังวล ส่วนผู้รับสารก็ต้องพิจารณาการรับฟังเรื่องราว ข้อมูลข่าวสาร โดยการตระหนักรู้อย่างถ่วงถ่วงเพื่อเป็นการพัฒนาเรียกว่า “โยนิโสมนสิการ” ให้รู้จักคิดพิจารณา มองเป็นคิดเป็น โดยใช้ปัญญาวิเคราะห์แก้ปัญหาด้วยปัญญาตามหลักโยนิโสมนสิการในการสืบสาวต้นเรื่องเป็นมาอย่างไร

๔) มีความซื่อสัตย์สุจริต ซื่อตรงต่อบ้านเมือง รักษาสัจจะ ความซื่อตรงต่อบ้านเมืองไม่เห็นแก่อามิสสินจ้างที่มีผู้หิบบั่นให้ ไม่หลงไปกับอำนาจและผลประโยชน์ ด้วยความเสียสละ อดทน มีความตรงไปตรงมา โปร่งใส ประพฤติปฏิบัติด้วยจิตสำนึกที่ดี

๕) สัมมาวาจา การนำหลักคำสอนของพระพุทธองค์ในเรื่องของการสื่อสารทางคำพูด ในเรื่องของการใช้ถ้อยคำต่างๆ ต้องเป็นไปด้วยความเป็นจริง ไม่สร้างความแตกแยก มีความไพเราะ และเป็นข้อมูลที่มีหลักฐานชัดเจนเชื่อถือได้เป็นประโยชน์ ไม่ใช่ถ้อยคำที่มีความหมายซึ่งแสดงต่อระดับศีลธรรมและระดับความคิด และสร้างความเกลียดชังระหว่างกัน

ข. ส่งเสริมการพัฒนาด้านสังคม

๑) ผู้นำเสนอข้อมูล ไม่ทำตัวเข้ากับฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด หลอกลวง ชวนเชื่อให้หลงผิด และปราศจากผลประโยชน์ใดๆ ในการเข้าไปเกี่ยวข้องและตกเป็นเครื่องมือของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทางการเมือง และผลประโยชน์อันมิชอบด้วยกฎหมาย

๒) สร้างสัมพันธภาพที่ดีกับทุกฝ่าย พร้อมทั้งจะนำเสนอข้อมูลในการแก้ไขปัญหาสังคมอย่างเร่งด่วนเพื่อให้ทุกฝ่ายร่วมมือกันเพื่อให้เข้าสู่กระบวนการแก้ไขอย่างทันทั่วทั้งที่ โดยมองเห็นประโยชน์ส่วนรวมคือ ผลประโยชน์ของชาติบ้านเมืองเป็นสำคัญ

๓) รู้เท่าทันสถานการณ์บ้านเมืองในระบบการสื่อสารต่างๆ และติดตามการพัฒนาด้านเทคโนโลยีให้มีความรอบรู้และรอบด้านเพื่อนำประโยชน์จากการพัฒนาความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีมาใช้กับสังคมให้เกิดประโยชน์สูงสุด

๔) มีหลักการและอุดมการณ์พร้อมที่จะทำงานรักษาผลประโยชน์ของสังคมและประเทศชาติ ในการอุทิศตนเสียสละ อดทนในการที่จะทำประโยชน์เพื่อประเทศชาติ โดยนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของในหลวงมาใช้กับสังคมในการดำเนินชีวิตอย่างยั่งยืนถาวร

๕) ไม่ใช่ถ้อยคำที่นำไปสู่ความหายนะทางสังคม โดยเฉพาะ ทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ที่ลุ่มเสี่ยงต่อภัยอันตราย ให้สร้างความรักความสามัคคีให้เกิดในสังคมด้วยการสื่อสารอย่าง

สร้างสรรค์ ไม่สร้างความเกลียดชังด้วยถ้อยคำแก่ฝ่ายใดๆ นำไปขยายต่อให้เกิดความขัดแย้ง บิดเบือนข้อเท็จจริงจนนำไปสู่การใช้ความรุนแรงทางสังคม

กล่าวได้ว่า การพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ไม่ใช่เป็นปัญหาเพียงเพื่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมหรือส่งเสริมเท่านั้น แต่เป็นการปลูกจิตสำนึกให้รู้สึกผิดชอบชั่วดี ตระหนักในคุณงามความดี และสามารถสร้างคุณค่าให้แก่ตนเอง ผู้อื่น และคนในสังคมเพื่อนำประโยชน์ให้แก่ประเทศชาตินำมาซึ่งความสงบสุข

๒. ทฤษฎีการสื่อสารทางการเมืองผู้นำมาปฏิบัติใช้แล้วไม่เกิดปัญหา

๑) กลุ่มนักการเมือง สื่อมวลชน และประชาชน ต้องคงไว้ซึ่งความดีงาม ความถูกต้องตามกรอบมาตรฐานของสังคมเพื่อให้เกิดความสงบสุขของประเทศชาติ โดยใช้สติปัญญาทางความคิดในการแก้ไขปัญหาอย่างถูกวิธี ตามแบบฉบับของนักวิชาการที่มีเจตนารมณ์เพื่อก่อเกิดประโยชน์ในเชิงบวก ในการสร้างกระบวนการสื่อสารที่ดีมีประสิทธิภาพ

๒) การนำประโยชน์จากแนวคิดทฤษฎีมาใช้และปฏิบัติตามกรอบกระบวนการอย่างถูกต้อง จะช่วยให้การสื่อสารเป็นไปอย่างมีระบบครบองค์ประกอบ และกระบวนการสื่อสารที่ถูกต้อง จะส่งผลให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงานที่รวดเร็ว ไม่มีอุปสรรคต่อการดำเนินงาน

๓) ในปัจจุบันการพัฒนาทางเทคโนโลยีมีความทันสมัยอย่างยิ่ง ส่งผลต่อประสิทธิภาพในการทำงานให้เกิดการพัฒนา จากการใช้แรงงานคน มาเป็นเครื่องจักร สู่การใช้ระบบอิเล็กทรอนิกส์ที่ทันสมัย โดยเฉพาะในโลกของการสื่อสารที่มีการพัฒนาก้าวไกลอย่างไม่หยุดยั้ง

๔) ต้องยึดหลักประเพณีปฏิบัติที่ดี และต้องมีกลยุทธ์ที่เหมาะสมกับบริหารประเทศ และประการสำคัญ คือ ผู้นำการปกครองบ้านเมือง ตั้งแต่ระดับผู้บริหารระดับสูงไปจนถึงเจ้าหน้าที่ผู้ที่เกี่ยวข้อง ต้องมีความเข้าใจและยอมรับในบทบาทหน้าที่ของการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ทุกฝ่ายต้องให้ความสำคัญ สนับสนุนและเป็นแบบอย่าง ผู้ให้การพัฒนาต้องมีความรู้ในหลักการเชิงทฤษฎี มีความเข้าใจในเชิงปฏิบัติ มีความศรัทธาในคุณงามความดี และลงมือทำด้วยหัวใจที่เต็มเปี่ยมด้วยความรัก ความเมตตา ผู้รับการพัฒนาต้องเข้าใจยอมรับพร้อมที่จะเข้าสู่การพัฒนาด้วยความสมัครใจ

๕) การสื่อสารด้วยถ้อยคำที่มีความรักความสามัคคี จะต้องดำเนินไปด้วยวิธีที่สร้างสรรค์ เริ่มฝึกการปฏิบัติให้เคยชินและค่อยเป็นค่อยไป ในลักษณะการซึมซับเพื่อให้ฝังลึกในจิตใจ ทั้งนี้ความสำเร็จในการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมที่แท้จริงไม่ใช่เพียงแค่การบรรลุเป้าหมายตามที่คาดหวังไว้ แต่ต้องรักษาความมีคุณธรรม จริยธรรมให้คงอยู่และดำเนินไปอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง

กล่าวได้ว่า การพัฒนาส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมที่ไม่ก่อเกิดปัญหาจากตัวปัจเจกบุคคล ที่ได้นำทฤษฎีการสื่อสารทางการเมืองมาใช้จนนำไปสู่ความสับสน ความขัดแย้งทางการเมืองก็ตาม แต่ก็ต้องนำมาพัฒนาปรับปรุงเพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับบุคคล สังคม และประเทศชาติ ในการปรับเปลี่ยนทิศทางไปในทางที่มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นไป โดยเฉพาะในด้านที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรม จริยธรรมที่มีผลกระทบต่อสังคมและประเทศชาติ

๓.๒.๕ ตัวแปรที่นำไปสู่การสื่อสารทางการเมืองที่ไม่สันติ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งสันติภาพ พระพุทธองค์ทรงเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน หลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ก็เพื่อประโยชน์สุขของมวลมนุษยโลก ดังคำสอนของพระองค์ทรงสอนให้ละกิเลส ตัณหาที่ครอบงำจิตใจมนุษย์ อีกทั้งพัฒนาจิตใจให้ถูกต้องเป็นที่ตั้งแห่งสันติภาพ จากการสื่อสารทางการเมืองในปัจจุบัน ประเด็นผู้วิจัยจะศึกษาผลที่นำไปสู่ความรุนแรงในสังคมโดยศึกษาวิเคราะห์จากกิเลสภายใน ในระดับปัจเจกบุคคล ผู้วิจัยแยกประเด็นในทางพระพุทธศาสนาออกเป็นลักษณะ ดังนี้

๓.๒.๕.๑ อกุศลมูล

จากการสื่อสารทางการเมืองในสังคมที่มีสาเหตุของความขัดแย้ง จนนำไปสู่ความรุนแรง ซึ่งจากการวิเคราะห์ตัวแปรในทางพระพุทธศาสนาผู้วิจัยมองว่า ในกรณีที่มิมีมูลเหตุมาจากกิเลสในตัวบุคคลทำให้ความอยากไหลตามกระแสของความไม่รู้ จิตที่ถูกกิเลสครอบงำยอมทำไปตามใจปรารถนา มีความเกลียดชังระหว่างคนในสังคมด้วยกัน แยกแยกแบ่งฝ่าย ขาดความสงบสันติในกลุ่มประชาชนทำให้สังคมได้รับผลกระทบไปทุกส่วน จากคำว่า “กิเลส” แปลว่า สิ่งที่เราหมอง หรือเครื่องทำให้เกิดความเศร้าหมอง มีความหมาย ๓ อย่าง คือ ๑) ให้เกิดความสกปรกหรือเศร้าหมอง ๒) ให้เกิดความมืดมิดไม่สว่างไสว ๓) และให้เกิดความกระวนกระวายไม่มีความสงบ ในทางพระพุทธศาสนา มองประเด็นความขัดแย้งทั้งในเชิงบวกและในเชิงลบ มาจากสาเหตุของสังคมที่เกิดวิวาหุล รากเหง้าแห่งการถกเถียงกัน เหตุที่ก่อให้เกิดวิวาทกลายเป็นวิวาทาทิกรณขึ้น มีสาเหตุ ๒ อย่าง คือ

๑) ก่อวิวาทขึ้นด้วยความปรารถนาดี เห็นแก่ธรรมวินัย มีจิตประกอบด้วยอโลภะ โทสะ โมหะ

๒) ก่อวิวาทด้วยความปรารถนาเลว ทำด้วยทสิฐิ มาณะ มีจิตประกอบด้วยอโลภะ โทสะ โมหะ ได้แบ่งระดับชั้นกิเลสเป็น ๓ ชั้น คือ (๑) ชั้นละเอียดหรือชั้นใน (๒) ชั้นกลาง (๓) ชั้นหยาบหรือชั้นนอก

ผู้วิจัยจะกล่าวถึงกิเลสในระดับต่างๆ ในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวไว้ ชั้นใน หมายถึง ชั้นที่นอนนิ่งอยู่ในสันดานอย่างเงียบๆ จนกว่าจะมีอารมณ์มากระทบ จึงจะปรุงขึ้นมาเป็นกิเลสระดับชั้นกลางที่เกิดขึ้นกลุ่มมูจิต และจะเปลี่ยนไปเป็นกิเลสชั้นหยาบที่ทะลุออกมาปรากฏเป็นกิริยาต่างๆ ที่ชั่วร้ายภายนอก ตัวอย่างกิเลสชั้นละเอียดที่เป็นภายในมีชื่อเรียกว่า “อกุศลมูล”

คำว่า “อกุศลมูล ๓” หมายความว่า รากเหง้าของความไม่ฉลาด หรือหมายถึง รากเหง้าหรือต้นตอของความชั่วทั้งปวง เมื่อกำเริบจะแสดงออกมาเป็นทุจริตทางกาย วาจา ใจ อกุศลมูล ๓ รากเหง้าของความชั่ว จนเป็นเหตุให้เกิดมีอโลภะ โทสะ โมหะ (โลภ โกรธ หลง) บุคคลทั่วไปมักมีอกุศลมูล ๓ เป็นสรณะอันเป็นพื้นฐานของมนุษย์ ในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงกิเลสทั้ง ๓ ที่แสดงออกในชั้นนอกทางพฤติกรรมการแสดงออกมาทาง กาย วาจา และใจ ไว้ดังนี้

๑) โลภะ แปลว่า ความโลภ ความอยากได้ เกิดจากตัณหา คือ ความทะยานอยากได้ เมื่อเกิดขึ้นแล้วทำให้จิตหิวโหยอยากได้ เกิดความดิ้นรน อยู่ไม่เป็นสุข หากหยุดยั้งไม่ได้ก็จะเป็นต้นเหตุให้ดิ้นรนแสวงหาสิ่งที่อยากได้มาสนองความต้องการ หรือเมื่อไม่ได้โดยวิธีชอบธรรมก็นำไปทำความชั่วความไม่ดีงามต่างๆ เช่น ลักขโมย ทูจริต คอรัปชั่น โกง ปล้น จนถึงฆ่าคนตาย โลภะเป็นตัวทำลาย ศีลธรรม มโนธรรม สันติธรรม วัฒนธรรม สามัคคีธรรม ยุติธรรม และธรรมชาติ โลภะละได้ด้วยการให้ทาน การเสียสละ เกื้อเพื่อเกื้อกูลกันในทางที่ชอบ

ตัวกิเลสชุดที่เป็นตัวกำกับบทบาทของคน ๓ อย่างคือ

(๑) ตัณหา คือ ความอยาก ความเห็นแก่ตัว ความอยากได้ปรารถนาเพื่อตัวเอง ต้องการบำรุงบำเรอปรนเปรอตัว อยากได้ อยากมี และไม่อยากเป็น

(๒) ทิฐิ คือ ความอยากได้ของคนอื่นมาเป็นของตน อยากให้ตนมีเหมือนคนอื่น หรือมีมากกว่าผู้อื่น ความอยากมีหลายรูปแบบ ซึ่งจะก่อให้เกิดรากเหง้าของความชั่วทั้งปวง เช่น อิจฉา ความอยาก ปาปฉา ความอยากอย่างชั่วช้าลามก มหิฉา: ความอยากรุนแรง อภิฉา: วิชาสมาธิ โลภะ: ความอยากได้ถึงขั้นเพ่งเล็ง เมื่อความอยากเกิดมากขึ้นก็จะก่อให้เกิดความชั่วในตัวเอง วิธีแก้ไขความอยาก คือ การใช้สติระลึกรู้ในตน

(๓) มานะ คือ ความต้องการให้ตัวเด่น อยากยิ่งใหญ่ ความสำคัญตนหรือถือตนสำคัญ

โลภะจัดเป็นอกุศลมูล กรรมที่บุคคลผู้มีโลภะทำทางกาย วาจา และใจจัดเป็นอกุศลกรรม แม้กรรมของบุคคลผู้มีโลภะ ถูกโลภะครอบงำ มีจิตถูกโลภะกลุ้มรุมก่อทุกข์ให้เกิดขึ้นแก่ผู้อื่นด้วย เรื่องที่ไม่จริง ด้วยการเบียดเบียน จองจำ ให้เสียทรัพย์ ตีเตียน หรือขบไล่ โดยอวดอ้างว่า “เรามีกำลัง ทรงพลัง” ก็จัดเป็นอกุศลกรรม บาปอกุศลกรรมจำนวนมากเหล่านี้ที่เกิดจากโลภะ มีโลภะเป็นเหตุ มี โลภะเป็นแดนเกิด มีโลภะเป็นปัจจัยย่อมเกิดมีแก่บุคคลผู้มีโลภะนั้นด้วยประการฉะนี้”^{๑๓๖}

จากการศึกษาผลของคนในสังคมปัจจุบันจะพบว่า ความขัดแย้งที่นำไปสู่ความรุนแรงมาจากเหตุการณ์จากการสื่อสารทางการเมืองร่วมกันหลายฝ่ายในสังคม มีความไม่เข้าใจซึ่งกันและกัน ล้วนมาจากกิเลสที่เกิดขึ้นอยู่ภายในใจของแต่ละบุคคล ถูกครอบงำจากกิเลสความอยากได้ อยากมี อยากเป็น การพูดด้วยโลภะ คือพูดด้วยความอยากได้ใคร่ดีในทางมิชอบ พูดเพื่อลาภ ยศ สรรเสริญ กล่าวคือ พูดเพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์ ทรัพย์สินเงินทอง ตำแหน่ง หน้าที่การงาน เกียรติยศ ชื่อเสียง ทั้งเพื่อแก่ตนเองและพวกพ้อง โดยไม่คำนึงถึงความชอบธรรม ด้วยเล่ห์เพทุบายทางคำพูด บ้างก็พูดโปรยประโยชน์ บิดเบือนความจริง เอาชนะด้วยคำพูดแบบไม่มีเหตุผลเพียงหวังทำลายฝ่ายตรงข้าม การพูดลักษณะนี้ถ้าเกิดในวงการชนชั้นปกครองแล้วย่อมสร้างความระส่ำระสาย แตกแยก และเป็นเหตุให้เกิดความเสียหายขึ้นได้ทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง จนนำไปสู่การแตกความสามัคคีของคนในชาติ

^{๑๓๖} อภ. ตัก. (ไทย) ๒๐/๗๐/๒๗๕.

ดั่งการพูดด้วยโลภะและต้องการมีอำนาจ ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกว่าด้วยสงฆ์ทำ
ปกาสนียกรรมแก่พระเทวทัต กรณีพระเทวทัตกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงมอบการบริหารหมู่สงฆ์
ให้แก่ตน^{๑๓๗}

๒) โทสะ แปลว่า ความโกรธ ความขัดเคือง ความไม่พอใจ การพูดด้วยโทสะ คือพูด
ด้วยความโกรธ ความขุ่นเคืองใจใช้อารมณ์มากกว่าใช้เหตุผล กล่าวคือ มีแต่การใช้คำพูดที่เชือดเฉือน
หยาบคาย จาบจ้วง ด่าทอ ฝ่ายหนึ่งกล่าวหาให้เกิดความเสียหาย อีกฝ่ายก็ตอบโต้ไม่ลดละ เกิดการ
แบ่งฝักแบ่งฝ่าย เช่น มีการจัดชุมนุมปราศรัยโจมตีกัน มีการเผชิญหน้ากัน ปะทะคารมกัน หรือถึงขั้นใช้
กำลังเข้าประทุษร้ายกัน บางครั้งคำพูดเพียงไม่กี่คำ ที่ไม่สร้างสรรค์ของผู้ปกครองก็สามารถทำให้ผู้
ชุมนุม ประท้วงรู้สึกบันดาลโทสะเข้าทำร้ายร่างกายได้ จากจำนวนผู้ที่เข้าร่วมชุมนุมประท้วงเพิ่มขึ้น
มากมาย เมื่อมีการสลายฝูงชน ผู้ชุมนุมก็ต่อต้านต่อสู้ถึงขั้นจลาจลเสียเลือดเนื้อและชีวิตไปมาก ดังกรณี
พฤษภาทมิฬ เป็นตัวอย่าง และเหตุการณ์ชุมนุมที่ราชประสงค์ ในเดือน พ.ค.ปี พ.ศ. ๒๕๕๓

ส่วนกรณีการใช้คำพูดโต้แย้งกันด้วยโทสะ ดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎกว่าด้วยเรื่อง “ภิกษุ
ชาวกรุงโกสัมพี” ทะเลาะวิวาทกันด้วยเรื่องการทำของภิกษุรูปหนึ่งว่า “อาบัติ” หรือ “ไม่อาบัติ”
ฝ่ายหนึ่งเห็นว่าอาบัติ อีกฝ่ายหนึ่งเห็นว่าไม่อาบัติ ได้เถียงกันจนเกิดการทะเลาะวิวาทแตกแยกเป็นสอง
ฝักสองฝ่าย ในที่สุดเกิดความแตกแยกขึ้นมาจากมานะคือ “ความถือตัวถือตน” ความรู้สึกว่า “ตัวเด่น
กว่าเขา” “ตัวด้อยกว่าเขา” หรือ “ตัวเสมอกับเขา” เมื่อถูกกระทบเข้าก็เกิดความไม่พอใจ เกิดโทสะ
ขึ้น เมื่อเกิดขึ้นแล้วหากระงับไม่ได้ก็จะนำไปคิดทำความชั่วความไม่ดีต่างๆ เช่น ทะเลาะวิวาทกัน กลั่น
แกล้งกัน ทำร้ายกัน ฆ่ากัน เป็นเหตุให้ตัวเองเดือดร้อน โลกก็เร่าร้อน ขาดสันติภาพ อยู่กันอย่าง
เดือดร้อน หวาดระแวงกันและกัน โทสะละได้โดย เมตตา คือ การมีความรักปรารถนาดีต่อกัน ผู้วิจัยขอ
ยกตัวอย่างในกลุ่มของโทสะธรรมฝ่ายชั่ว ในทางพระพุทธศาสนามีลักษณะ ดังนี้

ในพระพุทธศาสนายังได้กล่าวถึง สิ่งที่จะเข้ามาเกี่ยวข้องกับสัมพันธทางอารมณ์ความรู้สึก
ที่ทำให้บุคคลเหล่านั้น มีโทสะควบคุมอารมณ์ของตนไว้อยู่ โดยเกิดจาก “ความหวงแหน” หรือ
“ความตระหนี่” ในสิ่งของของตนอันเป็นที่รัก เป็นสิ่งมีค่าน่าพึงปรารถนา น่าหวงแหน ล้วนแต่เป็นเหตุ
ให้เกิดโทสะเข้ามากระทบผัสสะ จากสิ่งดังกล่าว เป็นส่วนหนึ่งที่มากระทบอารมณ์ความรู้สึกจากการมี
โทสะแสดงออกมาในทางร้าย ได้แก่ การอยากฆ่า การอยากทำลายผู้อื่น ชิงชัง เคียดแค้น ความคิด
ประทุษร้ายเป็นรากเหง้าให้เกิดกิเลสได้หลายอย่าง เช่น ภูมิมะ ความหงุดหงิด โกรธ ความโกรธ อุปนา-
หะ ความผูกโกรธ พยาบาท ความคิดปองร้าย ถ้าปล่อยให้มีโทสะมาก ผู้นั้นจะเป็นคนชั่ว คนพาล และ
เป็นภัยต่อสังคม วิธีแก้ไขโทสะ คือการใช้สติระงับตน และฝึกตนให้เป็นผู้มีมือโทสะ

โทสะจัดเป็นอกุศลมูล กรรมที่บุคคลผู้มีโทสะทำทางกาย วาจา และใจจัดเป็นอกุศลกรรม
แม้กรรมของบุคคลผู้มีโทสะ ถูกโทสะครอบงำ มีจิตถูกโทสะกลุ่มรุมก่อทุกข์ให้เกิดขึ้นแก่ผู้อื่นด้วยเรื่องที่ไม่จริง ด้วยการเบียดเบียน จ้องจำ ให้เสียทรัพย์ ตีเตียน หรือขบไล่ โดยอวดอ้างว่า “เรามีกำลัง ทรง

^{๑๓๗} ดูรายละเอียดใน วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๓๖/๑๘๐-๑๘๒.

พลัง” ก็จัดเป็นอกุศลกรรมบาป อกุศลธรรมจำนวนมากเหล่านี้เกิดจากโทสะ มีโทสะเป็นเหตุ มีโทสะเป็นแดนเกิดมีโทสะเป็นปัจจัยย่อมเกิดมีแก่บุคคลผู้มีโทสะนั้นด้วยประการฉะนี้”^{๑๓๘}

๓) โมหะ ความหลงไม่รู้จริง แปลว่า ความหลง ความเขลา ความโง่ ความไม่รู้ตามที่เป็นจริง เกิดจากความคิดเห็นที่ผิด การพูดด้วยโมหะ คือ พูดด้วยความหลง ความไม่รู้ตามความเป็นจริง หรือความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เช่น ในกรณีที่เกิดขึ้นกับเรื่องการเมืองการปกครอง ที่มีปัญหายุ่งเหยิง สลับซับซ้อน จนไม่อาจหาทางออกหรือยุติปัญหาลงได้ง่ายๆ เพราะต่างฝ่ายต่างถือทิฐิ ยึดความคิดและคำพูด ของตนเป็นใหญ่ ความสมานฉันท์เป็นเพียงความหวังของฝ่ายเป็นกลาง กระทั่งหลายฝ่ายเห็นว่าการเมืองการปกครองเข้าถึงทางตัน สาเหตุจากนายกรัฐมนตรีขณะนั้นประกาศยุบสภา ทั้งที่ความเป็นจริงทางที่จะให้เดินสู่หนทางประชาธิปไตยยังมี หากทุกฝ่ายมีความจริงใจที่จะแก้ปัญห ในขณะนั้นหลายฝ่าย ต่างก็ได้ออกมาพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า รัฐบาลยังยึดสถานการณ์ต่อไปได้และยังมีทางให้เลือกอีกหลายทาง กรณีเช่นนี้ หากไม่ใช้ปัญญาพิจารณาให้ประจักษ์ในเรื่องนั้นๆ ให้ถ่องแท้ถี่ถ้วนก่อน เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็ป็นเหตุให้ตัดสินใจกระทำด้วยโมหะ ถือความเห็นผิดตามคิดตน ผู้นำถ้าเห็นผิดก็สามารถนำไปทำความชั่วความไม่ดี เช่น ประมาท อวดดี ไม่ฟังใคร ตนเป็นใหญ่ ถืออำนาจบาตรใหญ่ เชื่อง่าย หูเบา โมหะ สิ่งต่างๆ เหล่านี้ เมื่อถูกโมหะครอบงำ สามารถกำจัดได้ด้วยปัญญาคือ ใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นประจักษ์ในสิ่งนั้นๆ

ผู้วิจัยได้กล่าวในข้างต้นไว้เกี่ยวกับ “โมหะ” ซึ่งจะอยู่ตรงข้ามกับ “ปัญญา” ด้านความรู้ โมหะหรือความหลงเป็นกิเลสซึ่งได้แก่ อวิชชา ความไม่รู้ไม่เข้าใจ ความมัวเมา ความประมาท เป็นรากเหง้าให้เกิดกิเลสได้ต่างๆ มากมาย เช่น มักจะลบหลู่คุณท่าน ปลาสะ:ตีเสมอ มานะ:ถือตัว มหะ:มัวเมา ปมาหะ:เลินเล่อ โมหะทำให้ขาดสติ ไม่รู้ผิดชอบร้ายแรงกว่าโลภะและโทสะ รวมทั้งส่งเสริมให้โลภะและโทสะมีกำลังมากขึ้นยิ่งด้วย วิธีที่จะทำให้โมหะลดลงนั้นจะต้องปฏิบัติตนเป็นผู้ที่มี อโมหะ ความไม่หลงมกมาย หลงเชื่อผิดๆ ใช้การพิจารณาด้วยปัญญา

โมหะจัดเป็นอกุศลมูล กรรมที่บุคคลผู้มีโมหะทำทางกาย วาจา และใจจัดเป็นอกุศลกรรม แม้กรรมของบุคคลผู้มีโมหะ ถูกโมหะครอบงำ มีจิตถูกโมหะกลุ้มรุม ก่อทุกขให้เกิดขึ้นแก่ผู้อื่นด้วยเรื่องที่ไม่จริง ด้วยการเบียดเบียน จองจำ ให้เสียทรัพย์สินหรือขับไล่ โดยอวดอ้างว่า “เรามีกำลัง ทรงพลัง” ก็จัดเป็นอกุศลกรรมบาปอกุศลธรรมจำนวนมากเหล่านี้เกิดจากโมหะ มีโมหะเป็นเหตุ มีโมหะเป็นแดนเกิดมีโมหะเป็นปัจจัยย่อมเกิดมีแก่บุคคลผู้มีโมหะนั้นด้วยประการฉะนี้”^{๑๓๙}

จากปัญหาการพูดด้วยโมหะเพราะถือตัวว่าเป็นพหูสูต ฉลาดกว่าใคร จนสร้างความเดือดร้อนให้กับตัวเองปรากฏในอรรถกถาภิลสูตร^{๑๔๐} วิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นดังกล่าว แม้จะมีต้นเหตุมาจากกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในขันธสันดาน ของมนุษย์ หรือจะว่าเป็นเรื่องศีลธรรมและจริยธรรมส่วนบุคคลก็ตาม แต่ประการหนึ่งที่จะปฏิเสธ มิได้ก็คือว่า “การพูด” หรือ “การใช้วาจา” นั้น เป็นปัจจัยส่วนหนึ่งที่

^{๑๓๘} อัง. ตัก. (ไทย) ๒๐/๗๐/๒๗๕.

^{๑๓๙} อัง. ตัก. (ไทย) ๒๐/๗๐/๒๗๕.

^{๑๔๐} ดูรายละเอียดใน มงคล. (ไทย) ๒/๑๖๙.

สามารถกระพือความพึงพอใจหรือ ความไม่พึงพอใจของแต่ละฝ่าย ให้ขยายวงกว้างออกไป จนไม่สามารถควบคุมได้ ปัญหาต่างๆ จึงเกิดขึ้น ดังนั้นการพูดจึงเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่ง เพราะมีผลกระทบต่องานของคนรอบข้าง และที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นคือ กระทบต่อชนทั้งหลายโดยส่วนรวม ชนิดไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ในบางกรณี ความสำคัญของการใช้วาจาจึงอยู่ที่ว่า ผู้พูดมีเจตนาจะสื่ออย่างไร ใช้ความระมัดระวังในคำพูด หรือวาจาเพียงใด พูดด้วยเจตนาที่เป็นกุศลหรืออกุศล พูดดีหรือพูดชั่ว เพราะว่า การพูดช่วยย่นนำความเกลียดชังและความทุกข์มาสู่ตนและคนรอบข้าง ส่วนการพูดดีช่วยย่นนำประโยชน์ซึ่งความรักและความสุขมาให้

ดังนั้น สังคมปัจจุบันที่เกิดปัญหาจากความไม่สงบ ทะเลาะวิวาท ขาดความสามัคคีนั้น ถ้าพิจารณาจากกิเลสในตัวบุคคล ก็เป็นตัวแปรที่สำคัญที่เป็นรากเหง้าของอกุศลในการกระทำที่นำไปสู่ความขัดแย้ง จากการศึกษาและนำแนวทางพระพุทธศาสนามาแก้ไขปัญหาทางสังคม พระพุทธศาสนาเป็นทางเลือกที่จะขจัดปัญหาละกิเลสในตัวบุคคลให้เบาบาง จากสภาพบ้านเมืองในความขัดแย้งที่เกิดขึ้น เดิมนั้นเฉพาะกลุ่มชนชั้นปกครอง แต่ในปัจจุบันความขัดแย้งได้ฝังรากลึกไปในตัวประชาชนทุกกลุ่มที่แสดงออกด้วยความเกลียดชังมากเกินไป รักมากเกินไป ไม่เปิดใจยอมรับฟัง ซึ่งถ้าทุกคนยังมีกิเลสครอบงำฝังลึกนึกถึงเพียงประโยชน์ส่วนตน ต่อให้มีวิธีการทางออกดีอย่างไร ก็ไม่ประสบความสำเร็จ เพราะคนยังไม่สามารถเปลี่ยนจิต เปลี่ยนใจได้ อีกทั้งทุกวันนี้สังคมยังไม่ได้ยอมรับคุณค่าสำคัญในการใช้หลักพระพุทธศาสนามาใช้ในการดำเนินชีวิตและแก้ไขปัญหายังจริงจัง ทั้งที่พระพุทธศาสนาได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการว่าเป็นศาสนาแห่งสันติภาพในการสร้างสันติสุขอย่างแท้จริง หากนำหลักคำสอนพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางการปฏิบัติ ก็จะมีส่วนช่วยสังคมในการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้ง ความรุนแรงที่เกิดขึ้น โดยใช้วิถีพุทธเป็นหลักการและวิธีการปฏิบัติลดความขัดแย้งลงได้

๓.๒.๕.๒ วชิรุต

ภิกษุทั้งหลาย วชิรุต ๔ ประการนี้^{๑๔๑} มีอะไรบ้างคือ การงด การเว้นขาดเจตนาเป็นเหตุงดเว้นจากวชิรุต เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการพูดส่อเสียด เว้นจากการพูดหยาบ เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ

๑) มุสาวาท (พูดเท็จ) เว้นจากการพูดเท็จคือ พูดแต่คำสัตย์ ดำรงความสัตย์ มีถ้อยคำเป็นหลัก เชื่อถือได้ ไม่หลอกลวงชาวโลก^{๑๔๒} ในปัจจุบันสังคมยอมรับว่า การพูดเท็จหรือโกหกนั้นขึ้นอยู่ที่เจตนาของผู้พูดมีเจตนาอย่างไร เจตนาพูดเท็จในเชิงบวกเพื่อมุ่งหวังให้ผลออกมาในทางบวก เช่น กรณีของผู้ป่วยที่เป็นโรคมะเร็ง การพูดความจริงกับผู้ป่วยโดยแจ้งให้ทราบจะต้องเสียชีวิตภายใน ๖ เดือน ถ้าพูดความจริง ณ วินาทีนั้นผู้ป่วยอาจจะตกใจเสียชีวิตขณะนั้น แต่หากใช้วิธีการปลอมโยนถึงอาการและพูดถึงการมีชีวิตต่อไปได้อีกนานถ้าได้รับการรักษาดูแลที่ถูกต้อง ก็จะยืดอายุของผู้ป่วยออกไปได้ ถือว่าเป็นการพูดเพื่อให้เป็นไปในทางบวกมีเจตนาดี จะพบว่าในชีวิตของคนในสังคมปัจจุบัน การพูดเรื่องโกหกเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นโดยทั้งที่รู้ตัวและไม่รู้ตัว อาจจะได้รับผลเสียหายหรือไม่ก็แล้วแต่กรณีเรื่องใหญ่เรื่องเล็ก ซึ่งในบริบทแวดล้อมมีส่วนช่วยที่ทำให้ผู้สื่อสารพูดออกไปโดยไม่ได้ระมัดระวัง

^{๑๔๑} อิง. จตุกก (ไทย) ๒๑/๑๔๘/๒๑๒.

^{๑๔๒} อิง. จตุกก (ไทย) ๒๑/๑๔๘/๓๐๘.

ในคำพูด โดยคิดว่าไม่ได้เป็นเรื่องเสียหายยิ่งถ้ามีเจตนาในเชิงบวกก็แทบจะเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิตของคนในสังคมยุคปัจจุบันก็ว่าได้

อย่างไรก็ตาม ในพระพุทธศาสนาก็ถือได้ว่าเป็นบาปทางคำพูดจะหนักหรือเบาย่อมได้รับผลจากการพูดเท็จทั้งนั้น แต่การพูดเพื่อเจตนาในเชิงลบผลย่อมออกมาตามเจตนาที่ตั้งใจ การสื่อสารโดยเจตนากล่าวเท็จเพื่อมุ่งหวังประโยชน์ทางการเมืองถือว่าเป็นบาปอกุศลมีเจตนาก่อบาปทางวาจาโทษทั้งทางโลกและทางธรรม ซึ่งผลทางโลกอาจจะไม่รุนแรงมีการฟ้องร้องคดีความทางแพ่งขึ้นอยู่กับเจตนาหรือรูปแบบทางกฎหมาย ซึ่งการรับโทษทางกฎหมายบ้านเมืองมีการปรับค่าเสียหายแล้วแต่กรณี โดยเฉพาะอาชีพของนักการสื่อสารมวลชนก็จะถูกฟ้องร้องค่าเสียหาย ถ้ามีการนำเสนอข่าวเท็จพาดพิงต่อบุคคลอื่นจะโดยเจตนาหรือไม่ก็จะมีมีการฟ้องร้องกล่าวโทษตามเหตุ ในพระพุทธศาสนานั้นพระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ว่า คำที่หลอกลวงนั้นเป็นกรรมที่เกิดจากการพูดที่มาจากโกหกหลอกลวง ขึ้นอยู่วิจรกรรมเจตนาดีหรือชั่ว ย่อมได้รับโทษตามเจตนา เจตนาชั่วเป็นบาปอกุศลให้ผู้อื่นเข้าใจผิดเมื่อตายไปแล้วก็จะได้รับโทษจากการกระทำด้วยวาจา

๒) ปิสุณาวาจา (พูดส่อเสียด) ละเว้นจากการพูดส่อเสียด คือ ฟังความจากฝ่ายนี้แล้วไม่ไปบอกฝ่ายโน้นเพื่อทำลายฝ่ายนี้ หรือฟังความฝ่ายโน้นแล้วไม่มาบอกฝ่ายนี้เพื่อทำลายฝ่ายโน้น สมานคนที่แตกต่างกัน ส่งเสริมคนที่ปรองดองกัน พูดแต่ถ้อยคำที่สร้างสรรค์สามัคคี^{๑๔๓} ได้แก่ การงดพูดคำที่ทำให้แตกความสามัคคี พูดให้คนแตกกัน เช่น การพูดเหน็บแนมนักการเมืองฝ่ายตรงข้ามเพื่อให้เสียความน่าเชื่อถือ ใช้คำพูดกำลวงในเรื่องส่วนตัวหรือบุคลิกภาพของอีกฝ่ายทางรูปร่างหน้าตา เป็นการกล่าวถึงนักการเมืองฝ่ายตรงข้ามทำลายเพื่อให้เกิดความอับอาย ขาดหน้า หรือการกล่าวถึงผู้อื่นในทางกระทบเทียบเปรียบเปรยกับสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ คำเหล่านี้เป็นคำพูดที่สื่อสารทางการเมืองมักจะนิยมนำมาใช้ในการโจมตีฝ่ายตรงข้ามให้ดูด้อยค่าเสียศักดิ์ศรี มองเป็นเรื่องตลกขบขัน การพูดยุยงส่งเสริมคนให้เห็นดีเห็นงามกับฝ่ายตนโดยใช้คำพูดทำลายฝ่ายตรงข้าม การกระทำเช่นนี้เป็นการพูดจา ส่อเสียดให้เสียคุณค่าสร้างความริ้วฉาน แยกแยะ กล่าวร้ายให้เสียหาย เป็นการไม่ควร แม้จะกล่าวแบบนั้น การพูดส่อเสียด คือ กล่าววาจาทำให้คนเข้าใจผิดกันคลาดเคลื่อนจากความจริง ในทางพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นอกุศลเป็นบาป กล่าวคือ กล่าววาจาที่ทำให้คนทั้งหลายอันแสดงถึงการแตกความสามัคคี

๓) ผรุสวาจา (พูดคำหยาบ) ละเว้นจากการพูดคำหยาบ คือพูดแต่คำไม่มีโทษ ไพเราะ น่ารัก จับใจ เป็นคำของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่พอใจ^{๑๔๔} การสื่อสารที่มีส่วนทำให้สังคมทางการเมืองนำไปสู่วาทกรรมทางการเมืองที่ใช้ถ้อยคำยาบคาย การทำลายฝ่ายตรงข้ามด้วยการกล่าวคำหยาบที่รุนแรง สร้างความเกลียดชังทางคำพูดให้อีกฝ่าย ย่อมทำให้เกิดเหตุการณ์ทางสังคมกะพือความรุนแรงขึ้นในทางการเมืองจากการมีการโต้ตอบกันทางวาจาทางเวทีปราศรัย หรือแม้แต่ในโลกโซเชียลมีเดีย (social media) สังคมออนไลน์ ก็ใช้คำพูด คำทอหยาบคายในที่สาธารณะผ่านทางระบบการสื่อสารที่ทันสมัย ทำให้สังคมต้องตกอยู่ภายใต้การสื่อสารที่ขาดสัมมาวาจา ได้ยิน ได้รับรู้ รับฟังในสิ่งที่ไม่ควร

^{๑๔๓} อัง. จตุกก (ไทย) ๒๑/๑๔๘/๓๐๘.

^{๑๔๔} อัง. จตุกก (ไทย) ๒๑/๑๔๘/๓๐๘.

เกิดขึ้นในวัฒนธรรมสังคมไทยที่มีพระพุทธศาสนามีผู้นับถือเสียส่วนใหญ่ ขณะที่สังคมเจริญก้าวหน้ามีความรู้ในระดับปัญญาชน แต่ช่วงเวลาของการสื่อสารการเมืองที่ขัดแย้งรุนแรง คำพูดไม่ได้บอกเข้ามาจากชาติตระกูลที่สูงส่ง หรือผ่านการอบรมที่ดีมีการศึกษา แต่กลับสื่อสารด้วยคำพูดที่หยาบคายด้วยการแสดงอารมณ์ โกรธ เกลียด รัก ออกมาทางคำพูดอย่างรุนแรง แสดงอาการควบคุมอารมณ์ความรู้สึกไม่ได้ในสถานการณ์ที่รุนแรง

จากการสื่อสารที่รุนแรงทางข้อมูลข่าวสารในช่วงเวลาวิกฤตทางการเมืองดังกล่าวประชาชนมักตกเป็นเหยื่อทางการรับรู้ข่าวสารทางคำพูดจากการสื่อสารที่ขาดสัมมาวาจา ที่มาจากหลายช่องทาง ทางสื่อทีวี วิทยุ หนังสือพิมพ์ อื่นๆ อีกมากมาย จากการเสพข่าวสาร ในขณะที่สังคมเป็นชาวพุทธกลับไม่ตระหนักถึงจริยธรรมที่พึงงามแต่โบราณที่ถูกปลูกฝังในเรื่องของการใช้วาจาที่พึงงาม มีวาจาไพเราะ อ่อนหวาน พูดน่าฟัง ให้คนรักและเคารพศรัทธา สังคมขาดจริยธรรมการนำหลักพระพุทธศาสนามาเป็นแนวทางการดำเนินชีวิต ต้องหันมาส่งเสริมทางหลักศาสนาเพื่อช่วยให้ปรับระดับจิตใจเรียนรู้ที่จะอยู่ในสังคมร่วมกันโดยเฉพาะประดุจแห่งมิตรภาพก็คือ การสื่อสารที่ประกอบด้วยคำพูดที่ดีร่วมกัน ในทางพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นบาปทางวาจาเป็นอกุศลกรรมย่อมได้รับโทษ

๔) สัมผัสปลाप (พูดเพื่อเจ้อ) ละเว้นจากการพูดเพื่อเจ้อ คือพูดถูกเวลา พูดคำจริง พูดอิงประโยชน์ พูดคำที่มีหลักฐาน มีที่อ้างอิง มีที่กำหนดประกอบด้วยประโยชน์เหมาะสมแก่เวลา^{๑๔๕} การสื่อสารทางการเมือง การกล่าวคำพูดมักจะพูดเกินความจริงใส่สีตีไข่ให้เรื่องดูบานปลายไปมากกว่าที่เป็นเมื่อประชาชนผู้รับสารได้รับข่าวสารก็จะหลงเชื่อจากคำพูดที่เกินกว่าความจริง ข้อมูลก็จะบิดเบือน จากการนำเสนอข่าวของผู้ที่ทำหน้าที่สื่อข่าว การนำเสนอก็ต้องไม่เสริมเติมแต่งข้อมูลทำให้ประชาชนผู้รับสารเชื่อในข้อมูลนั้น เป็นการสร้างข่าวที่เกินความจริงและต้องมีแหล่งที่มาของข่าวจากแหล่งที่น่าเชื่อถือเมื่อผู้รับสาร รับข้อมูลจะช่วยให้การถ่ายทอดข้อมูลเป็นข้อมูลข่าวที่น่าเชื่อถือและก่อให้เกิดประโยชน์

จากสถานการณ์วิกฤตทางการเมือง การนำเสนอข้อเท็จจริงอาจจะทำให้ได้รับผลกระทบกับบ้านเมือง บางครั้งความจริงอาจจะทำให้สถานการณ์เลวร้ายลงไปได้ต้องดูจังหวะโอกาสและเวลาที่เหมาะสมที่จะสื่อสารข่าวเพื่อให้สถานการณ์ทางการเมืองคลี่คลายลง ไม่กะพ้อข่าวให้ลุกลามขยายใหญ่โตออกไป จนทำให้ประชาชนหวาดวิตกกังวลส่งผลกระทบจนประเทศชาติได้รับความเสียหาย ดังที่ พระพุทธองค์ทรงสอนให้มีสติสัมปชัญญะในการพูดกำกับ ไม่พูดมากปากมาก พูดไม่รู้จบ ไม่รู้เวลาที่ควรพูดหรือไม่ควรพูด ควรกล่าววาจาที่เป็นจริงมีประโยชน์และรู้กาลเทศะที่เหมาะสม พูดเพื่อเจ้อ ในพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นบาปทางวาจาเป็นอกุศลกรรม ย่อมได้รับโทษที่ประกอบด้วยเจตนาทางคำพูด

ดังนั้น คำพูดที่สร้างสรรค์มีประโยชน์ก็จะทำให้สังคมน่าอยู่ คำพูดที่ไม่สร้างสรรค์ ไม่มีความจริงย่อมไม่มีประโยชน์อันใด คำพูดที่แสดงออกไปควรเหมาะสมกับเวลาและสถานการณ์ที่เหมาะสม คำพูดเปรียบประดุจอาวุธที่คอยประหารประหาร แม้คำพูดจะไม่ใช่อุปกรณ์ที่ใช้ทำร้ายร่างกาย แต่คำพูดสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการสื่อสารที่คอยทำร้ายจิตใจให้ผู้อื่นได้รับความเจ็บปวด ความทุกข์ทรมาน

^{๑๔๕} อัง. จตุกก (ไทย) ๒๑/๑๙๘/๓๐๘.

ทางใจในส่วนคำพูดระหว่างบุคคล แต่ถ้าหากพูดไปเพื่อทำลายประเทศชาติบ้านเมืองในทางพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นบาปอกุศลอย่างยิ่ง ในยุคสมัยปัจจุบันการทำร้ายผู้อื่นไม่ใช่เป็นเรื่องยาก เพียงใช้วาจา ใส่ร้าย สร้างความเท็จ สร้างเรื่องไม่จริงเป็นจริง จากเรื่องจริงเป็นเท็จถือว่าเป็นอาวุธที่ร้ายแรงอย่างยิ่งโดยเฉพาะสังคมปัจจุบันมีตัวช่วยทางด้านอุปกรณ์ที่เป็นเครื่องมือการสื่อสารที่สามารถจะช่วยสร้างข่าวสารให้แพร่กระจายอย่างรวดเร็ว นับว่าเป็นอันตรายอย่างยิ่งที่ต้องตระหนักในการใช้คำพูด ดังข้อความในพุทธพจน์ที่ว่า “ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ ถ้าคนมีใจชั่ว ก็จะทำชั่วหรือทำชั่วตามไปด้วย เหมือนล้อที่หมุนไปตามรอยโคที่ลากเกวียน”^{๑๔๖}

๓.๒.๖ ผลกระทบที่นำไปสู่การสื่อสารทางการเมืองที่ไม่สันติ

จากการสื่อสารทางการเมืองที่มีความขัดแย้งความรุนแรงทางสังคมจนนำไปสู่ความไม่สันตินั้น ประเด็นในทางพระพุทธศาสนามีแนวทางอย่างไร ตัวบุคคลมีส่วนสำคัญทางการเมืองการปกครองอย่างไร ผู้วิจัยจะศึกษาถึงพฤติกรรมตัวบุคคลที่ได้รับผลกระทบจากการสื่อสารทางการเมืองที่ส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมทางสังคมด้านจริยธรรม จากพฤติกรรมการแสดงออกดังกล่าว ซึ่งมีส่วนสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับบริบทสังคมและกรอบการประพฤติปฏิบัติที่ดีงามในสังคม ดังนี้

๑. พฤติกรรมทางกาย

จากการแสดงออกทางกายในสถานการณ์ความสับสนทางการเมืองพบว่า ส่งผลกระทบทางพฤติกรรมทางกาย ทั้งนี้จากการแสดงออกด้วยท่าทีที่ไม่สุภาพ แววดาตุตัน แข็งกร้าว เมินเฉย ไม่ตระหนักถึงการแสดงออกทางประเพณีที่ดีงามทางกายในการทำความเคารพ เช่น ยกมือไหว้ให้ความเคารพ หรือให้ความสำคัญต่อผู้ใหญ่ ทักทายตามกาลเทศะอย่างเหมาะสม การเพิกเฉยไม่รับรู้ ไม่ร่วมกิจกรรมปฏิสัมพันธ์ใดๆ เป็นการปฏิเสธการมีส่วนร่วม ไม่สนใจให้คุณค่าความสำคัญของการร่วมมือกับกิจกรรม แม้แต่ภายในจุดเล็กๆ ของสังคมครอบครัวก็เกิดขึ้นได้ จากการสื่อสารพูดคุยความคิดเห็นทางการเมืองที่เข้าไปมีส่วนทำให้พฤติกรรมภายในเกิดความแตกร้าง ความเห็นไม่ลงรอย ไม่อยากรับฟัง ไม่แสดงออกใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้ง การแสดงออกถึงขาดความเป็นกัลยาณมิตรที่ดีต่อกันในสังคมเพื่อนฝูงเริ่มห่างเหิน ไม่อยากจะคบหาสมาคมด้วย ไม่ให้ความเคารพยกย่องให้ความนับถือให้เกียรติกัน มีท่าทีการแสดงออกที่เปลี่ยนไปจากเดิม หลีกเลียงที่จะไม่พบปะสมาคม โดยเฉพาะสังคมไทยที่เคยเป็นสังคมที่สังคมน้อมมาก่อน มีการช่วยเหลือเกื้อกูล มีความรักเป็นมิตรที่ดี มีความสัมพันธ์ฉันท์พี่น้อง ต้องมาห่างเหินด้วยการแสดงออกทางด้านพฤติกรรมการแสดงออกทางกายในการปฏิเสธความคิดเห็นทัศนคติ ความเชื่อที่ต่างกัน มีลักษณะอาการที่อาจให้เกิดการถือแบ่งแยก เป็นของเขาของเรา ยึดถือผูกพันกับตัวตน

^{๑๔๖} พุ. ธ. (ไทย) ๒๕/๑/ ๒๓.

อย่างไรก็ตาม ในทางพระพุทธศาสนาผู้วิจัยมองว่า การแสดงออกพฤติกรรมทางกายที่แสดงออกมานั้นสัมพันธ์โยงเกี่ยวกับ การยึดมั่นถือมั่นในตัวตน “ทฐิทางกาย”^{๑๔๗} ตามความเห็นตนว่าถูกต้อง ทฐินี้เป็นสิ่งสำคัญประการแรก ที่จะต้องตระหนักเพราะจะเป็นตัวนำไปสู่สิ่งต่างๆ ในการกำหนดพฤติกรรมต่างๆ ไปในชีวิตของบุคคลและคติของสังคมทั้งหมด เมื่อเชื่อ เมื่อเห็น หรือนิยมอย่างไร ก็จะชักชวนกันทำการต่างๆ ไปตามทีเชื่อที่เห็นนิยมอย่างนั้น เมื่อเชื่อในทางที่ผิดก็จะทำการผิดเป็นมิจฉาทฐิ (เห็นผิด) ดำเนินการในทางที่ผิด^{๑๔๘} ขาดความเสียสละแบ่งปัน ขาดการช่วยเหลือเกื้อกูล ในการประสานสามัคคี มีความพอใจอย่างไร ก็จะแสดงออกอย่างนั้น ดังเช่นเหตุการณ์ความรุนแรงทางการเมือง การทะเลาะวิวาทเอาชนะทางกายโดยใช้กำลังห้าห้า เฆอาคารห้างสรรพสินค้า รื้อ คั่นสถานที่ราชการทำเนียบรัฐบาล จากเหตุการณ์รุนแรงทางการเมืองในปีพ.ศ. ๒๕๕๓ และปีพ.ศ. ๒๕๕๗ ที่ผ่านมา สร้างความรุนแรงจนนำไปสู่ความไม่สันติทางสังคม เพียงเพื่อต้องการเอาชนะสิ่งที่ตนและพวกพ้องปรารถนา มิจฉาทฐิเป็นสิ่งที่แสดงออกทางพฤติกรรมทางกายมีผลกระทบนำไปสู่ความไม่สงบสุขในสังคม

อนึ่ง พฤติกรรมที่แสดงออกทางกายนับว่ามีผลกระทบต่อสถานการณ์ทางสังคมที่นำไปสู่ความรุนแรง จากสิ่งที่ตั้งงามที่เคยปรากฏทางสังคมวัฒนธรรมในการอยู่ร่วมกันเสมือนพี่น้องมีความรักความสามัคคี แบ่งปันช่วยเหลือเกื้อกูล ได้มลายหายไปเป็นสังคมปัจจุบันกลับกลายเป็นไปเพื่อประโยชน์ความต้องการเพื่อตอบสนองทางกายตามทฐิที่ปรารถนา จึงเป็นที่มาของความเสื่อมถอยที่แสดงออกทางพฤติกรรมทางกายที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน แต่ถ้าหากคนในสังคมมี “สัมมาทฐิ” ดำริทำการไปในทางที่ถูกต้อง ดำเนินการอย่างถูกต้องเป็นแนวทางที่ถูกต้องของพฤติกรรมทางกายก็จะนำไปในทางที่ถูกที่ควร

๒. พฤติกรรมทางวาจา

จากการแสดงออกการสื่อสารทางการเมืองที่สื่อสารด้วยวาจาพบว่า มีพฤติกรรมความรุนแรงทางคำพูดที่จงใจสร้างความเกลียดชัง ด้วยรูปแบบต่างๆ ทางการแสดงออกด้วยวาจา เช่น คำพูดเท็จ คำลวง คำพูดหยาบคาย คำทอ เสียดสี เหน็บแนม ใส่ร้ายป้ายสีต่างๆ ล้วนแล้วแต่เป็นวาจาที่สร้างความแตกแยกยั่วให้เกิดอารมณ์ความรู้สึกที่ไม่เป็นมิตรที่ดีต่อกันของคนในสังคม จากสถานการณ์ความรุนแรงทางการเมืองในช่วงที่ผ่านมา การใช้คำพูดเพื่อสร้างความเท็จ ใส่ร้าย คำทอและบิดเบือน จนสังคมปั่นป่วนด้วยการสื่อสารแสดงถึงความเสื่อมโทรมทางจริยธรรม ในขณะที่สังคมไทยเป็นเมืองที่มีวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงาม มรดกทางวัฒนธรรมที่ถูกถ่ายทอดสอนให้รู้จักมี

^{๑๔๗} ทฐิ หรือเขียนลดรูปเป็น ทฐิ หมายถึง ความเชื่อถือ ความเห็น ความเชื่อถือ ทฤษฎี แนวคิด อุดมการณ์และค่านิยมต่างๆ ข้อที่เข้ากับใจของตน หลักการที่เห็นสม ข้อที่ถูกใจ ข้อที่เชิดชูเอาไว้ ได้แก่ ความรู้ที่ลงสรุปข้อใดข้อหนึ่ง หรือในทางใดทางหนึ่ง และประกอบด้วยความยึดถือโดยอาการผูกพันกับตัวตน แต่ได้คิดถกถ่วงยอมรับเอาหรือสรุปเข้าเป็นของตนแล้ว ไม่ว่าจะเป็นความรู้ที่มีเหตุผลมากหรือน้อย หรือแม้ไม่มีเหตุผลเลยก็ตาม ล้วนเป็นตัวชี้แนะแนวทางแห่งพฤติกรรมและวิถีชีวิตของบุคคลทั้งหมด, ดูรายละเอียดใน พุทธธรรมฉบับอธิบาย, หน้า ๔๕.

^{๑๔๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับอธิบาย, หน้า ๒๔๓.

สัมมาคารวะ พูดจาสุภาพให้เกียรติผู้อื่น พูดแต่สิ่งที่ดีงามสร้างสรรค์ ให้เป็นที่รักใคร่ของคนใกล้ชิดและผู้อื่น จากเหตุการณ์ความรุนแรงทางการเมืองได้เปลี่ยนแปลงสังคมวัฒนธรรมไปอย่างสิ้นเชิง

นอกจากนั้น การสื่อสารทางการเมืองโดยเฉพาะอย่างยิ่งจากบุคคลสำคัญต่างๆ ที่เป็นผู้เกี่ยวข้องการบริหารบ้านเมือง ยิ่งต้องระมัดระวังในคำพูด ความจริง ความน่าเชื่อถือ พูดไปแล้วเกิดประโยชน์ ถูกกาลเทศะและต้องไม่นำความเสียหายให้กับชาติบ้านเมือง แต่ปรากฏการณ์ความเป็นจริงนั้น การสื่อสารทางการเมืองกลับกลายเป็นการสื่อสารที่ใช้กลยุทธ์วิธีการต่างๆ ทาง การสื่อสารมากมาย มีความซับซ้อน ซ่อนนัยยะสำคัญไว้ในคำพูด หากไม่พิจารณาจากคำพูด ผู้ฟังอาจจะหลงตีความประเด็นผิด ตามที่ผู้พูดมีเจตนาจะสื่อออกมา หรือพูดเพื่อชวนเชื่อให้เข้าใจตามที่กล่าว หากปล่อยให้สังคมถูกหล่อหลอมในสิ่งที่ผิดๆ ทางคำพูดจนเป็นเรื่องปกติ อาจกล่าวได้ว่าสังคมเริ่มมีวัฒนธรรมการสื่อสารที่ผิดเพี้ยน แบบเคยชินจนเป็นปกติวิสัยกลายเป็นเรื่องธรรมดาในสังคม จนเป็นเรื่องที่ผู้รับสารไม่สามารถพินิจพิเคราะห์ได้ทุกอย่าง คำสังคมก็จะกลายเป็นสังคมแห่งการพูดโกหก หลอกลวง สร้างเท็จ ส่อเสียดชิงชัง คำระคายหูไม่สร้างสรรค์ และหาสาระไม่ได้ จากที่ผ่านมาเห็นได้ว่า สังคมได้รับผลกระทบจากพฤติกรรมทางวาจา ด้วยการใช้อ้อยคำสื่อสารสร้างความเสียหายจากสังคมส่วนย่อยๆ แล้วขยายออกไปถึงระดับประเทศชาติบ้านเมือง

อย่างไรก็ตาม ในทางพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยมองว่าการสื่อสารที่จิตใจหรือเจตนาแสดงออกทางพฤติกรรมทางวาจาที่ผิดๆ นั้นมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับ “ทิสฺสทางวาจา” ซึ่งล้วนเป็นตัวชี้แนะทางแห่งพฤติกรรมและวิถีชีวิตของบุคคลทั้งหมด ได้แก่ มีความเห็นที่ผิด มีความเชื่อ อุดมการณ์ ทัศนคติ และค่านิยมที่ยึดถือผูกพันเข้ากับตัวตน ตามที่ตนคิดเห็นอย่างไร ก็สื่อสารทางคำพูดด้วยเจตนาที่ผิดๆ ตามนั้น ตามอารมณ์ความรู้สึกในความรัก ความกลัว ความหลง และความเกลียด ดังที่พุทธพจน์พระองค์กล่าวไว้เช่นเดียวกับที่ตรัสไว้ในพฤติกรรมทางกายในเรื่องของกรรมมีทิสฺส (ความเห็นผิด) ทางวาจา ดังนี้

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อบุคคลเป็นผู้มีมิจฉาทิฐิ ... วชิกรรมที่ยึดถือปฏิบัติพร้อมตามทิสฺสก็ดี ... เจตนาที่ดี ความปรารถนาที่ดี ประณิธานที่ดี การปรุ้งแต่งทั้งหลายก็ดี ธรรมเหล่านั้นทั้งหมด ย่อมเป็นไปเพื่อไม่ปรารถนา ไม่นำใคร ไม่นำชอบใจ เพื่อมิใช่ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อทุกข์ ซ่อนนั้น เพราะเหตุไร? ก็เพราะทิสฺสเลวทราม กายกรรมที่ถือปฏิบัติให้บริบูรณ์ตามสมควรแก่ทิสฺส ... ซ่อนนั้น เพราะ เหตุไร เพราะทิสฺสเลวทรามเปรียบเหมือนเม็ดสะเดาก็ดี เมล็ดบวบขมก็ดี เมล็ดน้ำเต้าขมก็ดี เขาเอาลงไว้ในดินที่ชุ่มชื้น รสดินและรสน้ำที่มันคูดซึมไว้ทั้งหมด ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นของขม เป็นของเผ็ด เป็นของไม่อร่อย ซ่อนนั้นเพราะเหตุไร? ก็เพราะเมล็ดสะเดานั้นแล...^{๑๔๙}

จากพระสูตรข้างต้น แสดงให้เห็นว่า บุคคลควรจะเริ่มด้วยการปรับทัศนคติ ความคิดเห็นที่ถูกต้องก่อนอื่นใด หากเริ่มมีความเห็นผิด (มิจฉาทิฐิ) มีคำพูด/ถ้อยคำไปในทางที่ผิดแล้ว มักจะเชื่อตามแนวคิด ทัศนคติของตน เป็นสิ่งที่ยากในการปรับให้เข้าใจในเรื่องอื่นได้ การมีความเห็นที่ถูกต้องก็จะทำให้ได้รับประโยชน์ต่อส่วนรวม แต่ถ้าเมื่อมีความเห็นที่ไม่ถูกต้องก็จะนำไปสู่ความเสียหายด้วย แม้ว่าเจตนาดีหรือมีความปรารถนาดี มีปณิธานมุ่งมั่นดีอย่างไรก็ตาม สิ่งเหล่านั้นย่อมไม่เป็นผลที่น่าใคร่

^{๑๔๙} อภ. พสก. (ไทย) ๒๔/๑๐๔/๒๔๖.

น่าชื่นชม และยังไม่เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เช่น การกล่าววาทะที่ย่อมมาจากความเห็นผิด ความเชื่อที่ถื้อมผิด ย่อมนำไปสู่ความสูญเสียหายนะของสังคม

๓. พฤติกรรมทางใจ

การสื่อสารทางการเมืองที่เกี่ยวกับการแสดงออกทางพฤติกรรมทางใจ เป็นสิ่งที่สำคัญอีกประการพบว่า จากการศึกษาผลของการสื่อสารที่ส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมทางความคิด ถูกแสดงออกทางใจในการแสดงความเห็น ทศนคติ ความคิด ทางอารมณ์ ความรู้สึก ในความเกลียดชัง ในความโลภ ความโกรธ ความหลง ยึดมั่นถือมั่นในอุดมการณ์ของตน ความเชื่อ ในกลุ่มพวกพ้อง พรรคพวกเดียวกัน เห็นดีเห็นงามในความคิด เข้าข้างฝ่ายตน ไม่ว่าจะเป็นอย่างใด ยอมรับในความคิดเห็น เป็นกลุ่มพวกเดียวกัน โดยเห็นว่ามีความคิดเห็นเข้ากับแนวทางของตน โดยยึดตัวตนเป็นบรรทัดฐานไม่ว่าสังคมจะยอมรับความคิดเห็นว่าถูกต้องหรือไม่ ไม่ว่าจะเป็นการวางแผนนโยบายด้วยความชอบธรรมหรือไม่แต่ถ้าสอดคล้องกับแนวทางตน ก็เห็นว่าดีงาม หากพิจารณาตามความจริง กรอบมาตรฐานทางสังคมจะเป็นเครื่องวัดความถูกต้องดีงามตามประชานิยม โดยเฉพาะในเรื่องของการสื่อสารทางการเมือง กฎหมาย ระเบียบแบบแผนย่อมมีกฎกติกาตามกรอบที่ทุกคนยอมรับร่วมกันทางสังคม ไม่ได้ขึ้นอยู่กับบุคคลใด หรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่มาสร้างมาตรฐานของตนขึ้นมา

นอกจากนั้น ในภาวะสังคมจากการสื่อสารทางการเมืองที่นำไปสู่ความแตกแยกทางสังคม ในช่วงวิกฤตการณ์ความรุนแรงย่อมแสดงให้เห็นว่า พฤติกรรมที่แสดงออกทางใจ ทางด้านความคิด ความเชื่อ อุดมการณ์ นั้นถูกสถานการณ์ทางสังคมบีบคั้นประชาชนตกอยู่ในสภาพแตกแยกทางความคิดต่อเหตุการณ์ที่รุนแรงทางการเมือง ทั้งนี้สืบเนื่องมาจาก ภาวะรุนแรงทางสังคมที่เกิดจากความไม่สงบสุขส่งผลกระทบต่อทางด้านจิตใจของคนในสังคม ประชาชนอยู่ในสภาพอาการวิตกกังวล กังวล กลัวภัยอันตราย นักศึกษาและประชาชนเสียชีวิตจากเหตุการณ์ความรุนแรง สภาพจิตใจถูกบีบคั้นกับเหตุการณ์บ้านเมืองปั่นป่วน จากกรมสุขภาพจิตจึงได้มีนโยบายเชิญชวนให้ประชาชนพูดจาภาษาดอกไม้ลดความเกลียดชัง ชัดแย้งสร้างความสุข โดย นพ.เจษฎา โชคดำรงสุข อธิบดีกรมสุขภาพจิตกล่าวว่า^{๑๕๐}

จากสถานการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองที่ดำเนินมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน โดยไม่รู้วาทะทางออกของปัญหาจะเป็นไปในทิศทางใด หรือจะจบลงอย่างไรนั้น... แต่อย่างไรก็ตาม ก็ยังมีเรื่องที่น่าห่วงสำหรับสังคมไทย คือ การเกิดปรากฏการณ์การถ่ายทอดวาทกรรมผ่านสังคมออนไลน์ที่เข้าถึงประชาชนอย่างรวดเร็วในวงกว้าง ด้วยคำพูดที่รุนแรงสร้างความเกลียดชังกระทบต่ออารมณ์และความรู้สึกของทุกฝ่าย ท่ามกลางสถานการณ์เปราะบางของบ้านเมือง ถึงแม้ได้ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ แต่ระยะเวลาของความขัดแย้งที่ยาวนานย่อมเสี่ยงต่อการเกิดความรุนแรง คนในสังคมเกิดความเครียดและกังวลสูง สัมพันธภาพและความเอื้ออาทรต่อกันมีน้อยลง ทำให้สังคมขาดความสุข

^{๑๕๐} คุณภาพชีวิต, (๑๑ ก.พ. ๒๕๕๗), “กรมสุขภาพจิตชวนคนไทยพูดจาภาษาดอกไม้ ลดความขัดแย้ง”, ผู้จัดการ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://manager.co.th/QOL/ViewNews.aspx?NewsID=9570000016411> [๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗].

ดังนั้น ความสอดคล้องกับผลสำรวจภาวะสุขภาพจิตของประชาชนต่อสถานการณ์การชุมนุมทางการเมืองได้พบว่า การได้รับฟังคำพูดที่รุนแรง เป็นสาเหตุอันดับต้นๆ ที่ทำให้ประชาชนเกิดความเครียด นอกจากนี้ ประชาชนเกินครึ่งยังมองว่า การใช้คำพูดที่รุนแรงเป็นเรื่องธรรมดาของการแสดงออกถึงความเกลียดชังฝ่ายตรงข้าม ถือเป็นสัญญาณที่บ่งบอกว่าสังคมไทยเริ่มเคยชินกับการใช้คำพูดที่รุนแรง ซึ่งมีแนวโน้มไปสู่พฤติกรรมที่รุนแรงมากขึ้นได้ และจะส่งผลกระทบต่อเยาวชนคนรุ่นใหม่ที่จะซึมซับคำพูดและพฤติกรรมที่รุนแรงต่อไป

จากข้อมูลในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาของบ้านเมืองนั้น ยังไม่เคยมีปรากฏเหตุการณ์ความรุนแรงเช่นนี้มาก่อน ได้แก่ เผาสถานที่อาคารสำคัญ ตรวจจับจู่โจมและยึดสถานที่ราชการ คนจำนวนมากแสร้งออกมาเดินตามท้องถนนเพื่อประท้วงรัฐบาล สภาพเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจากความขัดแย้งความรุนแรงทางการเมือง ส่งผลกระทบพฤติกรรมทางจิตใจ ขาดความสุข แตกความสามัคคี แบ่งฝักแบ่งฝ่ายของคนในสังคม ผู้คนไม่ไว้วางใจซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์ที่ดีขาดหายไปจากสังคม ฉะนั้น จากปรากฏการณ์ที่ผ่านมา การสื่อสารที่ตกเป็นเครื่องมือทางการเมืองส่งผลกระทบทางใจที่นำไปสู่สภาพความไม่สมบูรณ์ทางสภาพจิตใจ ถูกบีบคั้นในสถานการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้น พฤติกรรมทางใจได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความรุนแรง

อย่างไรก็ตาม ในทางพระพุทธศาสนาผู้วิจัยมองว่า สิ่งสำคัญที่สุดของความคิด ความเชื่อ อุดมการณ์ต่างๆ มีส่วนกำหนดพฤติกรรมทางความคิดเห็นนั้น ที่มาจากมูลเหตุ “ทริสทังขะ” มีความเห็นผิด ในการยึดมั่นถือมั่นว่าจะเอาความคิดตน ใช้แนวความคิดทัศนคติของตนเป็นความจริง^{๑๕๑} จึงเกิดการทะเลาะวิวาทที่มีเหตุปัจจัยมาจากใจเป็นหลักสำคัญ ถือใจเป็นใหญ่ ใจเป็นผู้กำหนดการแสดงออกพฤติกรรมในการแสดงออกด้านอื่นๆ ตามมา

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ผลกระทบจากการสื่อสารทางการเมืองที่ขาดสันติ นำไปสู่ความรุนแรงทางสังคม ส่งผลกระทบทางการเมืองแสดงออกทางด้านพฤติกรรมทางกาย ทางวาจา และทางใจ โดยส่งผลมาที่ตัวบุคคล ซึ่งบุคคลเป็นส่วนหนึ่งของสังคมในการอยู่ร่วมกันเพื่อร่วมสร้างความสามัคคีปรองดองให้เกิดความมั่นคงเป็นปึกแผ่นของประเทศชาติ ในระดับปัจเจกนั้นได้รับผลกระทบจากความรุนแรงของสังคมที่ขาดสันติดังกล่าว ก็จะส่งผลการแสดงออกทางพฤติกรรมการกระทำ ทางคำพูด และทางความคิดเห็น อุดมการณ์ ทัศนคติต่างๆ ที่มีต่อสังคมจนเกิดสภาพการเปลี่ยนแปลงไป อีกทั้งยังส่งผลขยายไปถึงภาพรวมด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมือง ส่วนในทางพระพุทธศาสนาได้เสนอแนะมุมไว้เกี่ยวกับตัวกำหนดพฤติกรรมที่แสดงออกมาในเรื่องที่เกี่ยวกับการยึดมั่น ถือมั่นในแนวทางการความเห็นผิด การเอาความจริงของตน (ทิฐิ) เป็นฐานความคิด ซึ่งเป็นรากเหง้าของการกำหนดแนวทางพฤติกรรมที่จะส่งผลในเรื่องของพฤติกรรมที่แสดงออกทางกาย ทางวาจา และทางใจ อันเป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่มีกิเลสแสดงออกมาตามอารมณ์ความรู้สึก ตามปรารถนาที่จะสนองตอบความต้องการของตนในรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป

^{๑๕๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุง, หน้า ๑๐๐.

๓.๒.๗ หลักการในการสื่อสารทางการเมืองเพื่อสันติ

จากการศึกษาพบว่า พระพุทธองค์ทรงสื่อสารแก่ศาสนิกชนให้เข้าถึงแก่นหรือเนื้อหาที่แท้ โดยอุบายวิธีต่างๆ กัน โดยการไม่ให้เอารัดเอาเปรียบกัน เกื้อกูลกัน ทำให้คนเกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ตลอดจนสรรพสัตว์ในสังคมและเพื่อนร่วมโลกได้นำเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติ ให้เกิดศีลธรรม คุณธรรมจริยธรรม ธรรมวินัย และพระบัญญัติปฏิบัติ อบรมจิตใจให้สงบเพื่อให้เข้าถึงองค์อันคุณค่าอันสูงสุด ลดความเห็นแก่ตัวลง การมีความเอื้ออาทรต่อคนอื่นและสรรพสัตว์ และมีความเข้าใจหรือวางท่าทีในการปฏิบัติตนต่อสังคมและธรรมชาติอย่างรู้เท่าทันยิ่งขึ้น ก็จะมีส่วนช่วยเป็นกำลังสำคัญให้แก่สังคม เมื่อคนมีความเข้าใจสังคมก็มีความสงบสันติ ไม่มีความเอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน ไม่เกิดความขัดแย้งที่นำไปสู่ความรุนแรง แม้ว่าเกิดความขัดแย้ง ก็มีคำสอนที่เสนอแนวทางแก้ไขปัญหา โดยสันติวิธีมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

นอกจากนั้น การสื่อสารทางการเมืองมีหลักการที่พระพุทธองค์ทรงใช้ในการสื่อสารทางการเมืองในยุคพุทธกาล ด้วยหลักการเรียนรู้ปัญหาชีวิต (ปริยัติ) สุวิธีการแก้ปัญหา (ปฏิบัติ) เพื่อให้ชีวิตมีความสงบ สันติ (ปฏิเวธ) มาใช้เพื่อให้สอดคล้องกับเหตุการณ์ต่างๆ ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง เพื่อให้เกิดสันติแก่ประชาชน พัฒนาสังคมและเป็นการชี้นำแนวทางให้อยู่ร่วมกันโดยสร้างสันติสามัคคี ไม่กดขี่ข่มเหงเอารัดเอาเปรียบ แต่มุ่งช่วยเหลือเกื้อกูลให้รอดพ้นจากความทุกข์ต่างๆ ร่วมกัน โดยใช้หลักสันติทางพระพุทธศาสนาเพื่อการสื่อสารสร้างแนวทางให้เกิดความสงบในสังคม เช่น การเจรจา สงบศึกสงครามระหว่างชาวศากยวงศ์ และชาวโกลิยวงศ์เพื่อแย่งชิงน้ำที่แม่น้ำโรหิณีด้วยวิธีสันติ โดยให้ความยุติธรรมกับทั้ง ๒ ฝ่าย เพื่อไม่ให้เกิดความรุนแรง

อย่างไรก็ตาม หลักธรรมที่พระองค์ทรงนำมาใช้เป็นแนวทางมีหลักการที่สำคัญ เป็นหลักธรรมเพื่อนำมาใช้เป็นวิธีการสื่อสารทางการเมืองในแก้ไขความขัดแย้ง สร้างความสามัคคีให้เกิดในสังคม ไม่ว่าจะเป็นสังคมคณะสงฆ์หรือคฤหัสถ์ก็ตาม พระองค์ทรงสร้างความแข็งแกร่งให้ชุมชน หมู่คณะ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า “ความพร้อมเพรียงแห่งสงฆ์นำสุขมาให้”^{๑๕๒} เพื่อความมีระเบียบของสังคมอันนำไปสู่สังคมสันติ เมื่อนำสถานการณ์ในสมัยพระพุทธองค์กับภาวะสังคมปัจจุบันที่เกิดปัญหาความขัดแย้ง ความรุนแรงทางการเมืองมาพิจารณาจะพบว่าสภาพปัจจุบัน มีความแตกแยกทางความคิดอย่างรุนแรง โดยการใช้การสื่อสารเป็นเครื่องมือในการขยายความคิดเหล่านั้นนำไปสู่ความรุนแรง การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อนำไปสู่เป้าหมายของการแก้ไขปัญหาที่ผู้วิจัยนำเสนอเพื่อเป็นแนวทางกับปัญหาที่เกิดขึ้นจริง โดยนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบัน

ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้เสนอหลักธรรมเกี่ยวกับการสื่อสารทางการเมืองเพื่อสันติ โดยใช้หลักธรรมแบบคู่ขนาน ได้แก่ (๑) หลักพรหมวิหาร ๔ (๒) สาราณียธรรม ๖ (๓) อคติ ๔ (๔) สัมมาวาจา ๔ (๕) วาจาสุภาสิต ๔ เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติภายนอกและคุณงามความดีภายในจิตใจควบคู่กันไป

^{๑๕๒} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๙/๒๔๓, พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๙๔/๕๑.

หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาคำว่า “เมตตา” หมายถึง ไม่ตรี ความรัก ความปรารถนาดี อยากให้เขามีความสุข ความเห็นอกเห็นใจ ความเข้าใจดีต่อกัน ความใส่ใจหรือต้องการสร้างเสริมประโยชน์สุขให้แก่เพื่อนมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย^{๑๕๓} การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลทำให้มองเห็นในแง่ดีหวังดีต่อกัน พร้อมทั้งจะรับฟังเหตุผลของกันและกัน ไม่ยึดเอาความเห็นแก่ตัวหรือความเกลียดชังเป็นที่ตั้ง มีใจที่เปี่ยมด้วยความรักและสามัคคีทั้งกับเพื่อนมนุษย์และประเทศชาติ ดังที่มหาตมะ คานธี ได้กล่าวว่า

ความรักช่วยค้ำจุนโลกไว้ชีวิตจะมีอยู่เฉพาะในที่ที่มีความรัก ชีวิตปราศจากความรักเหมือนกับชีวิตที่ตายไปแล้ว ความรักไม่เคยเรียกร้อง มีแต่ให้ ความรักมีแต่จะยอมรับความทุกข์โดยไม่มีความโกรธเคืองและไม่มีการแก้แค้น” และ “เมื่อใดก็ตามที่ท่านเผชิญหน้ากับศัตรูจงพิชิตศัตรูด้วยความรัก”

ดังที่บาสิร์บรองว่า “โลโกปตมมิกา เมตตา” แปลว่า “เมตตา เป็นธรรมค้ำจุนโลก” ช่วยให้โลกอยู่เย็นเป็นสุข

จากหลักการที่ผู้วิจัยนำเสนอนี้มีเจตนารมณ์ให้เห็นถึงความรัก ความเมตตาเกิดขึ้นของคนในสังคม อย่างไรก็ตาม ยุคที่มนุษย์กำลังแสวงหาจุดร่วมที่เหมือนกันและสวณจุดต่างๆ ที่ไม่เหมือนกัน แม้ต่างคนอาจจะมีความเห็นที่แตกต่างกัน แต่ก็ยอมรับในคุณค่าของกันและกัน ยุคที่มีการหารือแลกเปลี่ยนความคิดเห็น โดยนำจุดร่วมที่เหมือนกันมาเสริมสร้าง อันก่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจกันในการแก้ปัญหา และมองจุดต่างไม่เหมือนกันด้วยการยอมรับในคุณค่าบนความหลากหลาย โดยมีได้ยึดติดอยู่กับเพียงข้อบัญญัติ แต่นำมาผสมผสานให้เข้ากับสถานการณ์สังคมปัจจุบันอย่างกลมกลืน

หลักการสำคัญทางพระพุทธศาสนาในการสื่อสารทางการเมืองเพื่อสันติประกอบ พรหมวิหาร ๔ ประการคือ หลักเมตตา หมายถึง ความรัก ความปรารถนาดีต่อกันสร้างเสริมประโยชน์สุขให้แก่เพื่อนมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย^{๑๕๔}

ก. พรหมวิหารธรรม หมายถึง ผู้มีจิตใจกว้างขวางใหญ่ หรือยิ่งใหญ่ด้วยคุณธรรมดี ความดีงาม^{๑๕๕}

การสื่อสารทางการเมืองเพื่อสันติด้วยไมตรีความรัก ความปรารถนาดี ความเห็นอกเห็นใจ และความเข้าใจดีต่อกัน เป็นความใส่ใจหรือต้องการสร้างเสริมประโยชน์สันติสุขให้แก่เพื่อนมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายเรียกว่า “ความเมตตา” (loving kindness) โดยใช้หลักเมตตาธรรมต่อเพื่อนมนุษย์ อีกทั้งมอบ ความกรุณา เผื่อแผ่ในการช่วยเหลือเกื้อกูลควบคู่ไปด้วย โดยให้ความรักต่อเพื่อนมนุษย์และสรรพสัตว์ในฐานะที่เป็นเพื่อนร่วมโลก เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น พระองค์ได้ตระหนักถึง

^{๑๕๓} พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรมฉบับปรับขยาย**, พิมพ์ครั้งที่ ๓๕, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิไลธรรม, ๒๕๕๕), หน้า ๗๐๗,

^{๑๕๔} พุ. ม. ๒๙/๙๔๔/๖๐๐ จำกัดความว่า เมตตาติ ยา สดเตสุ เมตตายนา เมตตายิตตติ อนุทา อนุทายนา อนุทายิตตติ หิตเตสิดา อนุกมปา อพยาปาโท อพยาปชโณ โอโโส กุศลมูลิ ; สุตต. อ. ๑/๑๖๑ จำกัดความว่า หิตสุขุ ปณณกามตา เมตตา.

^{๑๕๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), ๕, **พุทธธรรมฉบับปรับขยาย**, หน้า ๗๐๗.

ความรัก ความเมตตาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์^{๑๕๖} พระพุทธองค์ทรงมีความเมตตาความรักต่อสรรพสัตว์อย่างยิ่ง พระองค์ทรงใช้ปัญญาพิจารณา จะรัก เมตตา สงสาร และให้ความช่วยเหลือ ใคร อะไร ที่ไหน อย่างไร ตามสถานการณ์ที่เหมาะสมแก่กาละ พระองค์ทรงใช้การไตร่ตรองด้วยปัญญา

นอกจากนั้น หลักเมตตาธรรมเป็นพื้นฐานของมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันในสังคมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ทำให้องค์กันแน่นแฟ้น หวังดีปรารถนาดีต่อกัน พร้อมรับฟังและเจรจาหาเหตุผลของกันและกัน ไม่ยึดเอาความเห็นแก่ตัว หรือ ความเกลียดชังเป็นฐาน การนำหลักธรรมข้อนี้มาประยุกต์ให้เข้ากับสถานการณ์ความรุนแรงในปัจจุบัน เป็นการสร้างสันติภาพเพื่อไม่ให้เกิดความรุนแรงอย่างที่เรียกกันว่า “อหิงสา” (non-violence) นั้น ต้องเป็นคนที่มีสติปัญญาความสามารถ และมีเจตจำนงที่เป็นธรรมมุ่งไปสู่เป้าหมายที่ดี ปรารถนาสันติสุข ทั้งสองต้องไปด้วยกันหมายความว่า ทางพระพุทธศาสนาสอนไว้ ๒ อย่าง คือในด้านหนึ่งต้องมี เมตตา กรุณา คือ อหิงสา (ไม่เบียดเบียน)^{๑๕๗}

ดังนั้น ถ้าทุกคนในสังคมขาดความเมตตาธรรมต่อกัน ขาดความเอื้ออาทรมองเหมือนเป็นคนละพวก คนละกลุ่ม คนละสังคม สังคมจะสับสนวุ่นวาย มีแต่การเอาชนะ ซึ่งดีชิงเด่น แบ่งเขาแบ่งเรา คนละพวกพ้อง เป็นการเพิ่มแรงปะทะ สร้างความขัดแย้ง ผังใจในความเกลียดชังนำไปสู่ความรุนแรง (violence) ทางสังคม วิธีแห่งสันติจะเกิดขึ้นไม่ได้ ถ้าขาดหลักพรหมวิหารธรรม ซึ่งเป็นหลักธรรมที่สอดคล้องกันกับการแสวงหาสันติ

ข. สาราณียธรรม หมายถึง ธรรมเป็นเหตุหรือเป็นที่ตั้งแห่งการระลึกถึงกัน^{๑๕๘} การสร้างความสามัคคี ความรับผิดชอบร่วมมือซึ่งกันและกัน การอยู่ร่วมกันด้วยดีในด้านความสัมพันธ์กับผู้อื่นที่เป็นเพื่อนร่วมงาน ร่วมกิจการ หรือร่วมชุมชน พึงปฏิบัติต่อการอยู่ร่วมกัน

๑) เมตตากายกรรม^{๑๕๙} ทำต่อกันด้วยความเมตตา คือ แสดงไมตรีและความหวังดีต่อเป็นเพื่อนร่วมงานที่ดีต่อกัน ร่วมกิจกรรม ร่วมชุมชนโดยเต็มใจ แสดงอาการกิริยาที่สุภาพ เคารพนับถือกัน ทั้งในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง ไม่ทำร้ายร่างกาย ทารุณกรรม ทั้งมนุษย์และสรรพสัตว์ที่มีชีวิตอยู่เป็นเพื่อนร่วมโลก สิ่งนี้ก็เป็นสาราณียธรรมที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน

๒) เมตตาวจีกรรม พุดต่อกันด้วยเมตตา ในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ช่วยแนะนำบอกสิ่งที่เป็นสาระประโยชน์ สอนสั่งนำตักเตือนด้วยความหวังดี ละเว้นจากการพุด

^{๑๕๖} กรณิ “พรหมวิหารธรรม” นี้เกิดขึ้นเมื่อพระองค์ได้ช่วยเหลือคนที่เทวทัตถูกมารได้ยิง และพระองค์ก็ได้ช่วยเหลือเยียวานก เป็นผลให้เกิดกรณีขัดแย้งระหว่างสิทธัตถกุมารกับเทวทัตถูกมารจนต้องนำคดีขึ้นสู่การตัดสินจากอำมาตย์ ผลสรุปก็คือ พระองค์ชนะและให้ความเป็นไทแก่กันได้ที่สุดในที่สุด

^{๑๕๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **วิถีสู่สันติภาพ**, พิมพ์ครั้งที่ ๓ , (กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์สวายจำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๑๐.

^{๑๕๘} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๕๔/๕๔-๖๐ ดูเทียบ วิ.ป. (ไทย) ๘/๒๗๔/๓๖๘-๓๖๙, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๒/๕๓๑-๕๓๒, ที.ปา. (แปล) ๑๑/๓๒๔/๓๒๑/๓๒๒, อ.ฉก.ก. (แปล) ๒๒/๑๒/๔๒๗-๔๒๘.

^{๑๕๙} เมตตากายกรรมในที่นี้ หมายถึง กายกรรมที่พึงทำด้วยจิตประกอบด้วยเมตตา และเมตตาวจีกรรมเมตตาตามโนกรรม ก็มีอรรถาธิบายเช่นเดียวกันนี้; อ.ฉก.ก. (ไทย) ๓/๒๘๒/๕๓๕.

เท็จ ส่อเสียด หยาบคาย และเพ้อเจ้อไร้สาระ แม้ธรรมนี้ก็ป็นสาราณียธรรมที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กันเพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน

๓) เมตตาตามโนกรรม คิดต่อกันด้วยความเมตตา ตั้งจิตปรารถนาดีมีความจริงใจ ซื่อสัตย์ปรารถนาดีต่อกัน คิดแต่สิ่งที่จะทำประโยชน์ร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ มองกันในแง่ดี มีหน้าตา ยิ้มแย้มแจ่มใสต่อกันในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง แม้ก็เป็นสาราณียธรรมที่ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน

จากหลักพรหมวิหารธรรมและหลักสาราณียธรรมเป็นหลักแห่งความเมตตาในการทำงาน ประกอบกิจการงาน ประสานร่วมมือกัน สามารถนำมาเป็นหลักธรรมประจำใจ เป็นเพียงคุณภาพจิต หรืออยู่ในระดับความคิด มีความรัก ความเมตตา ปรารถนาดี การสร้างประสานความสามัคคี ความรับผิดชอบให้เกิดแก่หมู่คณะ ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ยังไม่เป็นการกระทำในขั้นปฏิบัติการ แต่ถ้าอาศัยหลักธรรมนี้เป็นแนวทางปฏิบัติ เช่น ทางกายกรรมประกอบด้วยเมตตา ทางวจีกรรม ประกอบด้วยเมตตา มโนกรรมประกอบด้วยเมตตา จึงจะเป็นการปฏิบัติการทางสังคม ในการแบ่งปัน น้ำใจและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สร้างความรับผิดชอบ สร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน สร้างความสามัคคี และมีอุดมการณ์เดียวกันเพื่อเป้าหมายสูงสุดคือ สันติสุขของประชาชนในสังคม หลักการนี้บอกให้รู้ว่าคุณมีเมตตาที่ลึกซึ้งภายในใจเป็นรากฐานที่สำคัญของคุณธรรม ด้วยการบำเพ็ญความดีภายในหรือการแสดงออกประพฤติปฏิบัติทางสังคมที่งดงาม ต้องมีจริยธรรมที่เป็นพื้นฐานภายนอก จึงจะเป็นไปโดยจริงใจและบริสุทธิ์เป็นของแท้มั่นคงยั่งยืน

ค. อคติ หลักความเป็นกลาง อคติ ๔^{๖๐} หมายถึง ฐานะอันไม่พึงถึงทางความประพฤติที่ผิด ความไม่เที่ยงธรรม ความลำเอียงมี ๔ ประการได้แก่

๑) ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะรักใคร่

สังคมในประเทศไทยจะพบว่า มีความเหลื่อมล้ำทางชนชั้นต่างๆ ทางด้านสถานภาพ การศึกษา สภาพทางเศรษฐกิจ และชาติพันธุ์ การเลือกที่รักมักที่ชังในสังคมที่มีความหลากหลายย่อมเกิดขึ้นตามสภาพที่เอื้อต่อบุคคลเหล่านั้น หากเสียความยุติธรรมเพราะลู่อ่านาแก่ความรักใคร่ชอบใจ ปล่อยอารมณ์ตามสิ่งเร้าครอบงำ จิตถูกปรุงแต่งจนราคะ โลภะ เกิดทั้งที่รู้ผิดชอบชั่วดีมีจิตสำนึกในสิ่งที่ชอบธรรม แต่ก็อดทนต่อความเย้ายวนไม่ได้ ลู่อ่านาจิตเลส ทำอกุศลลงไป^{๖๑} เช่น สนับสนุนพวกพ้องตนเพราะมีความรักใคร่เกื้อหนุนกันมา แสวงผลประโยชน์ร่วมกัน มีความรักพวกพ้องตน ไม่ว่าจะผิดอย่างไร เห็นผิดเป็นถูกทั้งที่รู้ มองแต่ความรู้สึกของตนเป็นใหญ่ โดยไม่คำนึงถึงความถูกต้องชอบธรรมที่สังคมยอมรับในมาตรฐานความดีงาม หรือการใช้ถ้อยคำเพื่อทำลายฝ่ายตรงข้ามพวกพ้องตน

^{๖๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๖/๒๐๑, อัง. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๗/๒๔.

^{๖๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุง, หน้า ๕๗.

โดยเอาความเห็นที่ว่าพวกตนทำถูกเอาความคิดเห็นเป็นหลัก ทำให้เกิดความอยุติธรรมในการพูดสื่อสาร ขาดความพอดีที่เป็นกลางทางข้อมูลในการนำเสนอข้อเท็จจริง

๒) โทสะคติ ลำเอียงเพราะชิง

จากการสื่อสารทางการเมืองพบว่า ช่วงสถานการณ์ทางการเมืองได้ใช้การสื่อสารเพื่อทำลายฝ่ายตรงข้ามตน ใช้คำพูดที่รุนแรงเพื่อกระตุ้นให้เกิดการณ์ลุกลามออกไปที่มาจากขาดความยุติธรรมเพราะลุ่มอำนาจแก่ความเกลียดชัง การรับรู้ของผู้รับสารย่อมสับสนด้วยความรู้สึกที่ชัดเจนมากก็คือ ความชอบ ความชิง^{๑๖๒} มีความเกลียดชังซึ่งฝังรากลึกในใจต่อให้ทำได้อย่างไร ก็ไม่สามารถขจัดความรู้สึกที่มีอยู่ได้ ความรู้สึกโกรธแค้น ที่เป็นแรงอาฆาต โดยใช้ความรู้สึกของตนเป็นตัวตัดสินด้วยอารมณ์ รัก อารมณ์ชิง อารมณ์เกลียดเข้ามาอยู่ในจิตใจ ไม่ว่าจะพูดทำอะไรผิดไปหมด ขวัญหูขวัญตา มาจากการสื่อสารด้วยความเกลียดชังที่เป็นการส่วนตัว โดยใส่ความรู้สึกของผู้พูดลงไปเพื่อให้ผู้รับฟัง เกิดความรู้สึกเกลียดตามตนเองเพราะเอาความรู้สึกชิงของผู้พูดเป็นบรรทัดฐานทางความคิดการตัดสินใจ

๓) โมหาคติ ลำเอียงเพราะความเขลา

สังคมไทยในปัจจุบันนั้นพบว่า ได้มีการพัฒนาทางด้านความรู้ การศึกษาไปมากกว่าแต่ก่อน ยิ่งโลกเปลี่ยนไปเป็นยุคข้อมูลข่าวสาร ผู้คนมีปัญญาดูตรวจสอบข่าวสารก่อนจะตัดสินใจเลือกเชื่อหรือไม่เชื่อในสิ่งต่างๆ ได้ แต่สิ่งที่ปรากฏต้องยอมรับข้อเท็จจริงว่าบุคลชนไม่ได้มีปัญญาคำพูดที่เท่าเทียมกันหมด เมื่อความไม่รู้ครอบงำความคิด ฟังข่าวเล่าลือต่อๆ กันมา ถูกปั่นแต่ง เติมเนื้อหาที่เป็นเรื่องยากที่จะพิสูจน์ได้ ย่อมเกิดโมหาคติ คือ ความไม่รู้เท่าทันทำอะไรไปก็ไม่สามารถทำลายความยุติธรรมเพราะความโง่เขลาของตนเอง ความหลง^{๑๖๓} การสื่อสารคำพูดออกไปก็ด้วยความไม่รู้ ความไม่รู้ตามเป็นจริง การฟังแล้วนำไปสื่อสารต่อผิดๆ หรือฟังความข้างเดียวแล้วตัดสินปัญหาตามที่ได้ฟัง โดยขาดการไตร่ตรอง ตรวจสอบข้อมูลจากข้อเท็จจริง เช่น กรณี การเผาอาคารห้างสรรพสินค้าเพราะหลงเชื่อไม่ทราบข้อมูลที่ชัดเจน ให้เผาอาคารได้โดยมีผู้รับผิดชอบไม่ต้องกลัวความผิดใดๆ จนกระทั่งเกิดความเสียหายทรัพย์สิน เกิดคดีความฟ้องร้องเพราะขาดข้อมูลที่ชัดเจนเพราะความเข้าใจผิด หลงเชื่อในคำพูด

๔) ภัยาคติ ลำเอียงเพราะความกลัว

จากสถานการณ์ทางการเมืองที่รุนแรงในช่วงที่ผ่านมาพบว่า สิ่งที่ฝังรากลึกภายในจิตใจของคนส่วนใหญ่มักจะถูกครอบงำ ไม่กล้าที่จะแสดงความคิดเห็นจนขาดเสรีภาพทางความคิด ไม่กล้าเปิดเผยความจริงต่างๆ สิ่งที่ถูกครอบงำจิตใจที่มีต้นเหตุนี้มาจากภัยาคติ คือ ความกลัว กลัวจะมีภัยมาถึงตัวจึงไม่ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความยุติธรรม กลัวอำนาจของผู้มีอิทธิพลไม่กล้าที่จะสื่อสารข้อมูลตามความจริง สิ่งต่างๆ เหล่านี้เป็นเรื่องที่ต้องนำมาแก้ไขปรับปรุง หากไม่ได้รับข้อมูลข่าวสารตาม

^{๑๖๒} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), การสื่อสารเพื่อเข้าถึงสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ธรรมสภา, ๒๕๓๙), หน้า ๑๓.

^{๑๖๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), ภาวะผู้นำ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท ตาตา พิมพ์เคชั่น จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๑๘-๑๙.

ข้อเท็จจริง ความเสียหายจะเกิดกับสังคมไทยอย่างไร้รู้จบ เช่น กรณีของสื่อมวลชนที่อยู่ภายใต้ระบบทุนนิยม การนำเสนอข้อมูลต้องไม่มีความลำเอียงเพราะความกลัวถูกอำนาจคุกคาม แม้แต่เรื่องการคอร์รัปชันซึ่งเป็นปัญหาที่สำคัญอย่างยิ่งของสังคมไทยต้องกล้าที่จะพูดความจริงต่อสังคม ในขณะที่อีกด้าน ความเป็นกลางทางสังคมนั้นจำเป็นต้องมีหลักธรรมประจำสังคมอย่างหนึ่ง คือ “ความยุติธรรม” ความยุติธรรมเป็นหัวใจของสังคม แม้ว่าสังคมจะสมบูรณ์ในด้านต่างๆ ก็ตาม แต่ถ้าขาดความยุติธรรมก็จะทำให้สังคมเดือดร้อน การตระหนักถึงผลลัพธ์ที่ทำความเสียหายให้แก่คนส่วนรวมจะช่วยให้การสื่อสารทางการเมืองที่มีความยุติธรรมสร้างความราบรื่นและเป็นปกติสุขให้สังคม

ความลำเอียงทั้ง ๔ ประการนี้ นับว่าเป็นอันตรายอย่างยิ่งในทางการสื่อสาร คิดอะไรย่อมพูดออกไปตามอคติที่มีอยู่ภายในใจ ทุกยุคทุกสมัยที่บุคคลเป็นผู้มีอำนาจ มีหน้าที่เกี่ยวข้องในการปกครองบังคับบัญชาบุคคลอื่นด้วยแล้ว ถ้ามีความลำเอียง (อคติ) อยู่เพียงข้อใดข้อหนึ่งเท่านั้น ก็จะทำให้สูญเสียความยุติธรรมขาดความอบอุ่น ขาดความมั่นใจของคนที่เกี่ยวข้องที่เป็นผู้น้อย เป็นผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาของบุคคลเหล่านั้น แต่ความลำเอียง (อคติ) ทั้ง ๔ อย่างนี้ ไม่ได้เจาะจงเฉพาะผู้ใหญ่นั้น แม้แต่ผู้น้อยหรือประชาชนทั่วไป ก็อาจจะเกิดความลำเอียง (อคติ) ขึ้นมาได้เหมือนกัน ดังนั้น พระองค์จึงตรัสเพื่อลดอคติและสร้างเสริมความเมตตาให้แก่กันและกัน ร่วมกันเร่งปฏิบัติสรรพกิจการงานให้ประสานเกื้อกูลกัน สร้างความสามัคคีเพื่อทุกคนจะได้สามารถนำพาประเทศชาติให้ก้าวหน้าไปอย่างมั่นคงและบรรลุถึงความสงบสันติ

จากข้อมูลการสื่อสารทางการเมืองที่มีความขัดแย้งความรุนแรงในช่วงวิกฤตทางการเมือง ถ้าผู้นำหรือผู้ปกครองมีเจตนาดี มีทัศนคติในทางบวกก็นำไปสู่ปัญญาความรู้ที่ดีในทางคำพูดที่จะสื่อสารระหว่างกัน สร้างสรรค์วาทะที่ดีงามแก่กันที่ประกอบไปด้วยความรับผิดชอบ วาจาดีงาม สุภาพ มีเหตุผล มีความเคารพให้เกียรติซึ่งกันและกัน เมื่อคิดดีคำพูดย่อมดีตามความคิด พูดด้วยความจริงใจต่อกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง โดยนำหลักที่พระพุทธองค์ทรงแนะนำสั่งสอนมาเป็นวิธีการปฏิบัติใช้กับสังคมทุกสถานการณ์ ซึ่งเป็นมรรยาทในการสื่อสารที่ดีงามของคนที่อยู่ร่วมกันในสังคม

จ. สัมมาวาจา การเจรจาชอบ คือ การละเว้นจากทุจริต ๔ เว้นจากการ^{๑๖๔} มุสาวาทา ปิสุณาวาจา ผรุสวาจา และ สัมผัปปลาปะ ด้วยการสำรวมวาจา ในหลักธรรมกล่าวไว้ดังนี้

๑) ละมุสาวาทะ (คำพูดที่ไม่เป็นความจริง) การสื่อสารนั้นประกอบด้วยคำพูดต่างๆ มากมาย แต่สิ่งสำคัญที่ควรละเว้น คือ การพูดเท็จ เมื่ออยู่ในที่ใดๆ ก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นที่ประชุม ในสถานที่ต้องการร่วมแสดงความคิดเห็น สถานที่สำคัญท่ามกลางชุมนุม หรือแวดล้อมด้วยผู้ที่เคารพนับถือ ต้องไม่โกหกหลอกลวง พูดคำสัตย์จริง โดยไม่จงใจพูดให้ผิดจากความเป็นจริง ให้พูดจริง ไม่พูดคลาดเคลื่อน เมื่อไม่รู้ก็บอกว่าไม่รู้ เมื่อรู้ก็บอกว่ารู้ ไม่เป็นผู้กล่าวเท็จทั้งที่รู้ การกล่าวเท็จไม่ควร เพราะเห็นแก่อำมิสตินจ้างใดๆ ในทางพระพุทธศาสนาถือว่า มุสาวาทเป็นอกุศลกรรมที่เกิดทางวจี-ทวาร เป็นอกุศลกรรม ข้อที่ ๔ คำว่า มุสาวาทนี้ เมื่อแยกบทแล้วได้ ๒ บท คือ มุสา-วาท “มุสา”

^{๑๖๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงขยาย, หน้า ๗๑๒.

หมายถึง สิ่งที่ไม่เป็นความจริง “วาท” หมายถึง คำพูด ดังนั้น คำว่า “มุสาวาท” หมายถึง คำพูดที่ไม่ตรงกับความจริง ดังจะเห็นว่า^{๑๖๕} “มุสา วทนฺติ เอเตนาคิ-มุสาวาทิ”

จากคำบาลีกล่าวไว้ข้างต้น แปลความว่า คนทั้งหลายย่อมกล่าวสิ่งที่ไม่เป็นจริง ให้เห็นว่าเป็นจริงด้วยเจตนา นั้น ฉะนั้น เจตนาที่เป็นเหตุแห่งการกล่าวไม่จริงนั้นชื่อว่า มุสาวาท คือ เจตนาที่ให้ผู้อื่นเข้าใจผิด องค์ประกอบของมุสาวาท ๔ ประการ

- (๑) สิ่งของหรือเรื่องราวที่ไม่เป็นจริง
- (๒) มีจิตคิดจะมุสา
- (๓) ทำความเพียรเพื่อมุสา
- (๔) ผู้อื่นเชื่อตามความที่มุสา

มุสาวาท ที่ครบองค์แห่งกรรมบถ^{๑๖๖} ทั้ง ๔ ประการนี้ แม้ไม่ทำความเสียหายให้เกิดขึ้นแก่ผู้อื่นที่หลงเชื่อ ก็ล่วงกรรมบถ ฉะนั้น มุสาวาทที่ครบองค์ประกอบทั้ง ๔ จึงมี ๒ ชนิด คือ

(๑) มุสาวาท สำเร็จเป็นมุสาวาท ชนิดไม่นำไปสู่อบาย ได้แก่ มุสาวาทที่ครบองค์ประกอบทั้ง ๔ แต่มิได้ทำความเสียหายให้เกิดขึ้นแก่ผู้หลงเชื่อ มุสาวาทชนิดนี้ ถือว่าไม่ล่วงกรรมบถ เพราะมีองค์ประกอบครบถ้วน แต่ไม่มีผลเสียหายร้ายแรงแก่ผู้ใดจึงไม่นำไปสู่อบายภูมิได้

(๒) มุสาวาท สำเร็จเป็นมุสาวาท ชนิดที่นำไปสู่อบายได้ ได้แก่ มุสาวาทชนิดที่ครบองค์ประกอบทั้ง ๔ และทำความเสียหายให้แก่ผู้หลงเชื่อยอมเป็นมุสาวาทที่ล่วงกรรมบถนำไปสู่อบายภูมิได้

ปโยค คือ ความเพียรพยายามในการกระทำ ปโยคมุสาวาทมี ๔ ประการ คือ

- (๑) พยายามมุสาวาทด้วยตนเอง
- (๒) ใ้ผู้อื่นมุสา
- (๓) เขียนเรื่องราวที่ไม่จริงส่งให้ผู้อื่น เช่น ส่งจดหมาย บัตรสนเท่ห์หรือประกาศทางวิทยุ
- (๔) เขียนเรื่องที่ไม่จริงประกาศ พิมพ์เป็นหนังสือหรืออัดเสียงไว้

จากข้อมูลดังกล่าว ผู้วิจัยได้เสนอ มุสาวาทที่เป็นศีลวิบัติ กับมุสาวาทที่ล่วงกรรมบถกรณี มุสาวาทไม่ครบองค์ประกอบทั้ง ๔ แต่มีองค์ประกอบเพียง ๒ ประการคือ “มีจิตคิดจะมุสา” และ “ปโยค พยายามมุสาด้วยกายหรือวาจาแล้ว” จะเป็นคุณโทษ หรือบรรพชิตก็ตาม ย่อมสำเร็จเป็น “ศีลวิบัติ” เท่านั้น ไม่เป็นการก้าวล่วงถึงกรรมบถ แต่ถ้าครบองค์ทั้ง ๔ ก็เป็นอันสำเร็จกรรมบถ มุสาวาทที่ทำให้ผู้หลงเชื่อเกิดความเสียหายนั้น ถ้าได้รับความเสียหายมาก มุสาวาทนั้นก็มีโทษมาก ถ้าเสียหาย

^{๑๖๕} ดูรายละเอียดใน คู่มือการศึกษาวินัยมุตตสังคหวิภาคพระอภิธัมมัตถสังคหะ; ปริจเฉทที่ ๕, หน้า ๕๘.

^{๑๖๖} กรรมบถ (อ่านว่า กำมะบถ) แปลว่า ทางแห่งกรรม คือ การกระทำที่เข้าทางเป็นกรรมหรือที่จะนับว่าเป็นกรรม หมายถึงกรรมดีและกรรมชั่ว แบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ กุศลกรรมบถ ทางแห่งกรรมดี มี ๑๐ อย่าง และอกุศลกรรมบถ ทางแห่งกรรมชั่ว มี ๑๐ อย่าง

น้อยก็มีโทษน้อย เช่น ผู้ที่เป็นพยานเท็จทำให้ผู้ถูกกล่าวหาต้องได้รับโทษ ประหารชีวิตจำคุก หรือได้รับความเสียหายในทรัพย์สิน จัดเป็น มหาสาวัชชะคือ มีโทษมาก ผู้ได้รับแจกเงิน ถูกผู้อื่นถามถึงจำนวนเงินที่ได้รับ แกล้งตอบว่า ได้รับมา ๒๐๐ บาท ซึ่งความจริงได้รับแจกมาเพียง ๑๒๐ บาทเท่านั้น เช่นนี้จัดเป็น อปฺปสาวัชชะ คือ มีโทษน้อย เหตุของมุสาวาท คือ โลภะ โทสะ และโมหะ^{๑๖๗}

๒) ละปิสฺสนาวาจา โดยเว้นจากการพูดส่อเสียด ไม่เป็นคนที่ฟังความข้างนี้ แล้วไปบอกข้างโน้น เพื่อทำลายคนฝ่ายนี้ หรือฟังความข้างโน้นแล้วมาบอกข้างนี้ เพื่อทำลายคนฝ่ายโน้น ยุยงสร้างความแตกแยกแตกสามัคคี ควรพูดแต่คำที่ก่อความสามัคคี ส่งเสริมสมานความสามัคคี ส่งเสริมให้สมัครสมานกัน กล่าววาจาให้คนพร้อมเพรียง ยินดีในบุคคลที่พร้อมเพรียง ซึ่งเป็นพฤติกรรมของมนุษย์ที่พบได้ในสถานที่ทุกๆ แห่งในสังคม โดยบางครั้งคนหลายคนได้หลงลืมไปว่า คำพูดลักษณะนี้เป็นการทำร้ายผู้อื่น ถือเป็นบาปกรรมที่ต้องรับผล องค์ประกอบสำหรับปิสุณาวาจา มี ๔ ประการ คือ^{๑๖๘}

- (๑) ผู้ที่ถูกทำให้แตกจากกัน
- (๒) มีเจตนามุ่งให้แตกจากกัน
- (๓) พยายามเพื่อให้แตกกัน
- (๔) หมุ่คณะปักใจเชื่อ

ถ้าพูดส่อเสียดไม่ครบองค์ ๔ นี้ จะเป็นชนกรรม ไม่นำไปอบายภูมิ แต่เป็นอกุศลทุจริต ย่อมให้ผลในปวัตติกาลได้ ถ้าครบองค์ ๔ แต่ผู้ถูกส่อเสียดไม่แตกแยกกัน ยังคงเป็นกายสามัคคี จิตสามัคคีกันอยู่ไม่จัดว่าล่วงกรรมบถ แม้จะครบองค์ ๔ ก็ตาม เมื่อผู้อื่นไม่แตกแยกกัน ก็ไม่มีการล่วงกรรมบถ ถ้ามีการแตกแยกกันจึงจะล่วงกรรมบถ

ปิโยคของปิสุณาวาทนี้มีอย่างเดียวเท่านั้นคือ สาหตถิกปิโยค กล่าวเอง ทำเอง ที่ว่ากล่าวเอง หมายถึง กล่าววาจาเป็นวจีทวาร เรียกว่า วจีปิโยค ส่วนทำเอง หมายถึง การใช้กิริยาอาการบู้ใบ้ให้รู้ โดยไม่ต้องออกเสียงพูด นี่เป็น กายทวาร เรียกว่า กายปิโยค ปิสุณาวาจา มีโทษมาก มีโทษน้อย เพราะเหตุไร

มีโทษมาก เพราะเหตุ ดังนี้ ๑) เพราะผู้นั้นมีคุณมาก ๒) เพราะคนทั้ง ๒ ฝ่ายแตกกันแล้ว ๓) เพราะกิเลสแรงกล้า ๔) เพราะความพยายามกล้า

มีโทษน้อย เพราะเหตุดังนี้ ๑) เพราะผู้นั้นมีคุณน้อย ๒) เพราะคนทั้ง ๒ ฝ่ายยังไม่แตกกัน ๓) เพราะกิเลสอ่อน ๔) เพราะความพยายามอ่อน

ดังกรณี ผู้ที่พยายามสร้างปลุกปั่นข่าวให้คนในสังคมแบ่งเป็นฝักเป็นฝ่าย แบ่งพวกแบ่งกลุ่มจนเกิดความเกลียดชังขยายความรุนแรงนำไปสู่ความแตกแยก แตกสามัคคีของคนในประเทศชาติ หรือได้รับความหายนะทางเศรษฐกิจมหาศาล จัดเป็นมหาสาวัชชะ คือ มีโทษมาก ส่วนผู้ที่นำความจากฝ่ายโน้น มาบอกฝ่ายนี้ นำความฝ่ายนี้ไปบอกฝ่ายโน้น ทำให้ผู้คนหลงเชื่อบ้าง แต่ไม่เกิด

^{๑๖๗} อิง. ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗๔/๓๑๖.

^{๑๖๘} ดูรายละเอียดใน คู่มือการศึกษาวิมุตตสังคหวิภาคพระอภิธัมมัตถสังคหะ ปริเฉทที่ ๕, หน้า

ความแตกแยกความสามัคคี เช่นนี้จัดเป็น อัปสววัชชะ คือ มีโทษน้อย เหตุของปิสฺณาวาจา คือ โลภะ โทสะ และโมหะ^{๑๖๙}

๓) ละมฺรฺสวาจา โดยเว้นจากการมฺรฺสวาจา การกล่าวหยาบ คำด่า คำแข่ง ได้แก่ คำด้วยอักโกสวตฺถ ๑๐ อย่าง คือ คำว่าชาติกำเนิด ชื่อ โคตร การงาน ศิลปะ โรค รูปพรรณสัณฐาน กิเลส อาบัติ และคำสบประมาทอย่างอื่นๆ ควรพูดจาสุภาพให้เกียรติซึ่งกันและกัน กล่าวถ้อยคำที่ไม่เป็นโทษ รื่นหู น่ารัก จับใจ สุภาพ เป็นที่พอใจของพหูชน เป็นที่ชื่นชมพหูชน กล่าวคำที่เป็นที่รักของชนหมู่มาก องค์ประกอบของมฺรฺสวาจามี ๓ ประการ^{๑๗๐}

- (๑) มีผู้อื่นที่ฟังด่า
- (๒) มีจิตโกรธเคือง
- (๓) กล่าวคำหยาบ คำบริภาษ

จากกรณีของการคำมฺรฺสวาทให้ความสำคัญของการกล่าวที่มีผลต่างกันไป การกล่าวคำมฺรฺสวาจาสำคัญตรงเจตนา ดังนี้

๑) ถ้าเจตนาหยาบ ได้แก่ เจตนาที่อยู่ในโทสมูลจิต ถึงแม้คำพูดที่พูดออกมานั้นเป็นถ้อยคำสุภาพก็ตาม คำพูดนั้นก็จัดเป็นมฺรฺสวาจาเหมือนกัน เช่น ผู้พิพากษากล่าวคำตัดสินประหารชีวิตผู้ต้องหา แม้ในขณะที่กล่าวนั้นจะใช้วาจาสุภาพ หน้าตายยิ้มแย้มก็ตาม แต่เจตนาที่มุ่งหมายให้ประหารชีวิตนั้น จัดเป็นเจตนาอย่างหยาบ ฉะนั้นวาจาที่กล่าวออกมานั้น จึงจัดเป็นมฺรฺสวาจาได้

๒) ถ้าเจตนาไม่หยาบ เจตนาดี ต้องการให้ผู้ฟังได้ประโยชน์ เช่น พ่อแม่ต้องการให้ลูกไม่มัวอันตราย เมื่อลูกไม่เชื่อแล้ว กล่าววาจาไม่อ่อนหวาน ไม่น่าฟัง ตัวอย่าง กล่าวว่า "ถ้าเจ้าขึ้นไป จงถูกระบือชีวิตตาย" อย่างนี้ไม่จัดเป็น มฺรฺสวาจา เพราะพ่อแม่อยอมปรารถนาดีต่อลูกเสมอ ไม่ว่ากาลไหนๆ

นโยบายของมฺรฺสวาทนี้ มีอย่างเดียวกัน คือ สาหตถิกนโยบาย กล่าวเอง ทำเอง เป็นได้ทั้งวจีนโยบาย และกายนโยบาย ทำนองเดียวกับปิสฺณาวาท ที่ว่ากล่าวเอง หมายถึง กล่าววาจาเป็นวจีทวาร เรียกว่า วจีนโยบาย ส่วนทำเอง หมายถึง การใช้กิริยาอาการบู้ไปให้รู้ โดยไม่ต้องออกเสียงพูด นี่เป็นกายทวาร เรียกว่า กายนโยบาย

แม้พระอุปัชฌาย์ อาจารย์ ซึ่งมีความเมตตากรุณาต่อลูกศิษย์ อาจจะกล่าวคำบริภาษรุนแรงต่อลูกศิษย์ผู้มีนิสัยสัวยาก อบรมยาก โดยไม่มีความละอาย ไม่มีความเกรงกลัวต่อความผิด ซึ่งบางครั้งถึงกับขับไล่ไม่ให้อยู่ในอาวาสของท่านก็ตาม ก็ไม่จัดเป็นมฺรฺสวาจา เพราะความจริงนั้น ท่านมีจิตหวังดีต่อศิษย์อยู่เสมอ ปรารถนาอยากให้ศิษย์มีความรู้ความเจริญรุ่งเรือง ทั้งปรีดีและปฏิบัติตลอดจนถึงมรรค ผล นิพพาน รวมความว่า การกล่าววาจาของผู้ใหญ่ เช่น มารดาบิดา อุปัชฌาย์ อาจารย์ นั้น ย่อมไม่ประกอบด้วยเจตนาร้าย ต่อบุตฺรธิดาและศิษย์ของตนเลย มีแต่ความปรารถนาดี ทั้งสิ้น คำกล่าวนั้นจึงไม่เป็นมฺรฺสวาจา มฺรฺสวาจามีโทษมาก มีโทษน้อย เพราะเหตุไร

^{๑๖๙} งบ. ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗๔/๓๑๖.

^{๑๗๐} ดูรายละเอียดใน คู่มือการศึกษาวิถีมุตตสังคหวิภาคพระอภิธัมมัตถสังคหะ ปริเฉทที่ ๕, หน้า

มีโทษมาก เพราะเหตุดังนี้ ๑) เพราะผู้นั้นมีคุณมาก ๒) เพราะถึงความเป็นกรรมบท ๓) เพราะกิเลสแรงกล้า ๔) เพราะความพยายามกล้า

มีโทษน้อย เพราะเหตุดังนี้ ๑) เพราะผู้นั้นมีคุณน้อย ๒) เพราะยังไม่ถึงความเป็นกรรมบท ๓) เพราะกิเลสอ่อน ๔) เพราะความพยายามอ่อน

เหตุของผรุสวาทคือ โลภะ โทสะ และโมหะ^{๑๗๑}

๔) ละสัมผัปปลาปะ โดยเว้นจากการพูดจาเหลวไหลเพื่อเจ้า พูดถูกกาล พูดคำจริง พูดเป็นอรรถ พูดเป็นธรรม มีเหตุผล มีสาระ ประกอบด้วยประโยชน์ พูดเป็นธรรม พูดเป็นวินัย กล่าววาจาเป็นหลักฐาน มีที่อ้าง มีขอบเขตและถูกกาลเทศะ ละมุสวาท... กล่าวแต่คำสัตย์ อารมณ์จะเชื่อถือเชื่อถือได้ ไม่ลวงโลก^{๑๗๒} สัมผัปปลาปะ (การพูดเพื่อเจ้า ไม่เป็นสาระ) หมายความว่า พูดเพื่อเจ้า ได้แก่ คำพูดที่ไม่มีสาระ ประโยชน์ มีแต่ทำลายประโยชน์และความสุขให้พินาศ พูดเหลวไหล พูดไม่เป็นประโยชน์ ไม่มีเหตุผล ไร้สาระ ไม่ถูกกาลถูกเวลา

สัมผัปปลาปะ คือการพูดเพื่อเจ้า เหลวไหล ไม่เป็นสาระ เมื่อแยกบทแล้วได้ ๒ บทคือ

สมผ แปลความว่า ทำลายประโยชน์ และความสุข

ปลาปะ แปลความว่า การกล่าววาจา

เมื่อรวมกันแล้วเป็น สมผปลาปะ แปลความว่า การกล่าววาจา ที่ทำลายประโยชน์ และความสุข ดังมีวจนัตถะว่า

สัหิตสุโข ผลติ วินาสเตติ - สมผ

“วาจาอันใด ย่อมทำลายประโยชน์ และความสุขต่างๆ วาจานั้นชื่อว่า สัมผะ”

สมผ ปลปนติ เอเตนาคติ - สมผปลาปะ

แปลได้ว่า “การกล่าววาจาที่ทำลายประโยชน์ และความสุขต่างๆ ด้วยเจตนาอันนั้น ฉะนั้นเจตนาที่เป็นเหตุแห่งการกล่าววาจานั้นชื่อว่า สัมผัปปลาปะ”

การกล่าววาจาที่เป็น “สัมผัปปลาปะ” หมายถึง การกล่าวเรื่องราวต่างๆ อันหาสาระประโยชน์ไม่ได้ เช่น เรื่องภาพยนตร์ โขน ละคร หรือ พูดจาทลก คณอง ตลอดจนนักเขียนนวนิยาย จินตกวี เหล่านี้ จิตเป็นสัมผัปปลาปะทั้งสิ้น เพราะผู้ฟังก็ดี ผู้อ่านก็ดีมิได้รับประโยชน์ให้เกิดปัญญา แก่ทุกขในชีวิตลงได้ เพียงแต่ให้จิตใจเพลิดเพลินไปชั่วครั้งชั่วคราว เท่าที่ฟังหรืออ่านอยู่เท่านั้น

องค์ประกอบของ สัมผัปปลาปะ มี ๒ ประการ^{๑๗๓}

(๑) เจตนาที่กล่าววาจาที่ไม่เป็นประโยชน์

(๒) กล่าววาจาที่ไม่เป็นประโยชน์ออกไป

^{๑๗๑} อก. ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗๔/๓๑๖.

^{๑๗๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงขยาย, หน้า ๗๑๓.

^{๑๗๓} ดูรายละเอียดใน คู่มือการศึกษาวินัยมุตตสังคหวิภาคพระอภิธรรมมัตถสังคหะ ปริเฉทที่ ๕, หน้า

องค์ธรรมของ สัมผัสปปลาปะนี้ จึงสำคัญที่อกุศลเจตนาที่เป็นเหตุแห่งการกล่าว สัมผัสปปลาปะ ส่วนถ้อยคำที่กล่าวขึ้นเป็นผลของสัมผัสปปลาปะเจตนาตนเอง ถ้าครบองค์ ๒ เป็นการล่วงกรรมบถ สามารถเป็นชนกกรรม นำไปปฏิสนธิในอบายภูมิ ถ้าไม่ครบองค์ก็เป็นอกุศลทุจริตให้ผลในปวัตติกาล^{๑๗๔} ได้ มีวจนัตถะเกี่ยวกับสัมผัสปปลาปะ แสดงไว้ว่า

สมณสส นีรตกถา ปุรตา ถณนํ พุเว
ปเรน คหิตะเยว โหติ กมมปโถ น โน

แปลความว่า องค์ทั้ง ๒ ของสัมผัสปปลาปะนั้น คือเจตนากล่าววาจาที่ไม่มีประโยชน์อย่างหนึ่ง กล่าววาจานั้นขึ้นอีกอย่างหนึ่ง เมื่อผู้ฟังหรือผู้อ่าน เชื่อคำกล่าวนั้น ก็สำเร็จเป็นกรรมบถ แต่ถ้าผู้อ่านหรือผู้ฟังไม่เชื่อตาม ก็ไม่สำเร็จเป็นกรรมบถ เพียงเป็นแต่เป็นสัมผัสปปลาปะเท่านั้น^{๑๗๕}

ประโยคของสัมผัสปปลาปะมี ๒ ประการ

- (๑) กายบิโยค ใช้เขียนถ้อยคำเหล่านั้นด้วยกาย
- (๒) วจีบิโยค ใช้พูดทางวาจา

ประโยคของสัมผัสปปลาปะมีอย่างเดียวกันเท่านั้นคือ สาเหตุกบิโยค กล่าวเอง ทำเอง ที่ว่า “กล่าวเอง” หมายถึง กล่าววาจาเป็นวจีทวาร เรียกว่า “วจีบิโยค” ส่วน “ทำเอง” หมายถึง การใช้กิริยาอาการบู้ไปให้รู้ โดยไม่ต้องออกเสียงพูด เป็นกายทวาร เรียกว่า “กายบิโยค”

ดังนั้น หลักสัมมามาจา ที่นำมากล่าวเป็นหลักการที่นำมาใช้ในทางสื่อสารทางการเมือง สำหรับการสื่อสารระหว่างกันได้เป็นอย่างดี เป็นหลักคำสอนเกี่ยวกับคำพูดในพระพุทธศาสนาเพื่อสร้างปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกัน การใช้คำพูดที่ดีสื่อสารระหว่างกันส่งเสริมให้ทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสาร สร้างสัมพันธภาพและมิตรภาพที่ดีเพื่อเปิดประตูใจสู่การรับรู้ความคิดเห็น ทศนคติ อุดมการณ์ ของการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน คำพูดที่ไม่สร้างสรรค์ไม่สร้างมิตรสัมพันธ์เป็นการสร้างศัตรูโดยไม่รู้เท่าทัน เป็นการสื่อสารที่ขยายความขัดแย้งนำไปสู่ความรุนแรงโดยตั้งใจหรือไม่ตั้งใจ ทำให้สังคมได้รับความเสียหายโดยคาดการณ์ไม่ถึง การเลือกใช้คำพูดดีก่อนการเจรจาช่วยให้คนในสังคมได้เรียนรู้วิธีการสื่อสารคำพูดที่ดีงามสร้างสรรค์ร่วมกัน แต่อย่างไรก็ตาม ถ้ามีเจตนาในการสื่อสารออกมาบิดเบือนคลาดเคลื่อนจากข้อเท็จจริง มีการเสริมแต่งข้อมูล ใส่ร้ายป้ายสี ส่อเสียด หยาดคาย ก็จะไม่เกิดประโยชน์กับสังคมบ้านเมืองแต่อย่างใด อีกทั้งส่งผลทำให้สังคมเกิดความเสียหายหายนะพบกับความสูญเสียมากมาย สังคมแตกแยก แตกสามัคคี ทำยที่สุดประเทศชาติก็ล่มจม ฉะนั้น การใช้คำพูดในการสื่อสารต้องตระหนักถึงผลลัพธ์ที่ตามมาในการเลือกใช้คำพูดว่ามีผลกระทบคนส่วนรวมมากเพียงใด คำนึงถึงความเสียหายของส่วนรวมและประเทศชาติเป็นสำคัญ

จ. วาจาสุภาสิต (มงคลสูตรที่ ๑๐) วาจาสุภาสิต หมายถึง คำพูดที่ผู้พูดกลั่นกรองไว้ดีแล้ว ด้วยใจที่ผ่องใส คุณลักษณะของวาจาสุภาสิตประการหนึ่งก็คือ ลักษณะของข้อประกอบในคัมภีร์พระพุทธศาสนาตอนหนึ่ง ได้กล่าวถึงพระพุทธพจน์ว่า ได้แสดงลักษณะของข้อประกอบของวาจา

^{๑๗๔} ปวัตติกาล หมายถึง หลังจากปฏิสนธิกาล

^{๑๗๕} คัดจากหนังสือพระอภิธรรมมัตถสังคหะ

สุภาชิตว่ามี ๕ ประการ คือ พุดถูกกาล พุดคำจริง พุดคำอ่อนหวาน พุดคำประกอบด้วยประโยชน์และ พุดด้วยจิตเมตตา จากการศึกษาถึงคำอธิบายเป็นการขยายความของข้อประกอบที่มีคุณลักษณะ เป็น วาจาสุภาชิต ไม่เป็นวาจาทุพภาชิต เป็นวาจาไม่มีโทษ และท่านผู้รู้ไม่ติเตียน จากตัวอย่างคัมภีร์ พระไตรปิฎกได้กล่าวขยายความโดยละเอียดสรุปเป็นเนื้อหาสำคัญ คือ

๑) พุดถูกกาล คือ รู้กาลเวลา สถานการณ์ สถานที่ที่จะพุดอย่างเหมาะสม

(๑) พุดถูกกาล (กาล) คือ รู้กาลเวลา รู้เวลาไหนควรพุด เวลาไหนไม่ควรพุด ควร พุดนานเท่าไร ควรกำหนดเวลา

(๒) พุดถูกสถานที่ (เทศะ) คือ รู้ว่าในสถานที่เหตุการณ์แวดล้อมเช่นไร จึงควรที่จะ พุด หากพุดออกไปแล้วจะมีผลดีหรือผลเสีย

๒) พุดคำจริง คือ คำพุดนั้นต้องเป็นคำจริง ไม่ใช่พุดเสกสรรปั้นแต่งขึ้นมา ไม่ใช่คำเท็จ เพราะคำจริงแท้ ย่อมเป็นคำพุดที่ไม่คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง ไม่ผิดเพี้ยน ไม่มีเสริมต่อเติมความ จริง ไม่บิดเบือน และไม่ปกปิดความจริง

๓) พุดคำอ่อนหวาน คือ คำพุดที่นุ่มนวล สุภาพ เป็นคำไพเราะที่ได้กลั่นมาจากใจที่ บริสุทธิ์ ไม่ใช่คำพุดที่หยาบคาย คำด่า คำประชดประชัน คำเสียดสี ส่อเสียด คำหยาบนั้นฟังก็ระคายหู แคะคืดถึงก็ระคายใจ ระคายหู คืดถึงก็ขุ่นมัว ไม่พุดประชดประชัน แดกดัน ไม่ส่อเสียด ยุยงให้แตกแยก

๔) ต้องก่อให้เกิดประโยชน์อีกด้วย คือ เป็นผลดี ทั้งแก่ผู้พุดและผู้รับฟัง คำพุดนั้น แม้จะ เป็นคำจริง สุภาพ แต่หากพุดไปแล้วไม่เป็นประโยชน์ก็ไม่ควรพุด เพราะมันก่อให้เกิดโทษมากกว่า ก็ไม่ ควรพุด

๕) ต้องพุดด้วยจิตที่ประกอบด้วยเมตตา คือ มีความปรารถนาดีแท้จริง ไม่ใช่เสแสร้ง แกล้ง ต้องออกมาจากใจที่บริสุทธิ์ ประกอบด้วย ปรโตโฆষมีเพื่อนเกลียวมิตรที่ดี หรือคนรอบข้างที่ เป็นคนดี ดีกับตัวเราและชี้ทางถูกให้ มีเจตนาพุดที่ตียากจะให้ผู้ฟังได้รับประโยชน์ และมีความสุข ยิ่งขึ้นไปในข้อนี้ หมายถึงว่า แม้จะพุดจริงเป็นคำสุภาพพุดแล้วเกิดประโยชน์ แต่ถ้าจิตยังคิดโกรธมี ความริษยา ขาดความเมตตาก็ไม่สมควรพุด

จากการศึกษา คัมภีร์พระไตรปิฎก มีภิกษุ ๖ รูป เรียกว่า “พระฉัพพัคคีย์” เป็นผู้ที่ไม่ตั้งใจ ปฏิบัติธรรม ชอบบ่อกวน กลั่นแกล้ง หาเรื่องทะเลาะวิวาท พุดจาซ่มพุด เสียดสีภิกษุอื่นๆ อยู่เสมอ พระ พุทธองค์ทรงกล่าวตำหนิโทษพระฉัพพัคคีย์ แล้วตรัสให้โอวาทว่า “ผู้กล่าววาจาหยาบคาย ย่อมนำความ ฉิบหายมาให้ตนเอง เพราะเขาย่อมไม่เป็นที่ พอใจของใครๆ แม้แต่สัตว์เดียรัจฉานก็ตาม” แล้วพระ พุทธองค์ทรงนำ “นันทิวิสาขชาดก” มาตรัสเล่าเป็นอุทาหรณ์ ได้ตรัสให้โอวาทว่า “บุคคลควรพุดแต่คำ ที่น่าพอใจเท่านั้น ไม่ควรพุดคำที่ไม่น่าพอใจในกาลใดๆ เมื่อพราหมณ์พุดคำที่น่าพอใจ โคนันทวิสาขได้ ลากสัมภาระอันหนักได้ ทั้งยังทำให้พราหมณ์ผู้นั้นได้ทรัพย์อีกด้วย ส่วนตนเองก็เป็นผู้ปลื้มใจ เพราะ การช่วยเหลือกันด้วย” ^{๑๗๖}

ดังนั้น การศึกษาคุณลักษณะของวาจาสุภาสิตจะเห็นได้ว่า คุณลักษณะของวาจาสุภาสิตในคัมภีร์พระพุทธศาสนาประกอบด้วยหลัก ๕ ประการคือ พุดถูกกาล พุดคำจริง พุดคำอ่อนหวาน คำพูดประกอบด้วยประโยชน์และพุดด้วยจิตเมตตา สรุปแล้วเป็นวาจาที่มีลักษณะที่อ่อนหวานสุภาพ เมื่อพุดไปแล้วก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งผู้พุดและผู้ฟัง เน้นถึงผู้พุดจะต้องพุดให้ถูกกับเวลา สถานที่ อีกทั้งในจิตใจจะต้องพุดด้วยความสัตย์จริง เป็นคำพุดที่ไม่คลาดเคลื่อนจากความจริง ต้องพุดด้วยจิตที่ประกอบด้วยเมตตา มีความปรารถนาดีจริง อยากให้ผู้ฟังได้รับประโยชน์ และมีความสุขเมื่อได้ฟังวาจาที่พุดออกไป

๓.๒.๘ วิธีการการสื่อสารทางการเมืองเพื่อสันติ

จากการศึกษาวิธีการสื่อสารทางการเมืองที่พระพุทธองค์ทรงใช้กลยุทธ์ต่างๆ ในการสื่อสารเพื่อไม่ให้เกิดความรุนแรงเกิดสงครามในสมัยของพระพุทธองค์ ดังกรณีต่างๆ ที่พระองค์ทรงเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองกับผู้นำทางการเมืองคือ กษัตริย์ปกครองแคว้น เช่น พระเจ้าปเสนทิโกศล พระเจ้าอชาตศัตรู พระเจ้าวิฑูทกะ เจ้าลิจฉวี ฑีฆาวุฑุมาร ผู้วิจยขนานกรณีตัวอย่างดังต่อไปนี้ ที่ได้ศึกษาจากคัมภีร์พระไตรปิฎกเพื่อมาวิเคราะห์สถานการณ์วิธีการสื่อสาร ซึ่งประเด็นเหล่านี้พระพุทธองค์ทรงมีการเจรจาทางการเมืองเพื่อสันติเชิงพุทธ ด้วยวิธีการต่างๆ ดังนี้

๑) การสื่อสารทางการเมืองเพื่อสร้างสามัคคีสมานฉันท์

จากหลักธรรมอปริหานิยธรรมที่ทำให้สังคมของชาววัชชีที่ร้อยรัดให้ชาววัชชีสามารถอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขด้วยหลักธรรมนี้ หมายถึง หลักที่ทำให้องค์กร หรือสังคมไม่เผชิญหน้ากับความเสื่อม หากกลุ่มคนต่างๆ พากันที่จะประพฤติและปฏิบัติร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ เพราะเป็นหลักที่จะทำให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างสมครสมานสามัคคีปรองดองระหว่างกันและกัน นอกจากนั้น สิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงสามัคคีธรรมในอปริหานิยธรรมคือ ความพร้อมเพรียงกันปรึกษาหารือในคราวที่จะต้องประชุมการบัญญัติหรือการยกเลิกบัญญัติข้อระเบียบ และกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่ออกแบบมาร่วมกันใช้ในสังคม การเคารพยกย่องผู้อาวุโส และให้เกียรติผู้หลักผู้ใหญ่ในสังคม การให้เกียรติสตรี การเคารพยกย่องปุชนียสถาน สถานที่ได้แสดงออกถึงสิ่งที่เป็นมงคล และการดูแลเอาใจผู้นำทางจิตวิญญาณไม่ให้บุคคลใดบุคคลหนึ่งเข้าไปทำร้ายหรือเบียดเบียน

อย่างไรก็ตาม การสื่อสารในแง่มุมนี้ของพระองค์ทรงมีพระประสงค์เพื่อมุ่งที่จะย้าเตือนทั้งวัสสการพราหมณ์ และประชาชนในแคว้นวัชชี ตรชนักรู้ถึงคุณค่าและความสำคัญของอปริหานิยธรรม ว่าเป็นหลักที่จะนำไปสู่สันติสุขแก่มนุษย์ และสังคมที่อาศัยอยู่ร่วมกันได้อย่างไร พระพุทธองค์ทรงพยายามจะสื่อสารให้เห็นถึงความสำคัญของสามัคคีธรรมตามแนวของอปริหานิยธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระองค์ทรงได้อาศัยตัวอย่างของชาววัชชีที่ปฏิบัติตามครรลองของอปริหานิยธรรม ให้พระสงฆ์ซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองของพระองค์ได้ปฏิบัติตนตามแนวทางของอปริหานิยธรรมเช่นเดียวกัน

ดังนั้น การสื่อสารของพระองค์ทรงมีต่อกรณีนี้จึงครอบคลุมไปทั้งการเตือนวิสสาร-พราหมณ์ ชาววัชชี และพระสงฆ์ว่าหากคนหรือกลุ่มคนใดก็ตาม ได้ประพฤติให้สอดคล้องกับหลักการนี้ ย่อมสามารถเป็นหลักประกันได้ว่า สังคมนั้นจะมีความมั่นคงทั้งสภาพเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ซึ่งจะส่งผลการอยู่ร่วมกันของกลุ่มคนต่างๆ อย่างสันติ และเกื้อกูลกันและกัน ในฐานะเป็นสัตว์สังคม (social animals) แต่เมื่อใดก็ตามที่กลุ่มคนต่างๆ ละเลยหลักการนี้ ย่อมนำไปสู่ความเสื่อมดังจะเห็นได้จากการล่มสลายของกลุ่มคนชั้นนำของชาววัชชีที่แตกความสามัคคีด้วยความหวาดระแวงซึ่งกันและกัน และเมื่อต้องเผชิญหน้ากับสงครามของพระเจ้าอชาตศัตรู ชาววัชชีจึงไม่สามารถรวมพลังเพื่อต่อต้านความเข้มแข็งของกองกำลังทหารได้

๒) การสื่อสารทางการเมืองเพื่อสร้างความสัมพันธ์

การสื่อสารทางการเมืองในสถานการณ์ของความขัดแย้งความรุนแรงที่ดูจะเป็นปัญหาสำคัญยิ่งในสังคมไทยปัจจุบัน การสื่อสารที่สร้างความสัมพันธ์ประดุจญาติมิตร มองบุคคลอื่นเสมือนญาติพี่น้องร่วมสายโลหิต มีใจเปิดกว้างรับฟังปัญหา สร้างความสัมพันธ์ที่ดีร่วมกัน ย่อมจะช่วยให้สถานการณ์ที่ดูรุนแรงผ่อนปรนลงไปได้ ถ้าทุกฝ่ายมองคุณค่าความสำคัญในประโยชน์ของส่วนรวมเป็นที่ตั้งแล้ว ย่อมจะช่วยเหลือสิ่งที่เลวร้ายให้ดีขึ้นมาได้ แต่ถ้ามองเพียงปัจเจกบุคคลเอาผลประโยชน์ส่วนตนและกลุ่มตน ก็ยากที่จะแก้ไขปัญหาและสร้างความสงบสุขให้แก่สังคมได้

จากที่พระพุทธองค์ทรงเข้าไปเกี่ยวข้องกับกรณีการวิวาทแย่งชิงน้ำหรือสงครามน้ำ ของ ๒ ตระกูลระหว่างพระญาติฝ่ายพระบิดาและพระญาติฝ่ายพระมารดาของพระพุทธองค์ เพื่อแก้ไขสถานการณ์ความรุนแรง โดยให้ความสำคัญของสองสิ่งระหว่าง “น้ำ” กับ “เลือด” คุณค่าของ “ทาสและกรรมกร” กับคุณค่าของพวก “พวกกษัตริย์” ซึ่งมีค่าน้อยนัก พระองค์ทรงชี้ประเด็น ถึงการทะเลาะเพราะเหตุที่มาจากกลุ่มทาสวิวาทนำความฉิบหายมาให้เพื่ออะไร สิ่งใดมีค่ามากกว่ากัน พระองค์ทรงใช้กลยุทธ์แยกแยะคุณค่าความสำคัญ เมื่อเทียบสิ่งที่มี “มูลค่าน้อย” กับ สิ่งที่มี “มูลค่ามาก” ย่อมมีคุณค่าต่างกันยิ่งนัก โดยเฉพาะ “สถานภาพ” ของความเป็นกษัตริย์ โดยการแยกน้ำซึ่งเป็นความต้องการของชาวนา ออกจากเลือดซึ่งเน้นให้เห็นถึงความสำคัญของสถานะกษัตริย์ของทั้งสองแคว้น พระองค์ทรงเน้นสอนเรื่อง “ทิลี” และ “ตัณหา” กรณีของการแย่งชิงน้ำของสองตระกูล ระหว่าง ศากยวงศ์กับโกถียวงศ์ ปัญหาสงครามน้ำ^{๑๗๗} เป็นการแย่งชิงทรัพยากรน้ำระหว่างชาวศากยและโกถียซึ่ง “ที่มา” ของสงครามก็คือ “ทาส” และ “กรรมกร” ที่อ้างสิทธิ์ในการใช้ทรัพยากรน้ำในแม่น้ำโรหิณี

จากการวิเคราะห์ ในขณะที่ทรัพยากรมีจำนวนน้อย แต่ความต้องการของประชาชนทั้งสองกลุ่มต่างฝ่ายต่างต้องการ “ตอบสนองความต้องการ” ของกลุ่มตน ฉะนั้นเมื่อแต่ละฝ่ายเอา “ประโยชน์” ฝ่ายตนเป็นตัวตั้ง แต่กลับยืนอยู่บน “จุดยืน” ของตัวเองอย่างเหนียวแน่น การประจวบเจรจาดรองเพื่อผลประโยชน์ทางทรัพยากรน้ำจึงเกิดความ “ลัမ်เหลว” และผลจากความลัမ်เหลวดังกล่าวจึงทำให้สถานการณ์ลุกลามไปสู่ “ความรุนแรง” ด้วยการทะเลาะวิวาท และทำร้ายร่างกายซึ่งกันและกัน ข้อที่น่าสนใจคือประเด็นเรื่องที่มา “ชาติพันธุ์” ของกษัตริย์แต่ละฝ่ายมาเป็น “ตัวขยาย” ความขัดแย้ง สถานการณ์ขัดแย้งไม่ได้ “จำกัดขอบเขต” อยู่ในกลุ่มของทาสและกรรมกรเท่านั้น

^{๑๗๗} ดูรายละเอียดใน พ.ศ.อ. ๒/๓๖๒/๑๗๖-๑๗๗, พ.ศ.อ. ๘/๕๓๖/๓๐๘-๓๑๒.

หากแต่ได้ขยายวงจากกรรมกรไปสู่อำมาตย์ เสนาบดี และกษัตริย์ของทั้งสองแคว้นได้รับผลกระทบด้วย จึงทำให้กษัตริย์ทั้งสองแคว้นตัดสินใจนำ “กองทัพ” ทั้งทางบกและทางน้ำเพื่อทำสงครามระหว่างกัน

จากสถานการณ์ดังกล่าว พระองค์ทรงสามารถสื่อสารเพื่อยุติสงครามที่จะเกิดขึ้นได้ทั้งสองฝ่ายและเกิดผลตามมาคือ ๑) กษัตริย์ทั้งหลายทรงเลื่อมใส หากพระพุทธรองค์มิได้เสด็จมา พวกกษัตริย์ก็จะฆ่ากันเองด้วยน้ำมือของตนแล้วทำให้แม่น้ำเลือดไหลไป ๒) พวกเราจะไม่พึงเห็นลูกและพี่น้องของเราที่ประทุเรื้อน จะไม่ได้มีแม่แต่ผู้สื่อสารได้ตอบกัน ๓) ศากยะกุมารและโกสิยะกุมาร ๕๐๐ คน ได้ผนวชด้วยเอหิภิกขุอุปกรรพา

๓) การสื่อสารทางการเมืองด้วยความเมตตา

จากการที่พระองค์ทรงพระกรุณาเข้ามาเจรจากรณีพิพาทด้วยเพราะเป็นพระญาติของพระองค์ในตระกูลเจ้าศากยะ จากความขัดแย้งซึ่งเป็นตัวแปรสำคัญของฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ที่มีรากฐานสำคัญของความขัดแย้งในเชิงของชาติพันธุ์ (ethnic cleansing)^{๑๗๘} ซึ่งได้รับการถูกเหยียดหยาม ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ได้ปรากฏขึ้นในประวัติศาสตร์ของสังคมอินเดียสมัยนั้น แรงผลักดันที่ทำให้เกิดการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์นี้มาจากสาเหตุของความเกลียดชัง ประเด็นที่มาของการทำให้เกิด “ความเกลียดชัง” (contradiction) นั้น อาจจะมาจกตัวแปรที่ค่อนข้างหลากหลายเนื่องจากสภาพแวดล้อมสังคมและการเมืองที่แตกต่างกัน

ในกรณีของพระเจ้าวิฑูทกะ^{๑๗๙} ที่ฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ของเจ้าศากยะ พระองค์ทรงเข้ามาเจรจากับเหตุการณ์นี้ ซึ่งประกอบไปด้วยพระพุทธรองค์ พระเจ้าปเสนทิโกศล^{๑๘๐} เจ้าศากยะ^{๑๘๑} ที่ฆมารายณะ^{๑๘๒} วิฑูทกะ^{๑๘๓} และนางวาสภขัตติยา^{๑๘๔} พระองค์ได้ทรงเข้าไปยับยั้งเหตุการณ์ที่พระเจ้าวิฑูทกะจะเข้าไปทำสงครามกับศากยะถึง ๓ ครั้ง ในระหว่างเขตแดนเมืองทั้งสอง ด้วยการเจรจาเพื่อหยุดยั้งไม่ให้เกิดสงคราม ซึ่งเกี่ยวข้องเป็นพระญาติของพระองค์โดยตรง

^{๑๗๘} ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, *สันติทฤษฎี/วิถีวัฒนธรรม*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๙), หน้า ๖๔.

^{๑๗๙} กรณีศึกษาเกี่ยวกับพระเจ้าวิฑูทกะกับอิตเลอร์มีความสอดคล้องที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ ทั้งคู่มิปมด้อยตั้งแต่เด็ก.

^{๑๘๐} พระองค์เป็นโอรสของพระเจ้ามหาโกศล และเป็นพี่ชายของพระนางเวเทหิซึ่งเป็นพระชายาของพระเจ้าพิมพิสาร และเป็นพระเจ้าน้องของพระเจ้าอชาตศัตรู ทรงเป็นผู้ปกครองประจำแคว้นโกศลเมืองหลวงมีชื่อว่า “สาวัตถี”ว ส.ส.ฐ. (ไทย) ๑/๑๒๕/ ๑๙๘.

^{๑๘๑} ดูประวัติและความเป็นมาของเจ้าศากยะบทเดียวกัน.

^{๑๘๒} ที่ฆมารายณะนั้น เป็นหลานของพันธุเสนาบดี ซึ่งพันธุเสนาบดีนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลได้สั่งให้ทหารลอบฆ่าพร้อมกับลูกๆ จำนวน ๓๒ คน เนื่องจากพระองค์ทรงระแวงว่าพันธุเสนาบดีจะแย่งชิงพระราชสมบัติของพระองค์ แต่เมื่อส่งสายลับไปสืบแล้ว กลับพบความจริงจากนางมัลลิกาเทวีซึ่งเป็นภรรยาของพันธุเสนาบดีและลูกสะใภ้ไม่ได้มีความผิด และพฤติกรรมในลักษณะดังกล่าว ด้วยความสำนึกผิดพระองค์จึงได้ตั้งหลานของพันธุเสนาบดีขึ้นดำรงตำแหน่งเสนาบดีในโอกาสต่อมา.

^{๑๘๓} เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าปเสนทิโกศล และนางวาสภขัตติยา.

^{๑๘๔} เป็นลูกสาวของนางทาสีที่อยู่ในการดูแลของพระเจ้าศากยมหามะ.

ความขัดแย้งนั้น เริ่มจากการที่พระเจ้าปเสนทิโกศลนั้น ต้องการสานสัมพันธ์ หรือเป็นพระญาติกับพระพุทธองค์^{๑๘๕} พระเจ้าปเสนทิโกศลจึงทรงส่งทูตไปขอพระธิดาของเจ้าศากยมาเป็นมเหสี เนื่องจากเจ้าศากยไม่สามารถปฏิเสธการร้องขอดังกล่าว เพราะพระเจ้าปเสนทิโกศลนั้นทรงมีอิทธิพลทางทหาร และการเมืองระหว่างประเทศต่อกรุงกบิลพัสดุ์ ดังที่พระพุทธองค์เคยตรัสว่า “พวกศากยเป็นผู้ใกล้ชิด และอยู่ในอำนาจของพระราชาปเสนทิโกศล... ก็พวกศากยย่อมทำการต้อนรับทำการอภิเษก ลูกขึ้นยืนรับทำอัญชลีกรรมและสามิจักรกรรมในพระราชา พระเจ้าปเสนทิโกศล”^{๑๘๖} ข้อเท็จจริงดังปรากฏชัดในตอนที่เจ้าศากยสนทนากันในที่ประชุมว่า “พระราชาเป็นฝ่ายอื่น ถ้าพวกเราไม่ให้แล้วไซ้ ท้าวเธอจักทำให้เรา ฉิบหายได้” จึงถวายนางวาสภขัตติยาให้แก่ทูตแทนพระธิดาองค์ใดองค์หนึ่งของตัวเอง ซึ่งนางวาสภขัตติยาเป็นลูกนางทาสี เมื่อพระเจ้าวิฑูทกะได้เสด็จกลับไปเยี่ยมพระอัยยิกาแล้วทราบความจริง หลังจากที่ลืมนึกของ แล้วที่ขมีการายณะกลับไปได้ยินสาวรับใช้บ่นว่า “นี่คือแผ่นกระดานที่วิฑูทกะบุตรของนางทาสีนั่ง” ซึ่งเมื่อวิฑูทกะรู้ความจริงจากการแสดงออกของพวกศากยที่วางท่าที่ต่อตนเช่นไร พวกศากยออกอุบายให้พระโอรสที่มีอายุน้อยกว่าออกนอกพระราชวังไปเพื่อไม่ต้องทำอัญชลีกรรมแก่ตน นั่นคือ “การไม่ให้เกียรติ” “ไม่ได้ยกย่อง” เหตุผลสำคัญในประเด็นนี้คือ “การดูถูกเหยียดหยาม ต่ำต้อย ไร้ศักดิ์ศรี ชาติพันธุ์ความเป็นมนุษย์” สร้างความโกรธแค้น ชิงชัง มุ่งทำลายตระกูลศากยให้สูญสิ้น

เป็นที่น่าสังเกตว่า หากพวกศากยสื่อสารให้ “ความเมตตา” มองด้วยความรักใคร่เอ็นดูเปรียบ “ประดุจญาติมิตร” ไม่ได้แสดงท่าทีรังเกียจวิฑูทกะถึงขั้นต้องนำน้ำนมมาล้าง ก็ไม่น่าจะเป็นเหตุการณ์ที่นำไปสู่ความหายนะของตระกูลศากย เพราะอย่างไรเสียวิฑูทกะก็มีพระราชบิดาเป็นถึงกษัตริย์คือพระเจ้าปเสนทิโกศล ผู้เกรียงไกรอำนาจ และที่สำคัญเมื่อนับพระญาติโดยลำดับก็ทรงเป็น “หลาน” ของตระกูลศากยนั่นเอง ซึ่งเหตุผลประเด็นหลังนี้เองที่ทำให้เกิดสงครามการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ของเจ้าศากยที่มาจากการดูถูกเหยียดหยามวิฑูทกะอย่างไร้ศักดิ์ศรีจนนำไปสู่ความสูญสิ้นตระกูล

๔) การสื่อสารทางการเมืองด้วยสันติธรรม

จากที่พระพุทธองค์ทรงได้ผลิตชุดวาทกรรม และสื่อสารว่า “ผู้ชนะย่อมก่อเวร ผู้แพ้ ย่อมนอนเป็นทุกข์ บุคคลละความชนะและความพ่ายแพ้เสียแล้ว มีใจสงบนอนเป็นสุข” ประเด็นนี้ เป็นประเด็นที่พระองค์ทรงมีพระประสงค์ที่จะสื่อสารไปถึงพระเจ้าปเสนทิโกศลที่พ่ายแพ้ต่อการรบครั้งแรกกับพระเจ้าอชาตศัตรู และผลจากการพ่ายแพ้ต่อการรบนั้น ทำให้พระเจ้าปเสนทิโกศลไม่ได้เข้าไป

^{๑๘๕} พระเจ้าปเสนทิโกศลไม่สบายพระทัยกรณีที่พระองค์นิมนต์ให้พระภิกษุจำนวน ๕๐๐ รูปไปรับนิทานจากพระองค์ทุกวัน แต่เมื่อผ่านไปได้ ๗ วันพระองค์ทรงลืมนอกมาถวายอาหาร เนื่องจากพระองค์ไม่ได้สั่งไว้ จึงไม่มีใครกล้าถวายอาหารบิณฑบาตแทนพระองค์ พระภิกษุจึงไม่รับอาหารบิณฑบาต เมื่อพระองค์นึกได้จึงออกมาถวายอาหาร แต่พบพระอานนทรูปเดียวเท่านั้น จึงไปทูลถามพระพุทธองค์ว่า เพราะเหตุไร? พระภิกษุ ๕๐๐ รูปจึงไม่ให้ความสำคัญแก่พระองค์ พระพุทธองค์ได้ทรงชี้แนะให้เห็นว่า พระภิกษุไม่มีความคุ้นเคยกับพระองค์ จึงไม่รับอาหารบิณฑบาต.

^{๑๘๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๙๑/๕๑.

บำเพ็ญบุญ และสนทนารธรรมกับพระพุทธองค์ดังเช่นที่เคยกระทำ จึงเป็นผลให้พระองค์ทรงถามถึงการหายไป

จากการสื่อสารนี้ เป็นการมุ่งหวังที่จะสื่อไปถึงการต่อสู้ของผู้นำและผู้ปกครองโดยตรงว่า “การชนะ” และ “การพ่ายแพ้” เป็นสิ่งที่สามารถเกิดขึ้นได้อยู่ตลอดเวลา แต่เมื่อใดก็ตามที่ผู้นำประสบชัยชนะ มักจะเป็นผลให้ผู้นำเกิดความอึกเขิมลำพองใจในความเก่งกล้าสามารถสามารถของตนเอง และจะส่งผลให้ก่อเวรต่อไปได้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ดังเช่นที่พระเจ้าอชาตศัตรูได้ปฏิบัติ แต่เมื่อวันหนึ่งต้องประสบความพ่ายแพ้ ย่อมส่งผลต่อความทุกข์ทรมานดังเช่นพระเจ้าปเสนทิโกศล การสื่อสารของพระองค์ในลักษณะนี้ มีพระประสงค์ที่สำคัญให้ “ผู้นำเอาชนะความพ่ายแพ้และความชนะที่อยู่ในใจให้ได้ เพื่อจะได้อยู่อย่างสันติสุขและไม่ต้องก่อเวรต่อไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด”

จะเห็นว่า การที่พระเจ้าปเสนทิโกศลเข้าใจแถมมั่งดังกล่าวของพระพุทธองค์ เมื่อจำเป็นต้องรบกับพระเจ้าอชาตศัตรูอีกครั้งเพื่อแย่งชิงดินแดนระหว่างกัน และผลที่เกิดขึ้นคือ พระเจ้าปเสนทิโกศลประสบชัยชนะ และสามารถจับพระเจ้าอชาตศัตรูมาเป็นเชลยศึกได้ จึงได้ตัดสินใจปล่อยพระเจ้าอชาตศัตรูไปและกล่าววลีประโยคสำคัญว่า “คนผู้นี้เป็นหลานของเรา” และการตัดสินใจดำเนินการดังกล่าวของพระเจ้าปเสนทิโกศลได้ทำให้สังคมทั้งสองแคว้นเกิดความร่มเย็นและมีสันติสุขตลอดการดำรงพระชนม์ของพระองค์

เมื่อพระพุทธองค์สดับข่าวดังกล่าวจากเหล่าสาวก และประชาชนในแคว้นโกศล จึงได้สื่อสารแถมมั่งดังกล่าวว่า

บุรุษจะแย่งชิงเขาได้สำเร็จ ก็เพียงชั่วคราวเท่านั้น แต่เมื่อใด ถูกคนเหล่านี้แย่งชิงกลับ ผู้นั้นย่อมเป็นผู้ถูกแย่งชิง เพราะวาทะย่อมสำคัญว่าเป็นสุข トラบเท่าที่บาบยังไม่ให้ผล แต่บาบให้ผลเมื่อใด คนพาลย่อมประสบทุกข์เมื่อนั้น ผู้ข่มาย่อมได้รับการฆ่าตอบ ผู้ชนะย่อมได้รับการชนะตอบ ผู้ต่ำย่อมได้รับการต่ำตอบและผู้โกรธย่อมได้รับความโกรธตอบ

การสื่อสารของพระองค์ดังลักษณะนี้ ทำให้เราได้เห็นชุดวาทกรรมในสองประเด็นใหญ่ คือ (๑) การทำสงครามแย่งชิงทรัพยากรภายนอกนั้น ขึ้นอยู่กับตัวแปรต่างๆ โอกาสที่จะได้มา และสูญเสียย่อมมีเท่าๆ กัน การไม่แย่งชิงคนอื่นจะส่งผลดีต่อการที่คนอื่นจะไม่แย่งชิงเรากลับไป (๒) การแย่งชิงนั้นย่อมทำให้เกิดการสูญเสียทั้งชีวิตและทรัพย์สิน เมื่อมีการฆ่าเกิดขึ้นย่อมนำไปสู่การฆ่ากันอย่างไม่มีการสิ้นสุด และจะก่อให้เกิดผลเสียตามมาทั้งชีวิต ทรัพย์สิน ชีวิตและเลือดเนื้อในทุกครั้งที่มีการแย่งชิงและต่อสู้

พระพุทธองค์ทรงมีพระประสงค์จะสื่อสารให้ (๑) พระเจ้าอชาตศัตรูได้เข้าใจข้อเท็จจริงเช่นนี้ เพราะสงครามครั้งแรกนั้น พระองค์ทรงชนะการรบโดยได้พื้นที่บางส่วนไป และต้องพบกับความพ่ายแพ้ในการรบครั้งที่สอง ซึ่งการได้พื้นที่ไปนั้น เป็นการได้เพียงชั่วคราวเท่านั้นและการพ่ายแพ้ครั้งที่สองเกือบจะทำให้พระองค์สิ้นชีวิต (๒) พระเจ้าปเสนทิโกศล หรือผู้นำในแคว้นอื่นๆ จะได้ตระหนักรู้แถมมั่งนี้เช่นกัน การตัดสินใจยกกองทัพเพื่อไปแย่งชิงดินแดนกับแคว้นอื่นๆ นั้น ย่อมจะก่อให้เกิดผลตามมาในระยะยาว ทั้งชีวิตของไพร่พลพลเรือนและทรัพย์สิน

(๕) การสื่อสารทางการเมืองด้วยการอภัย

จากกรณีของพระพุทธองค์ตรัสเล่าเรื่อง ที่ชิตโกศลชาดก ไว้ในคราวที่พระภิกษุชาวเมืองโกสัมพีได้เกิดการแตกแยกกันเป็น ๒ ฝ่าย แม้พระพุทธองค์จะทรงแนะนำให้เกิดความสามัคคีปรองดองกันอย่างไร พระสงฆ์เหล่านั้นก็ไม่ยอมปฏิบัติตาม จนพระองค์ทรงระอาพระทัย ทรงพิจารณาเห็นว่าควรที่พระองค์จะชวนชวายุ ทรงเร้นปลีกพระองค์เสียและได้ตรัสเตือนว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเป็นโอรสของเราชื่อว่าบุตรผู้เกิดจากปาก^{๑๘๗}” อันบุตรทั้งหลายไม่ควรทำลายโอวาทที่บิดาให้ไว้ ก็เธอทั้งหลายไม่กระทำตามโอวาทบัณฑิตทั้งหลายแต่ก่อน แม้โจรผู้ฆ่านดาบิดาของตนแล้วยึดครองราชสมบัติตกอยู่ในเงื้อมมือในปา ก็ยังไม่ฆ่าด้วยคิดว่าจักไม่ทำลายโอวาทที่มารดาบิดาให้ไว้”

จากนั้นพระพุทธองค์ตรัสความใน ที่ชิตโกศลชาดกซึ่งว่าโดยสรุปเป็นเรื่องความขัดแย้งระหว่างราชอาณาจักรใหญ่กับราชอาณาจักรเล็ก โดยฝ่ายราชอาณาจักรใหญ่ได้ดำเนินนโยบายรุกรานด้วยการกรีธาทัพเข้ารุกรานราชอาณาจักรเล็ก แต่ในที่สุดทั้งสองราชอาณาจักรก็ได้กลับคืนดีต่อกัน เป็นการยุติการไม่จองเวรจองกรรมซึ่งกันและกัน เป็นการยอมให้อภัยซึ่งกันและกัน ซึ่งทำให้วงจรของกรรมเวรยุติลง

จากเหตุการณ์ที่สำคัญ ที่ชาวกุมารได้จดจำอยู่ในใจทั้งสองเรื่องคือเรื่อง (๑) การแก้แค้นที่พระเจ้าพรหมทัตประหารพระชนกและพระชนนี (๒) พระราชดำรัสสุดท้ายของพระชนกที่ตรัสไว้แก่ตนก่อนถูกประหาร “ทีฆาวุ เจ้าอย่าเห็นแก่ยาว เจ้าอย่าเห็นแก่สั้น เวรไม่ระงับได้ด้วยเวร แต่พึงระงับได้ด้วยการไม่จองเวรจำคำของพ่อไว้ลูกรัก ”

แม้ว่าทีฆาวุกุมารได้โอกาสที่จะปลงพระชนม์พระเจ้าพรหมทัต แต่ทีฆาวุกุมารก็มีความยับยั้งชั่งใจ ทั้งความแค้นที่มีอยู่ เมื่อนึกถึงพระราชดำรัสของพระชนกมาคอยเตือนสติพระองค์ อย่างไรก็ตาม ทีฆาวุกุมารก็เปลี่ยนใจที่จะปลงพระชนม์พระเทวทัต และทูลขอภัยโทษจากพระเทวทัต

ในที่สุดทั้งสองฝ่ายคือทีฆาวุกุมารและพระเจ้าพรหมทัตทาสีกราชก็เกิดความปรองดองก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากสภาพจากความที่เคยเป็นศัตรูกันกลับมามีมิตรไมตรีต่อกันให้อภัยซึ่งกันและกัน และทั้งสองฝ่ายได้ให้คำมั่นสัญญาต่อกันว่าจะคืนดีต่อกัน ดังคำกราบทูลของทีฆาวุกุมารต่อพระเจ้าพรหมทัตทาสีกราชว่า “พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานชีวิตแก่ข้าพระพุทธเจ้า และข้าพระพุทธเจ้าก็ได้ทูลถวายพระชนมชีพแก่พระองค์ เป็นอันว่าเวรนั้นระงับแล้วเพราะไม่จองเวร”

^{๑๘๗} บทว่า ตสฺส เม ตุมहे ปุตฺตา ความว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ขอเธอทั้งหลายจงเป็นบุตร คือ จงเป็นผู้เกิดจากตนของเราตณันนั้น คือ ผู้เห็นปานนี้. บทว่า โอรสา ได้แก่ ผู้ผูกพันอยู่ในอก. เหมือนอย่างว่าโอรส คือ บุตรผู้เกิดจากตนของสัตว์ทั้งหลายย่อมเป็นผู้มีส่วนแห่งทรัพย์สินสมบัติที่เป็นของ ; พุ.อิติ. เล่ม ๑ ภาค ๔ หน้า ๖๓๙.

ชนเหล่าใดเข้าไปผูกเวรว่า คนนี้ได้ดำเรา ได้ฆ่าเรา ได้ชนะเรา
 และได้ลักสิ่งของของเราไป เสรของชนเหล่านั้นย่อมไม่สงบระงับ
 ส่วนชนเหล่าใดไม่เข้าไปผูกเวรว่า คนนี้ได้ดำเรา ได้ฆ่าเรา ได้ชนะเรา
 และได้ลักสิ่งของของเราไป เสรของชนเหล่านั้นย่อมสงบระงับ
 เพราะว่าเป็นกาลไหนๆ เสรทั้งหลายในโลกนี้ย่อมไม่สงบระงับด้วยเวร
 แต่เวรทั้งหลายย่อมสงบระงับ ด้วยการไม่จองเวร นี่เป็นธรรมเก่า...^{๑๘๘}

จากกรณีในอรรถสุมิตระ พระพุทธองค์ทรงตรัสถึงพระภิกษุ ๒ รูป ได้เถียงกัน ในการโต้เถียง
 กันนั้น ภิกษุรูปหนึ่งได้พูดล่วงเกิน และภิกษุผู้พูดล่วงเกินนั้นได้ยอมรับผิดและขอโทษ แต่ภิกษุอีกรูป
 หนึ่งไม่ยอมยกโทษให้ พระภิกษุทั้งหลายได้กราบทูลเรื่องนี้แด่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระพุทธองค์ตรัสถึง
 ลักษณะของคนพาลและบัณฑิตไว้ในพระสูตรพอสรุปได้ว่า คนพาลหรือคนโง่ คือ ผู้ไม่เห็นความผิดของ
 ตนเองว่าเป็นความผิด และเป็นผู้ไม่ยอมให้อภัยแก่ผู้ที่ทำผิดแล้วยอมรับผิดและขอโทษ ส่วนบัณฑิตหรือคน
 ดีคือ ผู้ที่เห็นความผิดของตนเองว่าเป็นความผิด และยอมให้อภัยแก่ผู้ที่ทำผิดแล้วยอมรับผิดและขอโทษ

พระพุทธองค์ทรงมีพระประสงค์ที่จะยกตัวอย่าง กรณีขาดกในแง่ของการ “ให้อภัย” มาเป็น
 กรณีศึกษา แก่พระภิกษุสงฆ์ที่เกิดความขัดแย้ง ทะเลาะวิวาทกันในหมู่สงฆ์เพื่อเป็นอุทาหรณ์ หรือเป็น
 กุศโลบายที่จะทำให้พระสงฆ์เกิดความรัก ความสามัคคี รู้จักให้อภัยซึ่งกันและกัน ดังตัวอย่างที่เกิดขึ้น
 ในชาดก เป็นการสื่อสารการสอนเข้าไปในเนื้อหาง่ายต่อการที่พระพุทธองค์จะทรงมาว่ากล่าวตักเตือน
 ให้เกิดความชุ่มชื้นของหัวใจ

๖) การสื่อสารทางการเมืองด้วยความจริง

จากปรากฏการณ์ทางสังคมไทยปัจจุบันจะพบว่า วลีที่ว่า “ไม่โกหกแต่ไม่พูดความจริง”
 หรือ “ ฟังไม่ได้ศัพท์จับมากระเดียด ” เป็นถ้อยคำที่มักพูดกันเสมอในปัจจุบัน เนื่องจากโครงสร้างทาง
 สังคมไม่เอื้อที่จะให้พูด “คำสัตย์” หรือ “พูดได้ก็เพียงครั้งเดียว” ไม่มีการประชาสัมพันธ์ที่ไหนพูดทั้ง
 ทางด้านบวกและด้านลบ ส่วนใหญ่ก็จะพูดเพียงด้านบวกด้านเดียว ทำให้สังคมปัจจุบันมีทัศนคติที่
 ผิดเพี้ยนไปจนกลายเป็นเรื่องธรรมดา เนื่องมาจากโครงสร้างทางสังคมที่อยู่ดิถีธรรมเป็นสาเหตุทำให้
 ปัจเจกบุคคลไม่กล้าพูดคำสัตย์ พูดได้เพียงครั้งเดียว เช่น กลัวจะถูกออกจากตำแหน่งหน้าที่การงาน
 หรือกลัวผู้บังคับบัญชาย้ายไปประจำที่กัณดาร ทำอย่างไรจึงจะสร้างมาตรฐาน และค่านิยมที่ถูกต้องให้
 สังคมเป็นธรรม ไม่เอื้อประโยชน์ และไม่กดขี่คนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งมากเกินไป และที่สำคัญการอบรม
 ปฏิบัติในสังคมนั้นต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาศักยภาพมนุษย์ ไม่ใช่บั่นทอนศักยภาพมนุษย์จนไร้ศักดิ์ศรี
 เมื่อกฎเกณฑ์เป็นธรรม สังคมเป็นธรรม ปัจเจกบุคคลก็กล้าที่จะพูดคำสัตย์และรักษาการแห่งความจริง
 ไว้ได้

จากกรณีพระพุทธองค์ อเจลกัสสปะไปได้ยินสมณพราหมณ์ กล่าวกันว่า พระพุทธองค์ทรง
 สื่อสารกับสมณพราหมณ์ในเรื่องของ การที่พระพุทธองค์ทรง “ดำหนิ” “คัดค้าน” และ “ชี้โทษตะบะ”
 ทุกชนิด ว่าเป็นผู้มีอาชีวะเศร้าหมองแต่เพียงฝ่ายเดียว จึงเข้ามาทูลถามตามความนั้น พระพุทธองค์ก็

^{๑๘๘} พ.ชา.ปญจก.อ. (ไทย) ๒๗/๑๑๓, ๑๑๔, ๑๑๕/๒๒๐.

ตรัสให้ฟังว่า ที่สมณพราหมณ์เหล่านั้นกล่าวกัน “ไม่ตรง” กับที่พระองค์ตรัส อีกทั้งไม่ถือว่าเป็นการกล่าวโทษพระองค์ด้วย คงเป็นเพราะเหตุนี้กระมัง ที่พระพุทธองค์บ่นล้อพระสีหนาท ประกาศ “คำสัตย์” และคำสัตย์ว่า พระองค์ทรงรู้เห็นการมา การไปของการจุติของคนเหล่านั้น ด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ โฉนจะตำหนิคัดค้านและชี้โทษตะแบที่สมณพราหมณ์เหล่านั้น บำเพ็ญว่ามีอาชีวะเศร้าหมองแต่เพียงฝ่ายเดียว พระองค์ตรัสว่า พระองค์ทรงรู้จัก “แยกแยะ” เป็นอย่างดี ทัศนะไหนที่เห็นตรงกันก็ว่า “ตรงกัน” เห็นว่าไม่ตรงกันก็ว่า “ไม่ตรงกัน” บางประเด็นเห็นว่า “ดี” ก็ว่าดี บางประเด็นเห็นว่า “ไม่ดี” ก็ว่า “ไม่ดี” เมื่อพระพุทธองค์ตรัสดังนี้ อเจลกัสสปะ จึงเข้าใจว่าที่สมณพราหมณ์เหล่านั้นพูด เป็น “ความจริง” เพียง “บางส่วน” ซึ่งเกิดจากการฟัง “ไม่มีใครควรดู” ไม่ดีพอ จึงรีบด่วนสรุป การพูดต่อๆ กันไปถึงบุคคลที่ สาม ที่ สี่ ที่ ห้า คำพูดนั้นก็จะมีผิดเพี้ยนออกไปอีก ยิ่งผู้พูดเป็นบุคคลน่าเลื่อมใส ผู้ฟังก็จะได้ตรวจสอบ “ความจริง” ทางที่ดีควรจะตรวจสอบถามให้แน่ชัด

จากกรณีของ อเจลกัสสปะเข้ามาทูลถามพระพุทธองค์ด้วยความสงสัย เพื่อค้นหาความจริงพบว่า พระพุทธองค์ทรงมีพระประสงค์จะสื่อสารให้ “ข้อเท็จจริง” ด้วยเหตุนี้พระพุทธองค์จึงกล้าบ่นล้อสีหนาท พิสูจน์ความจริงที่อเจลกัสสปะได้ยินได้ฟังมา ๑) คำกล่าวต่างๆ ที่สมณพราหมณ์นำไปพูด “ไม่ตรง” พระองค์ทรงชี้แจงแถลงไขข้อเท็จจริง แนะนำการฟังด้วยความแจ่มแจ้ง ชัดเจน ๒) เมื่อเกิดความเข้าใจผิดย่อมทำให้ผู้ที่ถูก “พาดพิง” ถึง ได้รับความเสียหาย ๓) รับข้อมูลไม่ตรงเป็นการปิดกั้นผู้รับฟังไม่ให้เข้าถึงความจริง ดังกรณีของอเจลกัสสปะ ถ้าไม่มาเข้าเฝ้าคง “เข้าใจผิด” คิดว่าพระพุทธองค์ทรงตำหนิ ชี้โทษ การบำเพ็ญตะแบแต่เพียงฝ่ายเดียว และอเจลกัสสปะเองก็ไม่สามารถบรรลุพระอรหันต์หลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง

กล่าวโดยสรุป พระพุทธองค์ทรงอาศัยประเด็นของสงคราม ความขัดแย้ง และความรุนแรงในแคว้นโกศลกับแคว้นมคธ โดยมีพระเจ้าปเสนทิโกศล และพระเจ้าอชาตศัตรูนั้น และกษัตริย์อื่นๆ อีกในชาดก เป็นเครื่องมือในการสื่อสารที่จะนำเสนอวิธีการในพระพุทธศาสนาว่า พระพุทธองค์ทรงมีจุดยืนต่อประเด็นดังกล่าวอย่างไร นอกเหนือจากการให้สติแก่ผู้นำแล้ว พระองค์ยังทรงแนะนำแนวทางในการดำเนินนโยบายทางการเมืองต่อประเทศเพื่อนบ้านที่อยู่ร่วมกันในฐานะเป็นเพื่อนมนุษย์ที่รักความสุข เกลียดกลัวความทุกข์เช่นเดียวกัน พระองค์ไม่ทรงใช้วิธีการความรุนแรงทั้งการลงโทษอาชญากรและสงคราม แต่ได้ให้การสนับสนุนในแนวทางแห่งสันติภาพในการแก้ไขข้อพิพาทระหว่างกษัตริย์แต่ละเมืองด้วยกัน และให้มีการลงโทษอาชญากรในสถานเบาที่สุด ไม่สนับสนุนการใช้ความรุนแรง (non-violence) พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานสำคัญต่อการเมืองการปกครองที่จะให้มวลมนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขได้ โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักการและวิธีการในการประพฤติปฏิบัติทั้งผู้ปกครองรัฐและประชาชนในรัฐอยู่ร่วมกันอย่างสงบสันติ